Förbud mot vapen på allmän plats m.m.

SOU 1996:50

Delbetänkande av 1995 års vapenutredning
Stockholm 1996

A: Ref KB
Occ SOU
50

Statens offentliga utredningar
1996:50
Justitiedepartementet

Förbud mot vapen på allmän plats m.m.

Delbetänkande av 1995 års vapenutredning
Stockholm 1996

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 91 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Regeringskansliets förvaltningskontor
Arkiv- och informationsenheten
103 33 Stockholm
Fax: 08–790 09 86
Telefon: 08–405 24 81

ISBN 91-38-20232-8
ISSN 0375-250X

Graphic Systems AB, Göteborg 1996

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Regeringen bemyndigade den 30 mars 1995 chefen för Justitedepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att göra en genomgripande översyn av vapenlagstiftningen med inriktning på att förebygga våldsbrott. Utredaren skulle med förtur ta sig an frågan om en utvärdering av knivförbudslagen samt utformningen av ett förbud mot att medföra skjutvapen på allmän plats.

Med stöd av detta bemyndigande förordnades den 5 maj 1995 hovrättslagmannen Dan Fernqvist som särskild utredare fr.o.m. den 8 maj 1995. Som experter fr.o.m. den 15 juni 1995 förordnades den 16 juni 1995 chefsåklagaren Dan Segge, polisintendenten Sven-Bruno Nordenström, polisintendenten Bjarne Lundin och hovrättsassessorn Anders Perklev.

Till sekreterare åt utredningen förordnades den 12 juni 1995 hovrättsassessorn Eva-Charlotte Salvall.

Utredningen har antagit namnet 1995 års vapenutredning.

Härmed överlämnas utredningens delbetänkande Förbud mot vapen på allmän plats m.m.

Utredningsarbetet fortsätter i enlighet med direktiven med en översyn av vapenlagstiftningen.

Göteborg i april 1996

Dan Fernqvist

/Eva-Charlotte Salvall

Innehåll

Sammanfattning 9

Författningsförslag 19

BAKGRUND

1 *Inledning* 23

2 *Tidigare åtgärder beträffande knivar m.m.* 25

3 *Gällande lagstiftning* 27
3.1 Knivförbudslagen 27
3.2 Införselförordningen 27

4 *Utvärderingar av knivförbudslagen* 29

5 *En attitydförändring behövs* 33
5.1 Allmänt 33
5.2 Särskilt om skolungdomar 33

KNIVAR M.M.

6 *Innehav* 37
6.1 Gällande rätt 37
6.1.1 Vilka föremål avses 37
6.1.2 Allmän plats 38
6.1.3 Skolområde 39
6.1.4 Undantag från knivförbudet 40
6.2 Utredningens överväganden 44
6.2.1 Hur bör man resonera vid tillämpningen av knivförbudslagen? 44
6.2.2 Bevisbördan 45
6.2.3 Bör det förbjudna området utvidgas? 46
Frågan om ett generellt förbud
Ingen ändring av åldersgränsen
Sjukhus, myndighets lokaler och liknande
Fordon på allmän plats

7 *Saluhållande och överlåtelse* 55
7.1 Gällande rätt 55
7.2 Utredningens överväganden 56

SKJUTVAPEN OCH VAPENATTRAPPER M.M.

8 *Skjutvapen på allmän plats* 59
8.1 Gällande rätt 59
8.2 Utredningens överväganden 60
Förbud mot innehav av skjutvapen på allmän plats m.m.
Vilka föremål bör omfattas?
Bestämmelsens placering
Bestämmelsens förhållande till brott mot vapenlagen

9 *Vapenattrapper m.m.* 65
9.1 Frågans tidigare behandling 65
9.2 Utredningens överväganden 67
Frågan om ett generellt förbud
Ett innehavsförbud i knivförbudslagen

PÅFÖLJD VID BROTT

10 *Påföljd vid brott mot knivförbudslagen* 71
10.1 Straffskalan 71
10.1.1 Gällande rätt 71
10.1.2 Utredningens överväganden 71
10.2 Andra frågor 73

MÖJLIGHETER ATT INGRIPA

11 *Förverkande* 75
11.1 Gällande rätt 75
11.1.1 Allmänt om förverkande 75
11.1.2 Förverkande på grund av brott 76
11.1.3 Förverkande i brottsförebyggande syfte 78
11.2 Utredningens överväganden 80
11.2.1 Allmänt om förverkandebestämmelser 80
11.2.2 Särskilt om förverkande enligt knivförbudslagen 81

12 *Tvångsmedel* 83
12.1 Gällande rätt 83
12.1.1 Allmänt om tvångsmedel 83
12.1.2 Frihetsberövande 87
12.1.3 Husrannsakan och liknande undersökningar . . . 92
12.1.4 Kroppsvisitation 95
12.1.5 Beslag 105
12.2 Utredningens överväganden 107
12.2.1 Något om utredningens uppdrag 107
12.2.2 Praktiska möjligheter att ingripa mot knivar . . 107

13 *Kostnader* 111

14 *Författningskommentar* 113

Bilagor:
1 Kommittédirektiv (1995:39) 115
2 Knivförbudsfrågans tidigare behandling 129
3 Tidigare utvärderingar av knivförbudslagen m.m. 137
4 Utländsk rätt 149
5 Allmän plats. 157

Sammanfattning

Utredningens uppdrag

Utredningen tillsattes för att göra en genomgripande översyn av vapenlagstiftningen med inriktning på att förebygga våldsbrott. I översynen skulle ingå dels en utvärdering av de ändringar i vapenlagen som företogs på förslag av 1987 års vapenutredning, dels en utvärdering av lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål. Därutöver skulle utredaren på en rad olika punkter överväga om lagstiftningen om skjutvapen, knivar och andra farliga föremål i tillräcklig grad var ägnad att förebygga att vapen eller vapenliknande föremål kom till användning vid våldsbrott. Vidare skulle utredaren belysa vilka möjligheter som i praktiken finns att enligt gällande bestämmelser uppdaga och ingripa mot såväl olaga innehav av skjutvapen som brott mot knivförbudet. Utredaren skulle med förtur ta sig an frågan om en utvärdering av knivförbudslagen samt utformningen av ett förbud mot att medföra skjutvapen på allmän plats.

I direktiven anges det bl.a. att behovet av en översyn har föranletts av att våldet i samhället under senare år blivit grövre. Förekomsten av vapen innebär att olika våldssituationer i samhället riskerar att drabba fler individer och få allvarligare konsekvenser än annars. Det ansågs därför angeläget att bl.a. den påbörjade utvärderingen av lagen om förbud mot knivar och andra farliga föremål slutfördes. Därvid borde vissa frågor särskilt övervägas, såsom frågorna om ett generellt förbud mot s.k. gatustridsvapen, om förbudet bör utsträckas också till vissa platser dit allmänheten kan ha tillträde men som inte räknas som allmän plats (som vissa platser i myndigheters lokaler) samt om avgränsningen av de föremål som omfattas av förbud mot saluhållande och åldersgräns för överlåtelse enligt lagen var lämpligt avvägd. Vidare anges det att det — inte minst från pedagogisk synpunkt — skulle vara en fördel om det i lagstiftningen fanns ett klart och tydligt förbud även mot att medföra skjutvapen till allmän plats när detta inte på grund av särskilda omständigheter kan anses befogat samt att särskilt förekomsten av s.k. soft air guns ger anledning att på nytt överväga om någon form av reglering av tillhandahållandet av vapenattrapper bör införas.

Sålunda har utredningen fått i uppdrag att

- se över lagen om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål, varvid det skall ingå att göra en utvärdering av lagen samt att

överväga om knivförbudet och saluhållandeförbudet bör utvidgas,
- överväga och lämna förslag till utformningen av ett förbud mot att medföra skjutvapen på allmän plats,
- överväga frågan om en reglering av införsel och tillhandahållande av vapenattrapper och andra föremål som kan förväxlas med fungerande skjutvapen, samt
- belysa polisens möjligheter enligt gällande lagstiftning att vidta åtgärder för att uppdaga och ingripa mot olaga innehav av skjutvapen och brott mot knivförbudslagen.

En utvärdering av knivförbudslagen

Bakgrund

Som bakgrund till utvärderingen av knivförbudslagen kan det vara värt att notera följande, som hämtats ur arbetet "Knivvåld - en kartläggning av knivvåld bland ungdomar". Våldsbrottsligheten, särskilt det grövre våldet, är koncentrerat till en mindre grupp i befolkningen. Ofta är dessa personer tidigare lagförda för brott och våldet ingår vanligtvis som en del av en mycket bredare kriminell karriär. Förövarna är ofta unga, i regel under trettio år. Den vanligaste formen av dödligt våld i Sverige är knivvåld. En undersökning av samtliga fall av dödligt knivvåld fr.o.m. år 1991 t.o.m. mitten av juni 1995 visar bl.a. att cirka 85 procent av brotten begicks av män, att gärningsmannen respektive offret var alkoholpåverkade i två tredjedelar av fallen, att gärningsman och offer var släkt eller bekanta i 85 procent av fallen samt att tre av fyra fall inträffade i bostäder. Sett enbart till de yngre gärningsmännen såg dock bilden något annorlunda ut. Omkring hälften av gärningsmännen och deras offer var alkoholpåverkade, två tredjedelar av dem var bekanta och knappt hälften av brotten inträffade i bostad.

Enkäter avseende knivförbudslagen

Flera initiativ till utvärdering av knivförbudslagen har tagits efter det att senaste lagändringen infördes år 1990 och enkäter har genomförts såväl hos polismyndigheter som hos åklagarmyndigheter. Av dessa har huvudsakligen följande framkommit.

Knivförbudslagen i sig ställer inte till några större tolknings- eller tillämpningsproblem för polisen. Däremot uppstår det oftare problem i fråga om visitationsreglerna. Det finns uppenbarligen ett behov av en ingående redogörelse för vilka möjligheter och befogenheter polisen har i sådana sammanhang.

Polisen ingriper oftast inte på grund av enbart misstanke om knivinnehav. Brott mot knivförbudslagen uppmärksammas regelmässigt i samband med att polisen ingriper med anledning av annan brottslighet eller omhändertar någon som är berusad eller ordningsstörande. De misstänkta är som regel tidigare kända brottslingar och missbrukare och är i genomsnitt omkring 30 år. De vanligaste typerna av kniv som tas i beslag är morakniv/slidkniv, följt av fällkniv/-pennkniv; de vanligaste tillhyggena är knogjärn och yxor.

Frågan om att införa ett generellt förbud mot innehav av knivar m.m. har berörts vid flera tillfällen, liksom förslag om att införa ett totalförbud mot innehav av s.k. gatustridsvapen, eller i vart fall totalförbud för ungdomar under arton år avseende sådana vapen. Majoriteten av de tillfrågade i enkäterna tycks dock genomgående vara tveksam till en så ingripande lagstiftning. Däremot är det ett ständigt återkommande förslag att knivförbudslagens tillämpningsområde skall utvidgas till att gälla innehav av knivar i fordon på allmän plats. Ett annat förslag är att saluförandet av knivar skall vara mer restriktivt, framförallt i fråga om försäljning till ungdomar under arton år. Vidare har många den åsikten att knivinnehav, i vart fall grövre fall, bör straffas hårdare än det enligt praxis gör i dag.

Många polismyndigheter menar att den nuvarande lagstiftningen bör tillämpas oftare och mer konsekvent, att det bör förekomma en högre polistäthet på utsatta ställen och att man skall utnyttja närpolisverksamheten effektivt genom närkontakter med ungdomar. I övrigt tycks de flesta mena att man bäst kommer åt problemen med knivinnehav och knivanvändning genom en massiv information om våldet och dess verkningar, såväl för gärningsman som offer.

Utredningens slutsatser av utvärderingen

Av det material som inhämtats anser sig utredningen kunna sluta sig till att bestämmelserna i knivförbudslagen i stort är väl avvägda och lätta att tillämpa. De frågor som uppkommit tycks framför allt ha sin orsak i bristande kunskap om gällande bestämmelser, såväl i fråga om knivförbudslagens tillämpningsområde som i fråga om möjligheterna att ingripa mot knivinnehav.

En central fråga när det gäller knivförbudslagen är vad som avses med begreppet allmän plats. Det har, framför allt genom den offentliga debatten, framgått att det finns ett behov av att belysa detta begrepp närmare. I nära anslutning till begreppet allmän plats har en del frågeställningar uppkommit, t.ex. frågorna om innehavsförbud i myndighets lokaler eller i fordon. Det har också visat sig finnas ett behov av att närmare överväga ett utvidgat innehavsförbud i fråga om typ av föremål och i fråga om plats, ett utvidgat förbud mot att saluhålla farliga föremål och påföljden för brott mot knivförbudslagen.

Dessa frågor behandlas nedan. Slutligen har utredningen funnit det angeläget att peka på vikten av att det, vid ingripanden mot knivinnehav, görs en samlad bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet, varvid särskild vikt bör fästas vid föremålets art liksom det sammanhang i vilket föremålet innehas.

I fråga om polisens möjligheter att ingripa mot knivinnehav, skulle troligen en mer konsekvent tillämpning av de regler som redan i dag står till buds innebära att behovet av vidare befogenheter på detta område skulle uppfattas som mindre angeläget. Efter genomgången av de bestämmelser om kroppsvisitation som nu gäller är det utredningens uppfattning att dessa regler, rätt tillämpade, är tillräckliga för att polisen skall kunna ingripa i brottsförebyggande syfte och mot dem som redan har begått ett brott mot knivförbudslagen. Det väsentliga i sammanhanget tycks således vara att sprida kunskap om de möjligheter som polisen har att ingripa enligt gällande regler. Det kan var på sin plats att här, liksom det har gjorts i många andra sammanhang, framhålla vikten av att det finns tillräckligt med polismän och annan personal med ordningshållande uppgifter som är närvarande på platser där det erfarenhetsmässigt föreligger stor risk för våldsbrott, med eller utan knivar eller andra farliga föremål som redskap.

Utredningen är också av den uppfattningen, att vad som i första hand krävs för att minska förekomsten av knivinnehav på allmän plats m.m. inte är en strängare förbudsreglering utan en attitydförändring, framför allt bland ungdomar. En sådan åstadkoms bäst genom informationsinsatser.

Knivar m.m.

Ett generellt förbud m.m.

Enligt utredningens mening är det av uppenbara skäl uteslutet att införa ett förbud mot innehav av alla slags knivar och liknande föremål som skulle gälla även i bostad. Samtidigt bör man ha klart för sig att den vanligaste platsen för knivvåld är just bostaden. Knivar och andra föremål som faller under lagens tillämpningsområde kan ha ett stort legalt användningsområde även utanför bostäder. Att helt eliminera förekomsten och brukandet av dessa är inte genomförbart eller ens önskvärt. Ett generellt förbud måste därför vara förenat med omfattande undantag, med svåra bedömningsfrågor som följd. Vidare skulle det troligen krävas kraftigt ökade resurser till de rättsvårdande instanserna för att möjliggöra en kontroll av efterlevnaden av förbudet. Det kan också påpekas att det finns en risk för att ett alltför omfattande förbud urholkar den allmänpreventiva effekt lagen har. Utredningen anser således inte att det bör införas ett generellt förbud mot

innehav av samtliga föremål som knivförbudslagen är tillämplig på.

Vad avser s.k. gatustridsvapen samt springstiletter och springknivar anser utredningen att starka skäl talar för att det införs ett generellt förbud mot innehav av dessa. Ett sådant förbud bör dock vara förenat med ett tillståndsförfarande, lämpligen reglerat inom ramen för en samlad vapenlagstiftning. Utredningen föreslår därför inte något sådant förbud i nuläget, utan avser att närmare överväga frågan i samband med översynen av vapenlagen. Med hänsyn härtill föreslår utredningen inte heller någon ändring av åldersgränsen i fråga om springstiletter och springknivar.

Allmän plats

Begreppet allmän plats i knivförbudslagen har samma innebörd som det har i brottsbalken. Med allmän plats avses här plats, inom- eller utomhus, som är upplåten för eller frekventeras av allmänheten. Om allmänheten har tillträde till platsen endast under vissa tider är platsen allmän under dessa tider men inte annars. Som exempel på allmänna platser i brottsbalkens mening kan nämnas vägar, gator, torg, parker, för allmänheten tillgängliga delar av flygplatser och andra trafikområden, väntsalar, buss-, spårvagns- och tunnelbanestationer samt tåg, båtar, bussar och andra allmänna kommunikationsmedel. Även hotell, restauranger, affärslokaler, teatrar, biografer, idrottsområden, bad- och campingplatser, kyrkogårdar o.dyl. utgör allmänna platser, allt i den mån och under den tid allmänheten har tillträde till dem. Undantagna är dels enskilda områden dit allmänheten inte har tillträde, dels skog och mark dit allmänheten visserligen äger tillträde men någon allmänhet inte brukar finnas. Trots att en del svårlösta avgränsningsproblem ibland uppkommer kan dessa enligt utredningens mening inte lösas genom en annan definition av begreppet eller en mer omfattande exemplifiering.

Sjukhus, myndighets lokaler och liknande

Väntrum och andra lokaler, dit allmänheten har tillträde, är som regel är att betrakta som allmänna platser. Här är det alltså redan i dag förbjudet att inneha knivar m.m. om innehavet inte är befogat. Det skulle bli svårt att på ett tillfredsställande sätt avgränsa ett straffbart område som sträckte sig även till undersökningsrum, enskilda tjänsterum m.m. Det är dessutom klart tveksamt om ett sådant förbud är motiverat. Det är vanligtvis först när den hotfulla situationen uppstått som någon form av ingripande blir aktuellt. Personen i fråga har då i de flesta fall redan gjort sig skyldig till ett brott mot brottsbalken, t.ex. olaga hot eller försök till misshandel, och kniven kan

under sådana förhållanden som regel beslagtas på grund härav. Sammantaget anser utredningen inte att innehavsförbudet bör utvidgas till att avse också enskilda platser på sjukhus, myndighets lokaler m.m.

Fordon på allmän plats

Utredningen föreslår att det i knivförbudslagen införs ett tillägg om förbud mot att inneha knivar m.m. i fordon på allmän plats.

En utbredd uppfattning bland dem som har att tillämpa knivförbudslagen är att det bör vara straffbart att inneha knivar och andra farliga föremål även i fordon, om dessa befinner sig på allmän plats och innehavet inte är befogat. Ett allmänt rådande synsätt är att sådana innehav för närvarande inte är förbjudna enligt knivförbudslagen, med hänvisning till att bilen i sig anses utgöra enskild plats. Utredningen är dock av den uppfattningen att ett fordon inte bör betraktas som en enskild plats i sig, utan att det är platsen där bilen befinner sig som skall vara avgörande för om innehavsförbudet på allmän plats är tillämpligt eller inte. Även om utredningen således menar att ett obefogat innehav av kniv i en bil på allmän plats redan med dagens lagstiftning borde anses som straffbart kan det, med hänsyn till den allmänt rådande uppfattningen, vara lämpligt att uttryckligen i lagtexten ange att det är förbjudet att inneha kniv i fordon som befinner sig på allmän plats.

Det är här av stor vikt att notera att det endast är sådana innehav av knivar och andra farliga föremål som ger anledning att befara att de skall komma till användning vid våldsbrott som avses med förbudet. Enligt utredningens mening bör området för straffrihet, med en generös tillämpning av undantagsreglerna, vara särskilt stort i dessa fall.

Saluhållande

Flertalet av de knivar som kommer till användning vid brott mot liv eller hälsa är vanligt förekommande knivar med annars naturliga och legitima användningsområden. Sådana måste få förekomma i samhället och ett förbud mot saluhållande och överlåtelse av endast vissa kategorier av knivar skulle med anledning härav troligen endast få en marginell betydelse. Ett saluhållandeförbud kan vidare medföra problem som är svåra att överblicka för den marknad som handhar försäljningen av knivar. Ett annat problem är att på ett lämpligt sätt avgränsa den förbjudna kretsen, inte minst med tanke på att knivar i allmänhet har ett stort användningsområde och att nya typer av knivar ständigt dyker upp på marknaden.

Vad avser ungdomar är det inte realistiskt att tänka sig att de inte

skulle tillåtas ha tillgång till knivar m.m. i allmänhet. Ett förbud mot att försälja knivar till ungdomar kan därför, enligt utredningens mening, knappast få någon större praktisk betydelse. Att införa ett förbud mot att försälja vissa slag av knivar till ungdomar möter samma hinder som nämnts ovan.

I sammanhanget har utredningen noterat att några av de större postorderföretagen den senaste tiden på eget initiativ väsentligen minskat sin exponering av knivar, i synnerhet stridsknivar som ”Combat knife” och liknande. Det förekommer också att det från branschens sida uppställs krav på att köparen skall vara över arton år.

Sammantaget anser utredningen således inte att ett utvidgat saluhållandeförbud är motiverat.

Skjutvapen m.m.

Förvaringsbestämmelserna i vapenlagen syftar till att förhindra att obehöriga kommer åt vapnen. Vad avser den legala vapeninnehavarens handhavande av vapnet finns det emellertid inte någon reglering motsvarande den som gäller för knivar m.m. enligt knivförbudslagen, trots att samma argument som motiverar ett knivförbud på allmän plats i hög grad kan göras gällande även beträffande skjutvapen.

Särskilt med hänsyn till den ökade våldsanvändningen i samhället vore det önskvärt om polisen i brottsförebyggande syfte kunde ingripa mot ett handhavande av vapnet som framstår som direkt olämpligt, redan innan en farlig situation uppkommit och utan att behöva ställas inför alltför besvärliga avvägningsfrågor. Utredningen föreslår därför att det i knivförbudslagen upptagna förbudet mot innehav av knivar m.m. skall omfatta även skjutvapen.

Bestämmelsens placering i knivförbudslagen innebär att samma bedömningsgrunder blir tillämpliga. Vid bedömningen av om ett innehav är befogat bör således, liksom beträffande knivförbudet, föremålets art vara av stor betydelse, ävensom det sammanhang i vilket det innehas. Att notera är dock att bedömningen av en invändning bör ses mot bakgrund av att den som innehar vapen med tillstånd har kvalificerat sig för detta genom att, vid den prövning polismyndigheten gjort, ha befunnits lämplig såsom vapeninnehavare. Om inga andra omständigheter talar emot det bör således en rimlig förklaring till innehavet på platsen godtas.

I fråga om skjutvapen finns bestämmelser om sådana i vapenlagen. Utredningen föreslår att avgränsningen av de föremål som skall omfattas av förbudet sker genom en hänvisning till de skjutvapen och vissa andra föremål som omfattas av vapenlagen. Härigenom kommer även s.k. soft air guns, som särskilt omnämns i direktiven, att omfattas av förbudet.

För att inga oklarheter skall uppstå i lagvalshänseende anser utredningen att det i knivförbudslagen bör införas en särskild bestämmelse som föreskriver att ansvar enligt denna lag inte inträder om straff för vapenbrott kan komma i fråga. Härmed förstås också att vapnet i förekommande fall skall förklaras förverkat enligt vapenlagen.

Vapenattrapper m.m.

Frågan om vapenattrapper m.m. har varit uppe i många sammanhang. Naturligtvis är det otillfredsställande att sådana föremål kommer till användning vid brott, liksom det finns anledning att beakta risken för att nödvärnssituationer med våldsanvändning uppkommer. Ett generellt förbud mot vissa slag av föremål kräver dock att den förbjudna kretsen är klart avgränsad. Inte minst med hänsyn till att i princip vilka föremål som helst kan komma till användning i t.ex. rånsituationer och då stora svårigheter möter att på ett lämpligt sätt avgränsa den förbjudna kretsen, anser utredningen inte det motiverat att föreslå något generellt förbud mot att inneha eller saluhålla vapenattrapper m.m.

Ett förbud mot att inneha vissa slag av föremål på sådana platser som omfattas av knivförbudslagen skulle emellertid inte utgöra ett så omfattande ingrepp i den personliga sfären som fallet vore med ett generellt förbud, varför kravet på beskrivningen av den förbjudna kretsen kan sättas något lägre. En lämpligt avvägd reglering är därför, enligt utredningens mening, att det i knivförbudslagen införs ett förbud mot innehav av föremål som är särskilt ägnade att användas som vapen vid *hot* om brott mot liv eller hälsa, vilket knyter an till det redan gällande förbudet mot innehav av föremål som är ägnade att användas som vapen vid sådant brott. Vid bedömningen av om ett innehav är *särskilt* ägnat att användas vid hot om sådant brott måste naturligtvis stor vikt läggas vid föremålets art och det sammanhang i vilket det innehas. De föremål som utredningen närmast har tänkt på är välliknande skjutvapenkopior men även andra vapenliknande föremål kan komma i fråga.

Påföljd vid brott

Utredningen har konstaterat att tillämpningen av straffskalan är tämligen onyanserad. En vanlig påföljd är penningböter, i de flesta fall tolvhundra kronor. Det finns dock numera på sina håll en tendens till att man ser allvarligare på brottet och låter påföljden bli dagsböter.

Utredningen anser att större hänsyn bör tas till omständigheterna i det enskilda fallet. Sålunda bör upprepade brott mot knivförbudslagen eller fall där omständigheterna varit försvårande, exempelvis då en

kniv innehafts på en särskilt skyddsvärd plats eller där innehavet annars framstått som särskilt farligt, medföra en strängare påföljd än det i praktiken gör i dag. Straffskalan medger redan i dag en mer nyanserad bedömning av storleken på böterna och är enligt utredningens mening i och för sig väl avvägd vad avser brott mot knivförbudslagen i normalfallet. Det kan emellertid finnas skäl att se strängare på vissa allvarliga brott mot lagen, i synnerhet om det införs ett förbud mot att inneha skjutvapen på allmän plats. Möjligen skulle en bestämmelse om grovt brott även medföra att praxis beträffande brott av normalgraden blev mer nyanserad. Utredningen föreslår därför att en särskild skala för grovt brott införs. Som grovt brott bör framför allt bedömas att någon innehar föremål av särskilt farlig art eller innehav av farligt föremål i sammanhang där det föreligger synnerlig fara för att det skall komma till användning vid brott mot liv eller hälsa. Också innehav av större mängder farliga föremål bör bedömas som grovt brott. Likaså bör en överträdelse av saluhållandeförbudet kunna bedömas som grovt brott, om exempelvis överlåtelse skett i större skala eller om den har varit av särskilt farlig art, såsom annonsering, exponering eller försäljning till en krets av yngre personer.

Möjligheter att ingripa

I vapenutredningens uppdrag ingår endast att belysa polisens möjligheter att enligt gällande lagstiftning vidta åtgärder för att uppdaga och ingripa mot brott. Utredningen har alltså inte att föreslå några ändringar i denna del. Ämnesområdet har för övrigt varit föremål för en genomgripande översyn av Polisrättsutredningen, vars betänkanden för närvarande bereds inom Justitiedepartementet.

Utredningen har i vissa hänseenden försökt åskådliggöra tillämpningen av de bestämmelser som reglerar de rättsliga förutsättningarna för olika typer av ingripanden, t.ex. skälig misstanke.

Författningsförslag

Förslag till lag om ändring i lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål[1]

Härigenom föreskrivs att lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Lag (1988:254) om förbud beträffande *knivar och andra farliga föremål*	**Lag (1988:254) om förbud mot *vapen på allmän plats m.m.***
1 §	*1 §*
Knivar, andra stick- och skärvapen *och andra* föremål som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa får inte innehas på allmän plats eller inom skolområde där grundskole- eller gymnasieundervisning bedrivs.	*Denna lag gäller skjutvapen enligt vapenlagen (1996:67) och sådana föremål som i vapenlagen jämställs med skjutvapen,* knivar, andra stick- och skärvapen *samt* föremål *i övrigt* som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa. *Lagen gäller även sådana föremål som är särskilt ägnade att användas vid hot om sådant brott.*
	2 §
	Föremål som angetts i 1 § får inte innehas på allmän plats, *i fordon på allmän plats* eller inom skolområde där grundskole- eller gymnasieundervisning bedrivs.

Förbudet i första stycket gäller inte, om föremålet enligt särskilda föreskrifter ingår i utrustning för viss tjänst eller visst uppdrag eller

[1]Rubriken samt 1, 2 och 5 §§ erhöll denna lydelse genom Lag 1990:413.

om innehavet annars med hänsyn till föremålets art, innehavarens behov och övriga omständigheter är att anse som befogat.

Stickvapen eller knivar som är konstruerade så att klingan eller bladet snabbt kan fällas eller skjutas ut ur sitt skaft (springstiletter eller springknivar) får inte innehas av personer under 21 år.

2 §	*3 §*
Knogjärn, kaststjärnor eller andra sådana föremål som är särskilt ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa samt springstiletter eller springknivar får inte överlåtas till personer under 21 år eller saluhållas.	Knogjärn, kaststjärnor eller andra sådana föremål som är särskilt ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa samt springstiletter eller springknivar får inte överlåtas till personer under 21 år eller saluhållas. *I fråga om vapen och andra föremål som vapenlagen (1996:67) är tillämplig på gäller föreskrifterna där i stället för första stycket.*
3 § *I fråga om vapen och andra föremål som vapenlagen (1996:67) är tillämplig på gäller föreskrifterna där i stället för denna lag.*	
4 §	
Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot *1* § eller *2* § skall dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. I ringa fall döms inte till ansvar.	Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot *2* eller *3* § döms till böter eller fängelse i högst sex månader. *Om brottet är grovt, döms till fängelse i högst ett år.* I ringa fall döms inte till ansvar.
	5 § *Bestämmelsen i 4 § tillämpas inte, om straff kan ådömas för vapenbrott enligt 9 kap. 1 § vapenlagen (1996:67).*

5 §

Knivar eller andra föremål som innehafts i strid mot *1* § eller som överlåtits eller saluhållits i strid mot *2* § skall förklaras förverkade, om det inte är uppenbart oskäligt.

6 §

Föremål som innehafts i strid mot *2* § eller som överlåtits eller saluhållits i strid mot *3* § skall förklaras förverkade, om det inte är uppenbart oskäligt.

Denna lag träder i kraft den ...

BAKGRUND

1 Inledning

Vårt uppdrag

Utredningen har fått i uppdrag att göra en översyn av vapenlagstiftningen med inriktning på att förebygga våldsbrott. I direktiven (dir. 1995:39) sägs det att utredningen med förtur skall ta sig an frågan om en utvärdering av knivförbudslagen samt utformningen av ett förbud mot att medföra skjutvapen på allmän plats. Direktiven redovisas i sin helhet som *bilaga 1* till detta betänkande.

Utredningen har således i första hand haft att se över lagen om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål. I översynen har det ingått – förutom att göra en utvärdering av lagen – att överväga om knivförbudet bör utvidgas till att gälla också på andra platser än i dag samt att överväga om överlåtelseförbud eller förbud mot saluhållande bör införas beträffande fler typer av föremål än vad som föreskrivs i dag. I detta sammanhang har också utredningen behandlat frågorna om förbud mot innehav av skjutvapen på allmän plats samt en reglering av s.k. vapenattrapper. Härutöver har det ingått i uppdraget att belysa polisens möjligheter enligt gällande lagstiftning att vidta åtgärder för att uppdaga och ingripa mot bl.a. brott mot knivförbudslagen.

Arbetets uppläggning

Knivförbudsfrågan har ofta varit uppe till diskussion i den offentliga debatten. I *bilaga 2* lämnas en närmare redogörelse för frågans behandling i riksdag och regering.

Initiativ till utvärdering av knivförbudslagen har tagits vid flera tillfällen och enkäter har genomförts såväl hos polismyndigheter som hos åklagarmyndigheter. Den senaste enkäten genomfördes så sent som i juli 1995, efter det att utredningen påbörjat sitt arbete. Utredningen har tagit del av enkätsvaren och anser att dessa sammantaget ger en god överblick över de tolknings- och tillämpningssvårigheter som uppkommit samt pekar på svagheterna i lagstiftningen. En kort sammanfattning av enkäterna m.m. finns i kapitel 3, medan en mer utförlig sammanställning redovisas som *bilaga 3* till detta betänkande.

Bilaga 4 innehåller en sammanställning av utländsk rätt om knivförbud m.m., vilken främst bygger på lagtext m.m. som inhämtas från de olika länderna samt, beträffande avsnittet "Andra länder i Europa", från Rikspolisstyrelsen, Interpol-enheten.

En central fråga beträffande knivförbudslagens tillämpningsområde är vad som avses med begreppet allmän plats. I *bilaga 5* finns en historisk redogörelse för hur begreppet kommit att växa fram inom lagstiftningen samt en genomgång av andra lagstadganden som använt eller använder detta begrepp.

Under arbetets gång har utredningen besökt och varit i kontakt med företrädare för polis-, åklagar- och domstolsväsendet. Utredningen har också varit i kontakt med bl.a. företrädare för sjukhus och socialförvaltning samt försäljare av knivar m.m. Vidare har utredningen gått igenom domar från Göteborgs tingsrätt och Stockholms tingsrätt och också tagit del av andra domstolsavgöranden samt material från polis- och åklagarmyndigheter rörande tillämpningen av lagen.

Utredningen har haft fem sammanträden. Den särskilde utredarens bedömningar och förslag har i alla väsentliga delar omfattats av experterna.

2 Tidigare åtgärder beträffande knivar m.m.

Enligt den tidigare gällande förordningen (1959:312) om förbud mot innehav av vissa stiletter m.m. (stilettförordningen) fick springstilett eller springkniv inte förvärvas eller innehas av den som inte fyllt 21 år eller överlåtas eller upplåtas till en sådan person. Med springstilett avsågs ett stickvapen med klinga som med hjälp av en fjädermekanism eller liknande snabbt kunde fällas eller skjutas ut ur skaftet. Med springkniv förstods en på motsvarande sätt konstruerad kniv. I förordningen fanns även generella bestämmelser om förbud mot att tillverka eller införa sådana knivar i riket.

Enligt den allmänna förverkandebestämmelsen i 36 kap 2 § brottsbalken får egendom som har använts som hjälpmedel vid brott enligt brottsbalken förklaras förverkad, om det är påkallat till förebyggande av brott eller om det annars finns särskilda skäl. Med stöd av denna regel kan knivar och andra farliga föremål som använts vid t.ex. misshandel eller olaga hot förverkas. Med verkan från och med den 1 juli 1983 utvidgades möjligheten att ta i beslag knivar m.m. samt att förklara dem förverkade. Genom den nya ordningen, reglerad i 36 kap. 3 § andra punkten brottsbalken, jämförd med 27 kap. 14 a § rättegångsbalken, blev det möjligt att ta i beslag och förverka föremål som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa och som påträffas under omständigheter som ger anledning att befara att de skall komma till sådan användning. Något uppsåt att utföra eller främja brott som fordras för ansvar för förberedelse krävs inte för att regeln skall kunna tillämpas. Däremot måste förhållandena vara sådana att det finns anledning att anta att föremålet kan komma att användas på ett sådant sätt. Avsikten med bestämmelsen är att polisen i riskfyllda situationer skall kunna ta hand om knivar och andra farliga tillhyggen.

Den 1 juli 1987 infördes 19 § andra stycket polislagen (1984:387) som gav polisen rätt att kroppsvisitera personer för att söka efter vapen eller andra farliga föremål som är ägnade att användas vid brott mot liv eller hälsa, om det med hänsyn till omständigheterna kan antas att ett sådant föremål kan förklaras förverkat enligt 36 kap. 3 § brottsbalken. Stadgandet är avsett att utnyttjas i situationer då risken typiskt sett framstår som stor för att vapen och andra tillhyggen skall komma till användning vid våldsbrott.

1987 års vapenutredning föreslog i sitt delbetänkande Knivförbud; SOU 1987:61 att en särskild knivförbudslag skulle införas. Förslaget

godtogs i princip och den 1 juni 1988 trädde lagen (1988:254) om förbud mot att i vissa fall inneha knivar och andra farliga föremål i kraft. Genom lagen infördes ett förbud, med vissa undantag, mot att inneha kniv m.m. vid offentliga tillställningar och allmänna sammankomster. Vidare förbjöds innehav av s.k. gatustridsvapen på allmän plats. Också från detta förbud gjordes vissa undantag. Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bröt mot förbuden straffades med böter eller fängelse, högst sex månader. Ringa fall var undantagna från straffansvar. Till straffbestämmelsen knöts en bestämmelse om förverkande av det aktuella föremålet.

1987 års vapenutredning fortsatte sitt arbete med vapenlagen och företog samtidigt en utvärdering av knivförbudslagen. Utvärderingen ledde till att vapenutredningen i sitt slutbetänkande, Översyn av vapenlagstiftningen; SOU 1989:44, föreslog en utvidgning av lagens tillämpningsområde samt att stilettförordningen skulle inarbetas i knivförbudslagen. I huvudsak godtogs förslagen och genom den ändring som trädde i kraft den 1 juli 1990 (SFS 1990:413) kom lagen att få det tillämpningsområde som gäller i dag. Samtidigt infördes också förordningen (1990:415) om tillstånd till införsel av vissa farliga föremål.

En utförligare redogörelse för frågans behandling i riksdag och regering återfinns i bilaga 2.

3 Gällande lagstiftning

3.1 Knivförbudslagen

Enligt lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål i sin nuvarande lydelse, från den 1 juli 1990, är det förbjudet att inneha knivar och andra farliga föremål på allmän plats eller inom skolområde där grundskole- eller gymnasieundervisning bedrivs. Förbudet gäller dock inte om föremålet enligt särskilda föreskrifter ingår i utrustning för viss tjänst eller visst uppdrag eller om innehavet annars med hänsyn till föremålets art, innehavarens behov och övriga omständigheter är befogat.

Personer som är under 21 år får under inga förhållanden inneha springstiletter eller springknivar. Det är straffbart att överlåta knogjärn, kaststjärnor eller andra s.k. gatustridsvapen samt springstiletter och springknivar till personer under 21 år och också förbjudet att överhuvudtaget saluhålla sådana.

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot reglerna i knivförbudslagen straffas med böter eller fängelse i högst sex månader. I ringa fall döms inte till ansvar.

Knivar och andra föremål som innehafts, överlåtits eller saluhållits i strid mot bestämmelserna skall förklaras förverkade, om det inte är uppenbart oskäligt.

3.2 Införselförordningen

Enligt förordningen (1990:415) om tillstånd till införsel av vissa farliga föremål krävs det särskilt tillstånd för att få föra in springstiletter, springknivar, knogjärn, kaststjärnor, riv- eller nithandskar och batonger samt karatepinnar, blydaggar, spikklubbor eller liknande i landet.

Frågan om införseltillstånd prövas av polismyndigheten i den ort där förtullning skall ske och får endast ges till den som kan visa att föremålet här är avsett att ingå i en vapensamling eller innehas för något liknande ändamål. Införseltillstånd får också ges beträffande vissa typer av batonger som är avsedda att användas i tjänst eller i uppdrag.

Förordningen hänvisar bl.a. beträffande närmare bestämmelser om förutsättningarna för att meddela tillstånd till vapenlagen och vapenförordningen.

I fråga om påföljd för brott mot förordningen gäller lagen

(1960:418) om straff för varusmuggling. Enligt denna döms den som uppsåtligen gör sig skyldig till varusmuggling till böter eller fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader. Skulle brottet vara att anse som grovt kan fängelse i lägst sex månader och högst sex år komma i fråga. I varusmugglingslagen finns också bestämmelser om beslag och förverkande av föremål som varit föremål för varusmuggling eller försök därtill.

4 Utvärderingar av knivförbudslagen

Flera initiativ till utvärdering av knivförbudslagen har tagits efter det att senaste lagändringen infördes år 1990. Bl.a. har ett antal enkäter genomförts. I bilaga 3 finns en sammanställning av resultaten från enkäter från Justitiedepartementet till landets polismyndigheter i juli 1992, från Riksåklagaren till landets överåklagare i april 1993, från Rikspolisstyrelsen till landets polismyndigheter i december 1993 och slutligen från Rikspolisstyrelsens forskningsenhet till landets polismyndigheter i juli 1995.

Våren/försommaren 1995 inträffade en rad uppmärksammade allvarliga knivdåd, med ungdomar som såväl offer som gärningsmän. Regeringen uppdrog i samband härmed i juni samma år åt Brottsförebyggande rådet att, i samarbete med Rikspolisstyrelsens forskningsenhet och de lokala polismyndigheterna, dels kartlägga knivvåldet bland ungdomar, dels föreslå åtgärder mot detta problem som kunde genomföras inom ramen för gällande lagstiftning. Arbetet resulterade i en rapport ''Knivvåld — en kartläggning av knivvåld bland ungdomar'' som överlämnades till regeringen i slutet av september 1995. I bilaga 3 finns en kortare sammanställning av rapporten, liksom av en annan kartläggning av knivvåld bland ungdomar som redovisats under hösten 1995; ''Beväpnad? — En studie av högstadie- och gymnasieelever'' av fil dr. Stig Elofsson, vilken genomfördes inom ramen för ett projekt som drivs gemensamt av Fritid Stockholm, Sociologiska institutionen och Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet.

Sammanfattning av de tidigare utvärderingarna

Genom de uppgifter som förekommer i bakgrundsbeskrivningen i ''Knivvåld — en kartläggning av knivvåld bland ungdomar'' kan man rent allmänt dra den slutsatsen att våldsanvändningen i samhället under perioden 1950 till 1995 har ökat. Vidare kan det konstateras att de flesta våldsbrott begås av unga människor, i regel under trettio år, samt att våldsbrottsligheten, särskilt det grövre våldet, är koncentrerat till en mindre grupp i befolkningen. Ofta är dessa personer tidigare lagförda för brott och våldet ingår vanligtvis som en del av en mycket bredare kriminell karriär, där tillgreppsbrottslighet dominerar. Den vanligaste formen av dödligt våld i Sverige är knivvåld. En undersökning av samtliga fall av dödligt knivvåld fr.o.m. år 1991 t.o.m.

mitten av juni 1995 visar bl.a. att cirka 85 procent av brotten begås av män, att gärningsmannen respektive offret var alkoholpåverkade i två tredjedelar av fallen, att gärningsman och offer var släkt eller bekanta i 85 procent av fallen samt att tre av fyra fall inträffade i bostäder. Sett enbart till de yngre gärningsmännen ser bilden dock något annorlunda ut. Omkring hälften av gärningsmännen och deras offer var alkoholpåverkade, två tredjedelar av dem var bekanta och knappt hälften av brotten inträffade i bostad.

Av samtliga enkäter som redovisas i bilaga 3 framgår det att polisen oftast inte ingriper på grund av enbart misstanke om knivinnehav. Brott mot knivförbudslagen uppmärksammas regelmässigt i samband med att polisen ingriper med anledning av annan brottslighet eller omhändertar någon som är berusad eller ordningsstörande. De misstänkta är som regel tidigare kända brottslingar och missbrukare. Genomsnittsåldern är omkring 30 år. Polismyndigheterna angav i sina svar på enkäten från Rikspolisstyrelsens forskningsenhet, sommaren 1995, att de vanligaste typerna av kniv som tas i beslag är morakniv/slidkniv, följt av fällkniv/pennkniv och att de vanligaste tillhyggena är knogjärn och yxor. Att notera i detta sammanhang är att vissa polismyndigheter uppger sig tillämpa en praxis beträffande knivbladets längd, såtillvida att de inte beslagtar knivar vars bladlängd understiger cirka sju centimeter. De flesta polismyndigheter anger dock att det vid ett ingripande görs en samlad bedömning, varvid ''situationens farlighet'' och ''individens karaktär'' är de mest betydelsefulla faktorerna i sammanhanget.

Resultaten från studien ''Beväpnad? — en studie av högstadie- och gymnasieelever'' visar att något mer än tio procent av pojkarna på högstadiet och gymnasiet uppger att de burit vapen under helger, medan motsvarande siffra för flickor ligger på tre till fyra procent. Den anmälningsstatistik som tagits fram och som redovisas i ''Knivvåld — en kartläggning av knivvåld bland ungdomar'' samt de uppskattningar som polismyndigheterna gjort talar emellertid för att andelen brott mot knivförbudslagen är lägre än vad som angetts i studien och liknande sådana undersökningar av ''självdeklarationstyp''. En trolig anledning härtill, som anges i kartläggningen, är att de som svarar på sådana enkätfrågor tenderar att överdriva något. Det kan visserligen inte uteslutas att exempelvis anmälningsstatistiken är missvisande och att det är vanligare med knivinnehav bland dem som inte blir föremål för kroppsvisitation än bland dem som blir föremål för sådan. Med hänsyn till att den övervägande delen misstänkta är redan kända brottslingar och/eller missbrukare och man i stället skulle kunna förvänta sig att en högre andel av dessa personer bär kniv än genomsnittet, är detta enligt utredningens mening knappast troligt. Det mest sannolika är alltså att den verkliga andelen brott är lägre än i den omnämnda studien.

Enligt studien är det inte är några större skillnader mellan dem som

bär vapen och dem som inte gör det i fråga om familjens sociala ställning, familjestrukturen, invandraranknytningen, tätortsgraden eller invandrartätheten. Vad som däremot i regel är utmärkande för de ungdomar som bär kniv är allmän bristande social anpassning och en klar koppling till gängkontakter.

Av enkäterna, särskilt den senast utförda, kan man sluta sig till att knivförbudslagen i sig inte ställer till några större tolknings- eller tillämpningsproblem för polisen. Däremot uppstår det oftare problem i fråga om visitationsreglerna. Det finns uppenbarligen ett behov av en ingående redogörelse för vilka möjligheter och befogenheter polisen har i sådana sammanhang. När det gäller möjligheterna att ingripa föreslår en del polismyndigheter att befogenheten att kroppsvisitera exempelvis ungdomar för att eftersöka knivar skall utökas. Några föreslår en "generell" visitationsrätt på vissa ställen, t.ex. vid festplatser och inom skolområden, andra att man sänker dagens krav på viss grad av misstanke för att få kroppsvisitera någon. Vid en närmare genomgång av enkätsvaren kan man möjligen dra den slutsatsen att det huvudsakligen är de polismyndigheter i vars distrikt brott mot knivförbudslagen mera sällan förekommer som dels finner tillämpningen mest besvärlig, dels förespråkar en utvidgning av tillämpningsområdet och rätten att kroppsvisitera. En tänkbar förklaring till detta skulle kunna vara att man i dessa distrikt inte utnyttjar dagens reglering till fullo, särskilt vad avser visitationsmöjligheterna.

Frågan om att införa ett generellt förbud mot innehav av knivar m.m. har berörts vid flera tillfällen, liksom förslag om att införa ett totalförbud mot innehav av s.k. gatustridsvapen, eller i vart fall totalförbud för ungdomar under arton år avseende sådana vapen. Majoriteten av de tillfrågade i enkäterna tycks dock genomgående vara tveksam till en så ingripande lagstiftning. Däremot är det ett ständigt återkommande förslag att knivförbudslagens tillämpningsområde skall utvidgas till att gälla innehav av knivar i fordon på allmän plats. Ett annat förslag är att saluförandet av knivar skall vara mer restriktivt, framförallt i fråga om försäljning till ungdomar under arton år. Vidare har många den åsikten att knivinnehav, i vart fall grövre fall, bör straffas hårdare än det enligt praxis gör i dag. I fråga om förslag som ligger utanför knivförbudslagens direkta tillämpningsområde förekommer det t.ex. i den senast utförda enkäten förslag om att polisen skall få möjlighet att utfärda ordningsbot för brott mot knivförbudslagen eller att ett brott mot knivförbudslagen skall registreras i körkortsregistret. Många polismyndigheter menar att den nuvarande lagstiftningen bör tillämpas oftare och mer konsekvent, att det bör förekomma en högre polistäthet på utsatta ställen och att man skall utnyttja närpolisverksamheten effektivt genom närkontakter med ungdomar. I övrigt tycks de flesta mena att man bäst kommer åt problemen med knivinnehav och knivanvändning genom en massiv information om våldet och dess verkningar, såväl för gärningsman som

offer.

Utredningsgruppen bakom rapporten "Knivvåld – en kartläggning av knivvåld bland ungdomar" konstaterar i frågan om knivförbudslagen bör utvidgas att det befintliga regelverket tillgodoser de möjligheter som krävs utan att effektiviteten i det operativa arbetet hämmas eller rättssäkerheten skadas och att deras kartläggning inte tyder på att det skulle föreligga något uttalat behov av utvidga lagen vare sig till andra områden eller andra vapen. Deras förslag är att frågan ses över utifrån ett pedagogiskt perspektiv och att det tas fram enkla och tydliga anvisningar vad gäller de olika rättsliga grunderna för ingripanden samt den möjliga kontrollen av knivförbudslagens efterlevnad. De efterlyser dock en skärpning av påföljden för brott mot knivförbudslagen, vilket de anser bör kunna ske genom en ändrad rättspraxis, inom ramen för den befintliga lagstiftningen.

5 En attitydförändring behövs

5.1 Allmänt

Knivförbudslagen är ett del i samhällets försök att minska våldsanvändningen. Den mest praktiska nyttan av lagen är att polisen ges möjlighet att gripa in och ta hand om knivar m.m. innan något allvarligare brott begås. Syftet med förbudslagstiftningen kan emellertid också sägas vara att tydligt markera att knivar och andra farliga föremål inte skall innehas på platser där risken för våldsbrott kan anses vara särskilt stor, en s.k. allmänpreventiv verkan.

De flesta känner till att det är förbjudet att inneha kniv på allmän plats m.m. Detta avhåller dock inte i tillräckligt hög grad vissa personer från att bära med sig kniv på sådana platser. Den allmänpreventiva effekten av lagstiftningen är alltså begränsad.

Utredningen är av samma uppfattning som landets polismyndigheter tycks vara, nämligen att vad som i första hand krävs för att minska förekomsten av knivinnehav på allmän plats m.m. inte är en strängare förbudslagstiftning utan en attitydförändring, framförallt bland ungdomar. En sådan attitydförändring åstadkommer man bäst genom att sprida information, inte minst om våldets verkningar, såväl för offer som för gärningsman.

5.2 Särskilt om skolungdomar

Den senaste tiden har ett antal undersökningar om ungdomars användning av kniv m.m. presenterats. I en del av dessa har undersökningsmaterialet bestått av enkäter som tillställts ungdomar i skolor. Av svaren att döma är det inte helt ovanligt att ungdomar bär med sig knivar m.m. även under skoltid. I "Knivvåld – en kartläggning av knivvåld bland ungdomar" påtalas emellertid att en brist vid dylika undersökningar gjorda på ungdomar är att de tillfrågade tenderar att överdriva, t.o.m. starkt överdriva, sitt avvikande beteende. Vidare talar det statistiska material som ligger till grund för kartläggningen (bl.a. statistik över polisingripanden) mot slutsatsen att andelen ungdomar som bär kniv skulle vara så hög som enkäterna antyder. Det är således vanskligt att uttala sig om i vilken mån senaste tidens "larmrapporter" om ungdomars knivvanor står i överensstämmelse med den faktiska situationen. Hur det än förhåller sig med den saken är det helt klart att knivar förekommer inom skolans område, och detta i en om-

fattning som inte bör accepteras.

I enkäten från Rikspolisstyrelsens forskningsenhet tillfrågades landets polismyndigheter om i vilken utsträckning de trodde att ungdomarna i åldern 14 år t.o.m. 25 år kände till att det var olagligt att bära kniv eller annat tillhygge på allmän plats samt hur stor avskräckande effekt de trodde att knivförbudslagen hade. De flesta tillfrågade (89 procent) uppskattade andelen ungdomar som känner till att det är olagligt att bära kniv m.m. på allmän plats till tre fjärdedelar eller fler. Majoriteten antog dock att lagen – liksom även annan lagstiftning – hade föga eller ingen avskräckande effekt på de ungdomar som var benägna att bära kniv. (Enkätens frågeställning gällde "allmän plats", men samma resultat torde gälla för "skolområde".)

De flesta ungdomar är alltså troligen medvetna om att det är förbjudet att inneha kniv på allmän plats och inom skolområde, men förbudet har i många fall ingen effekt. Utredningens mening är att det bästa sättet att få till stånd en minskning av antalet knivar som innehas av ungdomar är att genom massiv information försöka åstadkomma en attitydförändring hos dem.

För att undvika att barn börjar begå brott måste de redan i tidig ålder få klara signaler om vad som är rätt och fel. Barn tillbringar en stor del av sin tid i skolan och det är därför viktigt att man här ställer stora krav på normgivningen. När det gäller bl.a. användning av knivar och andra tillhyggen bör barnen redan från de första skolåren informeras om bl.a. knivförbudslagen, om hur lätt det är att en medhavd kniv kommer till användning i en kritisk situation och om de konsekvenser detta kan få. Vad som dessutom är utomordentligt viktigt är att vuxna också verkligen ingriper mot alla företeelser som kan resultera i våldsanvändning. Det som utanför skolan är ett brott, måste även i skolan betecknas och behandlas som ett brott.

Vilken laglig möjlighet har skolpersonal och andra att ingripa mot någon som bär kniv?

Enligt 24 kap. 7 § rättegångsbalken får envar gripa någon som begått brott på vilket fängelse kan följa, om denne påträffas på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen. Den gripne skall skyndsamt överlämnas till närmaste polisman. Med stöd av 27 kap. 4 § rättegångsbalken får vidare den som med laga rätt griper en misstänkt, ta föremål som därvid påträffas i beslag. Anmälan om beslaget skall skyndsamt göras till undersökningsledare eller åklagare, som sedan har att pröva om beslaget skall bestå. Att brott mot knivförbudslagen i de allra flesta fall endast bestraffas med böter har ingen betydelse i fråga om rätten att gripa någon på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen. Det viktiga är att fängelse ingår i straffskalan, vilket är fallet med

brott mot knivförbudslagen.

Den som är under femton år är inte straffmyndig och kan därför inte heller dömas till böter eller fängelse. Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) medför att det ändå går att ingripa i sådana fall. Enligt 34 § LUL får nämligen ett barn som före femton års ålder begått ett brott på vilket fängelse skulle ha kunnat följa gripas av envar, om barnet anträffas på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen. Barnet skall härefter skyndsamt överlämnas till närmaste polisman. Om det finns särskilda skäl får vidare bl.a. bestämmelserna i 27 kap rättegångsbalken om beslag tillämpas enligt 35 § LUL. Särskilda skäl, i fråga om beslag, anses föreligga om ett förverkande av föremålet kan komma i fråga, vilket är fallet med knivar m.m. enligt knivförbudslagen.

Vem som helst som påträffar någon med kniv m.m. på allmän plats eller inom skolans område har alltså rätt att gripa honom och också att beslagta kniven. Ett sådant ingripande är dock av uppenbara skäl inte alltid tillrådligt.

KNIVAR M.M.

6 Innehav

6.1 Gällande rätt

Enligt knivförbudslagen är det förbjudet att inneha knivar och andra farliga föremål på allmän plats eller inom skolområde där grundskole- eller gymnasieundervisning bedrivs.

Förbudet gäller dock inte om föremålet enligt särskilda föreskrifter ingår i utrustning för viss tjänst eller visst uppdrag eller om innehavet annars med hänsyn till föremålets art, innehavarens behov och övriga omständigheter är befogat.

Personer som är under 21 år får under inga förhållanden inneha springstiletter eller springknivar.

6.1.1 Vilka föremål avses

Förbudet avser enligt lagtexten *knivar, andra stick- eller skärvapen och andra föremål som är avsedda att användas som brott mot liv eller hälsa*. Förbudet omfattar i princip sådana föremål som kan utgöra vapen enligt 4 kap. 5 § brottsbalken (olaga hot) och som även avses i förverkanderegeln i 36 kap. 3 § 2. brottsbalken. I propositionerna till knivförbudslagen finns det exempel på vad som avses med uppräkningen (prop. 1987/88:98 s. 14 ff. och prop. 1989/90:129 s. 20).

Med *knivar* avses bl.a. slidknivar, dolkar, stiletter, arbetsknivar och sportknivar. Med *andra stick- eller skärvapen* avses bl.a. bajonetter, skarpslipade sablar och springstiletter. Till *andra föremål* hör bl.a. verktyg och andra bruksföremål som genom sin konstruktion är ägnade att användas för att skada andra, t.ex. sylar, stämjärn och mejslar.

En *springstilett* är ett stickvapen med klinga som genom en fjädermekanism eller någon liknande anordning eller på grund av sin tyngd snabbt kan fällas ut ur sitt skaft. En *springkniv* är en på motsvarande sätt konstruerad kniv. Bakgrunden till den definition som finns i lagtexten är att det tydligt skall framgå att även s.k. butterflyknivar omfattas av bestämmelsen (prop. 1989/90:129 s. 13–14).

S.k. *gatustridsvapen*, som även före den 1 juli 1990 var förbjudna på allmän plats, faller naturligtvis under nuvarande förbud. Utmärkande för flertalet av de föremål som brukar hänföras till denna

kategori är att deras enda funktion i princip är att de kan användas som vapen. Hit hör t.ex. knogjärn, kaststjärnor, karatepinnar, strypsnaror, rivhandskar, skarpslipade mejslar, blydaggar, precisionsslangbågar, morgonstjärnor, kedjor som har försetts med handtag samt ölburkar som har fyllts med cement. Ytterligare exempel är tunga metallbälten, som är konstruerade för att kunna användas som slagvapen förutom som bälten. Avgörande för vad som skall hänföras till den förbjudna kretsen är att föremålet genom sin konstruktion är särskilt ägnat att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa. Det skall alltså vara fråga om föremål som typiskt sett är avsedda för våldsanvändning och som således inte har något annat naturligt legitimt användningsområde.

Polismyndigheterna tycks inte ha några större problem med att avgöra vilka föremål som avses med innehavsförbudet (bilaga 3).

6.1.2 Allmän plats

Sedan den 1 juni 1988 är det förbjudet att inneha s.k. gatustridsvapen på allmän plats och den 1 juli 1990 utvidgades innehavsförbudet på allmän plats till att även avse knivar och andra farliga föremål.

Begreppet allmän plats i knivförbudslagen har samma innebörd som det har i brottsbalken. Med allmän plats avses här plats, inom- eller utomhus, som är upplåten för eller frekventeras av allmänheten. Om allmänheten har tillträde till platsen endast under vissa tider är platsen allmän under dessa tider men inte annars. Som exempel på allmänna platser i brottsbalkens mening kan nämnas vägar, gator, torg, parker, för allmänheten tillgängliga delar av flygplatser och andra trafikområden, väntsalar, buss-, spårvagns- och tunnelbanestationer samt tåg, båtar, bussar och andra allmänna kommunikationsmedel. Även hotell, restauranger, affärslokaler, teatrar, biografer, idrottsområden, bad- och campingplatser, kyrkogårdar o.dyl. utgör allmänna platser, allt i den mån och under den tid allmänheten har tillträde till dem. Undantagna är dels enskilda områden dit allmänheten inte har tillträde, dels skog och mark dit allmänheten visserligen äger tillträde men någon allmänhet inte brukar finnas.

Bestämningen av vad som är en allmän plats grundar sig på det straffbara området för förargelseväckande beteende och fylleri i den gamla strafflagen. Begreppet förekommer härutöver i regeringsformen, tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen. Tidigare förekom begreppet också i ordningslagstiftningen, men med en delvis annan, mer begränsad, innebörd än i strafflagstiftningen. Att begreppet allmän plats sålunda tidigare haft olika innebörd beroende på vilket lagstiftningsområde det rörde sig om, har sannolikt ställt till en del problem. Inte minst framskymtar det i debatten om vilka områden som

bör omfattas av knivförbudet. I den nya ordningslagen, som infördes år 1993, används inte längre begreppet allmän plats. I stället har begreppet offentlig plats införts. I bilaga 5 redogörs närmare för begreppet allmän plats enligt annan lagstiftning samt hur begreppet i brottsbalken kommit att utvecklas.

För dem som har att tillämpa knivförbudslagen är begreppet allmän plats enligt knivförbudslagen och brottsbalken dock i allmänhet väl inarbetat och ställer som regel inte till några större problem (bilaga 3). Att en del svårlösta avgränsningsproblem trots detta ibland uppkommer är dock ofrånkomligt och kan inte lösas genom en annan definition av begreppet eller en mer omfattande exemplifiering.

Några frågor som har med definitionen av begreppet allmän plats att göra har emellertid uppkommit i samband med frågan om en eventuell utvidgning av det förbjudna området, t.ex. knivförbud i myndighets lokaler och i fordon på allmän plats. Dessa frågeställningar berörs närmare under avsnitt 6.2.3.

6.1.3 Skolområde

Sedan den 1 juli 1990 är det förbjudet att inneha knivar m.m. inom skolområde där grundskole- eller gymnasieutbildning bedrivs.

Vid utvidgningen av knivförbudslagen såg man det angeläget att motverka att knivar och andra farliga föremål förekom inom skolområden. Det ansågs tveksamt om skolgården – som normalt inte frekventerades av allmänheten i någon större utsträckning – utgjorde en allmän plats och skolbyggnaden i sig ansågs inte som en sådan. Såväl 1987 års vapenutredning som departementschefen förordade därför att det uttryckligen i lagen skulle anges att knivförbudet gällde även inom skolområde. Beträffande elever under femton år noterades det att dessa visserligen inte kunde straffas för sitt innehav, men att lagen i dessa fall ändå fyllde den funktionen – förutom den allmänpreventiva – att de farliga föremålen kunde förverkas. Många skolor hade i och för sig redan dessförinnan regler som gav skolpersonalen möjlighet att omhänderta knivar m.m. när sådana upptäcktes men det gick inte, med stöd av dessa regler, att behålla eller förstöra föremålet, utan det måste lämnas tillbaka efter skoldagens slut.

Frågan om förekomsten av knivar m.m. inom skolområde samt vilka lagliga möjligheter skolpersonal har att ingripa mot någon som bär kniv tas upp i avsnitt 5.2.

6.1.4 Undantag från knivförbudet

Från förbudet att inneha knivar och andra farliga föremål finns vissa undantag. Det gäller *dels* innehav av föremål som enligt särskilda föreskrifter ingår i utrustning för viss tjänst eller visst uppdrag *dels* innehav som annars med hänsyn till föremålets art, innehavarens behov och övriga omständigheter är att anse som befogat. Vidare är ett brott mot knivförbudslagen ansvarsfritt om det är ringa.

Tjänst eller uppdrag

Undantaget beträffande sådana föremål som enligt särskilda föreskrifter ingår i viss tjänst eller visst uppdrag tar sikte på exempelvis batonger som bärs med stöd av en reglementsenlig befogenhet av t.ex. poliser, väktare eller ordningsvakter. Detta undantag har, såvitt utredningen erfarit, inte vållat några tillämpningsproblem.

Befogat innehav

Det andra undantaget, som gäller innehav som med hänsyn till föremålets art, innehavarens behov och övriga omständigheter är att anse som befogat, har däremot visat sig något svårare att tillämpa, vilket i och för sig är naturligt med hänsyn till att det blir frågan om en skälighetsbedömning i varje enskilt fall.

Enligt knivförbudslagens ursprungliga lydelse, som stadgade förbud mot att inneha knivar m.m. vid offentliga tillställningar eller vid allmänna sammankomster, var ett innehav tillåtet om det stod i överenskommelse med ändamålet med tillställningen eller sammankomsten, om föremålet skulle användas vid arbete på platsen eller om det annars med hänsyn till föremålets art och övriga omständigheter var att anse som befogat.

När knivförbudslagen utvidgades år 1990 omarbetades undantagsbestämmelsen och departementschefen uttalade i samband härmed bl.a. följande. ''Utformningen av undantagen innebär i realiteten ett totalt förbud mot knivar som till sin typ inte har något legitimt användningsområde, t.ex. springstiletter. Förbudet kommer också att omfatta alla former av innehav för vilka det inte finns något godtagbart skäl, exempelvis knivar som bärs i självförsvarssyfte. Utanför förbudet faller däremot ett sådant innehav av kniv som framstår som rimligt och naturligt i samhället. Vägledande för tillämpningen bör normalt kunna vara om det är fråga om ett sådant knivinnehav som typiskt sett ökar risken för våldsanvändning i samhället. I överensstämmelse med allmänna principer bör polisen i tveksamma fall avstå från att ingripa. Överhuvudtaget bör knivförbudet tillämpas med

förnuft och generositet, så att det inte med fog kan uppfattas som ett ingrepp i den personliga sfären" (prop. 1989/90:129 s. 12). I specialmotiveringen anfördes vidare: "Behovet är avsett att i första hand hänföra sig till arbete eller friluftsliv. Det saknar här betydelse om ett arbete utförs yrkesmässigt eller privat. Innehav av knivar och liknande föremål måste också i stor utsträckning anses befogat i samband med t.ex jakt, fiske, sport, idrott och camping. Det bör vara tillräckligt att det framstår som naturligt att personen bär med sig föremålet med hänsyn till något arbete eller friluftsliv som han är, har varit eller kommer att bli engagerad i. Som exempel kan nämnas en hantverkare som under en hel arbetsdag bär med sig knivar och andra arbetsredskap som han vet kommer att behövas i arbetet. Det måste dock krävas att kniven eller redskapet till sin typ behövs för det arbete eller det friluftsliv som är aktuellt i det särskilda fallet. Som ytterligare exempel kan här nämnas att en kniv som används inom skolområde, t.ex. vid slöjdundervisning, också är avsedd att vara undantagen från förbudet. Föremål som inte har något praktiskt användningsområde i sammanhanget skall naturligtvis inte undantas. Undantaget tar generellt sikte på sådana innehav av knivar och andra farliga föremål som framstår som legitima och naturliga utifrån en mera allmän samhällelig bedömningsgrund. Vid den bedömningen är naturligtvis allmänt sett föremålets art av stor betydelse liksom det sammanhang i vilket föremålet innehas. I de flesta fall måste exempelvis innehav av en mindre fickkniv, typ pennkniv, godtas. Endast om det finns speciella omständigheter som gör att det finns en mera påtaglig risk för att kniven kommer att användas som vapen är innehav av sådana knivar avsedda att omfattas av förbudet. Också en mindre slidkniv, t.ex. en s.k. morakniv, bör kunna godtas i många sammanhang. Detta gäller dock inte vid exempelvis nöjestillställningar, idrottsevenemang, färd med allmänna kommunikationsmedel eller andra sammanhang där många människor träffas eller uppehåller sig. Beträffande springstiletter, springknivar och gatustridsvapen är läget naturligtvis ett helt annat. Innehav av sådana föremål på allmän plats bör knappast kunna godtas. I praktiken gäller således ett totalförbud mot att inneha föremål av detta slag på allmän plats och inom skolområden" (prop. 1989/90:129 s. 21).

Undantagsreglerna ställer inte till några större problem vid tolkningen eller tillämpningen hos polisen, enligt svaren på den enkät som Rikspolisstyrelsens forskningsenhet tillställde landets polismyndigheter. På frågan om vilken betydelse de tillmätte olika faktorer svarade de flesta att "situationens farlighet" och "individens karaktär" var de mest betydelsefulla faktorerna i sammanhanget. Typen av föremål hade enligt de flesta en medelmåttig betydelse, medan knivens (bladets) storlek för de flesta hade näst minst, eller minst, betydelse. Emellertid svarade 16 av 72 polismyndigheter att de tillämpade någon form av praxis beträffande knivbladets längd. Flera

av dessa hade sju centimeter som riktmärke och syntes därvid hänvisa till domstolspraxis (bilaga 3).

Brott mot knivförbudslagen har sällan kommit att refereras och det finns ännu inget sådant fall från Högsta Domstolen. De hovrättsfall som finns refererade, och som återges nedan, torde dock inte ge något stöd för uppfattningen att viss knivbladslängd skulle vara tillåten. Domstolarna synes genomgående ha funnit att innehavet av de ifrågavarande knivarna i och för sig varit förbjudet enligt knivförbudslagen, men att det på grund av omständigheter hänförliga till undantagsregeln ändock tillåtits.

1.

Lennart J åtalades för brott mot knivförbudslagen bestående i att han på allmän plats innehaft en kniv och en järnstång med handtag.

Lennart J förnekade brott och uppgav beträffande järnstången att han hittat den samma dag och att han avsåg att använda den som stängningsanordning till ett fönster som blivit skadat genom inbrott.

Malmö tingsrätt anförde i sina domskäl att kniven inte kunde karaktäriseras som en vanlig fickkniv utan hade ett utfällbart, långt, vasst och spetsigt blad samt att järnstången bestod av en bit armeringsjärn som försetts med ett handtag i form av en hylsa som hamrats fast. Tingsrätten ansåg att såväl kniven som järnstången utgjorde sådana föremål som var förbjudna att inneha på allmän plats och dömde Lennart J för brott mot knivförbudslagen.

Hovrätten för Skåne och Blekinge antecknade bl.a. att Lennart J beträffande kniven tillagt att han använt den under dagen till att skära av snören och tejp då han packade vid flyttning. Den "slank sedan ner i fickan" utan att han tänkte på det. Förutom vad tingsrätten antecknat angående föremålens utseende anmärkte hovrätten vidare att kniven endast var försedd med ett utfällbart blad, som spärras i utfällt läge.

Hovrätten (tre ledamöter) konstaterade att båda föremålen var sådana att de omfattas av knivförbudslagen och att de enligt huvudregeln inte fick innehas på allmän plats. I fråga om innehavet varit tillåtet med stöd av undantagsbestämmelsen gjorde hovrätten följande överväganden. Lennart J:s påstående om att järnstången skulle användas som stängningsanordning förtjänar med hänsyn till järnstångens karaktär av handtagsförsett tillhygge inte avseende. Lennart J har inte angett något annat godtagbart skäl till varför han bar föremålen på sig. Omständigheterna är inte sådana att Lennart J:s innehav framstår som befogat. I stället talar Lennart J:s samtidiga innehav av två farliga föremål för att risk förelegat för att föremålen skulle kunna komma att användas som vapen. På grund av det anförda anser hovrätten att Lennart J:s innehav av såväl kniven som järnstången varit otillåtet, och dömde honom för brott mot knivförbudslagen i två fall.

Två ledamöter var *skiljaktiga* och anförde bl.a: En fickkniv av ifrågavarande slag, som har ett blad som är åtta centimeter långt och är obetydligt större än en vanlig pennkniv, har många och skiftande legitima användningsområde. I förarbetena anges att en mindre fickkniv i allmänhet får innehas på allmän plats. Endast om det finns en mer påtaglig risk för att en sådan kniv kommer att användas som vapen är innehavet avsett att omfattas av förbudet. Den fickkniv som åtalet avser är av sådan art att den i de allra flesta fall rimligen bör få innehas på allmän plats. Endast om det finns speciella omständigheter som gör att det finns en påtaglig risk för att den kommer att användas som vapen kan innehavet omfattas av knivförbudet. Trots att Lennart J vid tillfället medförde ett farligt föremål — järnstången — som till sin art är sådan att den knappast någonsin får innehas på allmän plats kan omständigheterna, då han dagtid ensam färdades med cykel i Malmö, inte anses vara sådana att det funnits en så påtaglig risk för att fickkniven skulle komma att användas som vapen att innehavet av denna kan anses strida mot knivförbudslagen. Åtalet för olaga innehav av kniv ogillas därför. (RH 1990:94)

2.
Nicolas B åtalades för brott mot knivförbudslagen bestående i att han på allmän plats innehaft en fällkniv.
Göteborgs tingsrätt antecknade följande. Det är fråga om en s.k. överlevnadskniv av schweiziskt märke. Den består av, förutom två knivblad, bl.a. förstoringsglas, stjärnmejsel och korkskruv. Knivbladen är fyra respektive sju centimeter långa och knappt en centimeter breda. Knivens tjocklek är ca två centimeter. Kniven påträffades i en av Nicolas B:s fickor när han efter avslutad taxifärd skulle besöka sin bror.
I sin bedömning hänvisade tingsrätten till vad som omnämns i förarbetena (prop. 1989/90:129); Undantaget i andra stycket tar generellt sikte på innehav av knivar som framstår som legitima och naturliga ur en mera allmän samhällelig bedömningsgrund. Vid den bedömningen är naturligtvis allmänt sett föremålets art av stor betydelse liksom det sammanhang i vilket föremålet innehas. I de flesta fall måste innehav av en mindre fickkniv, typ pennkniv, godtas. Också en mindre slidkniv, t.ex. en s.k. morakniv bör kunna godtas i många sammanhang. Tillämpningen skall ske med förnuft och generositet så att förbudet inte med fog kan uppfattas som ett otillbörligt ingrepp i den personliga friheten. Ytterst är ju syftet med förbudsbestämmelsen inte något annat än att minska risken för våldshandlingar där vapen kommer till användning.
Mot bakgrund av ovannämnda uttalanden och med hänsyn till knivens art med olika användningssätt och det sammanhang i vilket kniven innehades av Nicolas B, fann tingsrätten att kniven inte omfattades av förbudet i knivförbudslagen. Tingsrätten ogillade därför åtalet.
Hovrätten för Västra Sverige fastställde tingsrättens dom. (RH 1991:47)

3.
Sven E åtalades för brott mot knivförbudslagen bestående i att han på allmän plats innehaft en fällkniv. Kniven, som hade påträffats vid en allmän visitation av besökare till en folkpark, hade en total längd av 18 centimeter, varav knivbladet var 8 centimeter långt. Sven E invände att han använt kniven som verktyg och att han brukade ha den på sig. Han var nykter vid besöket i folkparken.
Uddevalla tingsrätt anförde: Den aktuella kniven är av sådant slag att den måste anses ägnad att användas som vapen och omfattas därför av det generella knivförbudet. Ett flertal våldsbrott – varvid i några fall knivar använts som vapen – har ägt rum i den aktuella folkparken. Det finns därför starka skäl för att på den platsen upprätthålla knivförbudet strikt. Med hänsyn härtill kan Sven E:s innehav inte anses befogat. Han skall därför ådömas ansvar för olaga knivinnehav.
Hovrätten för Västra Sverige antecknade att Sven E, utöver vad han anfört vid tingsrätten, uppgett att han besökte folkparken tillsammans med sin hustru för att bevista den där anordnade nöjestillställningen samt att han vid klädbyten brukade flytta över kniven tillsammans med nycklar och plånbok.
Hovrätten som fastställde tingsrättens domslut anförde: Det saknas anledning anta att Sven E vid tillfället haft någon tanke på att använda ifrågavarande kniv som vapen. Förbudet mot innehav av kniv på allmän plats omfattar emellertid även sådan kniv som den Sven E innehade. Endast sådant innehav som med hänsyn till knivens art, innehavarens behov och övriga omständigheter är att anse som befogat undantas från detta förbud. Det finns enligt hovrättens mening starka skäl för en restriktiv tillämpning av denna undantagsbestämmelse i samband med offentliga nöjestillställningar av den art som nu är i fråga. Med hänsyn härtill finner hovrätten att Sven E:s knivinnehav inte kan anses befogat. Brottet kan inte heller anses ringa. Sven E kan därför inte undgå ansvar. (RH 1991:122)

Ringa fall

I 4 § knivförbudslagen föreskrivs att det i ringa fall inte skall dömas till ansvar.

I specialmotiveringen till förslaget om införandet av knivförbudslagen angav departementschefen att frågan om en överträdelse av förbudsreglerna utgör ringa fall bör avgöras vid en samlad bedömning av de föreliggande omständigheterna. I den allmänna motiveringen angavs som ett exempel, där regeln om ansvarsfrihet kunde bli tillämplig, ett fall där en kniv utan godtagbar anledning hade medförts vid en tillställning eller sammankomst men där innehavet ändå kunde anses ursäktligt, t.ex. därför att den som hade kniven inte avsett att delta när han medförde kniven till platsen (prop. 1987/88:98 s. 10 och s. 18).

I följande rättsfall (som också aktualiserar synen på fordon på allmän plats) bedömdes brottet som ringa.

Lars N, som av polisman beordrats ut ur en bil på allmän plats, befanns vid avvisitering inneha en stilettkniv i fickan. Lars N uppgav att han suttit i bilen och petat naglarna med kniven då de hejdades av polis. Han blev då stressad och stoppade kniven i fickan, i stället för i handskfacket där den brukade förvaras. Lars N. bestred ansvar under åberopande av att han beträtt allmän plats på polismans befallning.
Malmö tingsrätt delade Lars N:s uppfattning och lämnade åtalet utan bifall.
Hovrätten över Skåne och Blekinge fann att Lars N. uppsåtligen innehaft kniven på allmän plats och att innehavet inte kunde anses befogat. Vidare kunde gärningen inte anses straffri enligt 24 kap. 6 § brottsbalken på den grund att det var på polismans befallning som Lars N. steg ur bilen, eftersom inget hindrat honom att lämna kniven kvar i bilen, vilket han bort göra. Däremot ansåg hovrätten att brottet med hänsyn till omständigheterna fick anses som ringa och därför fritt från ansvar enligt 4 § knivförbudslagen. (Kniven förklarades dock förverkad, eftersom det på anförda skäl inte ansågs uppenbart oskäligt. Se avsnitt 11.1.2) Hovrätten över Skåne och Blekinge, avd 5, dom 1993-04-14, DB 5102, mål nr B 293/93.

6.2 Utredningens överväganden

6.2.1 Hur bör man resonera vid tillämpningen av knivförbudslagen?

Huvudregeln är att det på allmän plats och inom skolområde är förbjudet att inneha knivar och andra farliga föremål som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa.

Sedan man tagit ställning till om platsen är att hänföra till allmän plats eller inom skolområde måste man alltså ta ställning till om föremålets art är sådant att det "är ägnat att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa". Utredningen är av den uppfattningen att man bör anlägga en vid syn på vad som skall anses motsvara beskrivningen i lagtexten. Praktiskt taget alla knivar bör räknas hit,

liksom flertalet andra vassa eller spetsiga föremål och redskap. Det torde således inte ha varit avsett att man skulle upprätthålla någon praxis över vilken längd på knivbladet som normalt kan godtas. En aldrig så liten kniv kan vara livsfarlig. Enligt huvudregeln är det alltså förbjudet att inneha knivar och andra farliga föremål av vad slag det vara må på allmän plats eller inom skolområde. En annan sak är att undantagsreglerna medför att det i många fall är tillåtet att inneha knivar och andra farliga föremål. Det är tillämpningen härav som bör ske med generositet och på ett sådant sätt att förbudet inte uppfattas som ett ingrepp i den personliga friheten.

Förutom det undantag som tar sikte på föremål som ingår i tjänst eller uppdrag — vilket sällan vållar några tillämpningsproblem — gäller således inte huvudregelns förbud ”om innehavet annars med hänsyn till föremålets art, innehavarens behov eller omständigheterna i övrigt är att anse som befogat.”

Hänsynen till föremålets art gör att det finns ett mycket litet utrymme för att överhuvudtaget tolerera s.k. gatustridsvapen, medan däremot en mindre fickkniv eller slidkniv kan tolereras i relativt många situationer.

I kombination med föremålets art har sammanhanget stor betydelse. Med ”sammanhanget” avses såväl tiden och platsen för innehavet, som innehavarens anledning att inneha föremålet. Beroende på sammanhanget ställs varierande krav för att innehavet av ett visst föremål skall kunna anses befogat. Således kan ytterst få farliga föremål anses vara befogade att inneha i samband med t.ex. en nöjestillställning där många människor samlats, medan ett väl motiverat påstående om befogat innehav på en normalt trafikerad allmän plats vanligtvis bör kunna godtas, såvida föremålet för personen har ett naturligt och legitimt användningsområde.

6.2.2 Bevisbördan

I brottmål gäller att åklagaren har bevisbördan med avseende på samtliga relevanta omständigheter. Åklagaren skall alltså i första hand bevisa att knivförbudslagen är tillämplig, dvs. att den misstänkte innehaft ett otillåtet föremål på allmän plats eller inom skolområde. Om det framkommer något som tyder på att undantagsregeln är tillämplig, t.ex. en invändning från den misstänkte om att innehavet var befogat, åligger det vidare åklagaren att visa att så inte är fallet. Det innebär i princip att, om det inte med säkerhet kan utredas hur det förhåller sig med en sådan invändning, åtalet skall ogillas, såvida invändningen inte är sådan att den uppenbart kan lämnas utan avseende.

6.2.3 Bör det förbjudna området utvidgas?

En utvidgning av det förbjudna området kan medföra ett motsvarande ingrepp i den personliga integriteten. Knivar och många andra farliga föremål har trots allt ett stort legitimt användningsområde och ett förbud får inte medföra att den enskildes rörelsefrihet inskränks mer än absolut nödvändigt. Av den utvärdering som genomförts anser sig utredningen kunna konstatera att knivförbudslagen, rätt tillämpad, är i stort sett väl avvägd. Det finns trots detta några områden som särskilt bör övervägas — frågorna om totalförbud, i allmänhet eller beträffande s.k. gatustridsvapen, åldersgränser, sjukhus, myndighets lokaler och liknande samt fordon på allmän plats.

Frågan om ett generellt förbud

Utredningen anser inte att det bör införas ett generellt förbud mot innehav av samtliga föremål som knivförbudslagen är tillämplig på.

Vad avser s.k. gatustridsvapen samt springstiletter och springknivar anser utredningen att starka skäl talar för att det införs ett generellt förbud mot innehav av dessa. Ett sådant förbud bör dock vara förenat med ett tillståndsförfarande, vilket lämpligen regleras inom ramen för en samlad vapenlagstiftning. Utredningen föreslår därför inte något sådant förbud i nuläget.

Tanken på att införa ett generellt förbud, dvs. ett förbud mot att överhuvudtaget inneha vissa farliga föremål, har diskuterats i många sammanhang. Frågan väcktes redan i samband med införandet av 1959 års stilettförordning och har sedan dess varit uppe vid ett antal tillfällen, bl.a. såväl vid införandet av knivförbudslagen år 1988 som vid utvidgningen av densamma år 1990. Också bland svaren på de enkäter som tillställts polis- och åklagarmyndigheter i syfte att utvärdera knivförbudslagen återfinns denna tanke (bilaga 3).

Omfattningen av ett generellt förbud kan tänkas variera. Det kan t.ex. gälla alla knivar och andra farliga föremål eller endast s.k. gatustridsvapen. Det kan gälla på alla platser eller på alla platser utom bostad, eller det kan förknippas med åldern på innehavaren, så som är fallet med springstiletter och springknivar i dag.

De flesta som förespråkat ett generellt förbud tycks mena att innehav i bostad skulle vara undantaget. Så var t.ex. fallet med det förslag från åklagarmyndigheten i Malmö som låg till grund för riksåklagarens enkät år 1993 (bilaga 3). Där hänvisades till lagen (1976:511) om omhändertagande av berusade personer m.m. som efter en lagändring år 1984 gjorts tillämplig på alla platser utom bostad.

Undantaget för innehav i bostad skulle enligt åklagarmyndighetens förslag omfatta — förutom själva bostaden — även gård, trädgård, balkong, garage och andra inom gården belägna ekonomibyggnader samt tillfällig bostad, t.ex. tält, båt eller hotellrum. Förbudet skulle enligt detta förslag också vara försett med de undantag som gäller i dag.

Enligt utredningens mening är det av uppenbara skäl uteslutet att införa ett förbud mot innehav av alla slags knivar och liknande föremål som även skulle gälla i bostad. Samtidigt är det värt att notera att en icke obetydlig del av knivvåldet sker i just bostäder. Belägg för att så är fallet finns i bl.a. den specialstudie av det dödliga våldet i Sverige under tiden år 1991 t.o.m. mitten av år 1995, som utförts av Brottsförebyggande rådet. Av studien framgår det att tre av fyra fall av dödligt knivvåld skedde i bostäder. Beräknat enbart på yngre gärningsmän var dock andelen fall som inträffade i bostäder något lägre (bilaga 3). Man bör alltså ha klart för sig att den övervägande delen av de situationer där knivvåld förekommer således inte berörs av ett innehavsförbud som inte innefattar bostad.

Knivar, liksom andra verktyg och föremål som faller under lagens tillämpningsområde, kan ha ett stort legalt användningsområde även utanför bostäder. Att helt eliminera förekomsten och brukandet är inte genomförbart eller ens önskvärt. Ett generellt förbud måste därför vara förenat med undantag, så som är fallet med det förbud som gäller i dag. Redan med dagens lagstiftning uppkommer då och då frågan om ett innehav är befogat eller inte. Ett generellt förbud skulle, enligt utredningens mening, innebära att såväl enskilda som rättsliga myndigheter, framförallt polismän på fältet, i betydligt högre grad än vad som är fallet i dag, skulle komma att ställas inför svåra situationer i fråga om att bedöma om ett innehav är befogat eller inte. En person som t.ex. ofta använder, men kanske inte alltid behöver använda, en kniv i sitt arbete skulle ibland ha fog för sitt innehav, ibland inte. En betydande risk för godtycke och rättsosäkerhet skulle följa med ett sådant regelverk.

Ett alternativ till bestämda undantag skulle kunna vara att införa ett system med tillstånd för dem som har behov av knivar m.m. utanför bostaden. Med hänsyn till den stora mängd tillstånd som med all sannolikhet skulle behöva sökas skulle ett sådant system emellertid bli oerhört resurskrävande samt utan tvivel mycket svårkontrollerat. Troligen skulle det behövas utformas så att tillstånden gjordes tidsbegränsade eller kopplade till visst arbete. I allt fall måste rörligheten i ett sådant tillståndsregister förväntas bli stor, vilket naturligtvis ställer särskilt höga krav resursmässigt. Alternativet med ett tillståndsförfarande beträffande knivar och andra farliga föremål i allmänhet måste, enligt utredningens mening, betraktas som ogenomförbart.

Ett generellt förbud mot innehav av knivar m.m. innebär att alla

former av innehav i alla situationer är ifrågasatta, även om en stor del av innehaven vid en prövning av frågan kommer att anses som befogade. En sådan ordning innebär ett stort ingrepp i den personliga integriteten. Vidare skulle det troligen krävas kraftigt ökade resurser till de rättsvårdande instanserna för att möjliggöra en kontroll av efterlevnaden av förbudet, vilket får anses vara en förutsättning för att det skall framstå som trovärdigt och få önskad effekt. Slutligen bör det påpekas att det finns en risk för att ett alltför omfattande förbud urholkar den allmänpreventiva effekt som kan sägas vara en av grunderna för knivförbudslagstiftningen, nämligen ståndpunkten att knivar m.m. inte skall bäras i sammanhang där det finns särskilt stor risk för att de kommer till användning som våldsverktyg.

Sammanfattningsvis anser utredningen att nyttan av ett generellt förbud beträffande knivar och farliga föremål inte uppvägs av de olägenheter som ett sådant skulle medföra, bl.a. i form av ett kraftigt ingrepp i den personliga integriteten, svårigheter att bedöma och överblicka förbudet samt väsentligt ökade kostnader för övervakande av dess efterlevnad. Utredningen förespråkar således inte ett generellt förbud mot innehav av samtliga knivar och andra farliga föremål.

Särskilt om s.k. gatustridsvapen samt springstiletter och springknivar

Innehav av s.k. gatustridsvapen har alltsedan knivförbudslagen infördes år 1988 varit förbjudet på allmän plats och sedan år 1990 även inom skolområde där grundskole- eller gymnasieundervisning bedrivs.

Inför knivförbudslagens införande år 1988 förordade flera remissinstanser ett totalförbud och departementschefen uttalade att hon hade svårt att se att s.k. gatustridsvapen hade något existensberättigande, varför hon närmast uppfattade förslaget att förbjuda dem på allmän plats som ett första steg mot ett mera generellt förbud (prop. 1987/88:98 s. 11). 1987 års vapenutredning, som utvärderade knivförbudslagen efter ikraftträdandet, tog upp frågan i sitt slutbetänkande. Utredningen ansåg att det var svårt att överblicka alla konsekvenser (bl.a. omnämndes speciella användningsområden för vissa farliga föremål, som t.ex. slangbågar vilket användes av sportfiskare för att skjuta ut bete) och att ett totalförbud skulle föra alltför långt (SOU 1989:44 s. 262). Denna inställning delades av departementschefen som menade att en förbudslagstiftning inte bör gå längre än vad som är klart motiverat. Departementschefen noterade därvid att det dåvarande förbudet tycktes ha fungerat bra och att ett flertal remissinstanser förespråkat återhållsamhet (prop 1989/90:129 s. 15). Justitieutskottet uttalade vid sin behandling av propositionen att mycket talade för att ett generellt förbud mot innehav av stiletter och gatustridsvapen allvarligt borde övervägas, men att detta borde ske i

anslutning till den utvärdering av lagen som departementschefen förutskickat (1989/90:JuU35 s. 11 ff).

Först bör det påpekas att definitionen av vad som utgör ett s.k. gatustridsvapen inte är helt klar. I lagtexten anges s.k. gatustridsvapen som "knogjärn, kaststjärnor eller andra *sådana* föremål som är *särskilt* ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa" (2 § knivförbudslagen). I förarbetena förekommer också en omfattande exemplifiering. Av detta går det visserligen att relativt lätt sluta sig till vad som utgör ett typiskt s.k. gatustridsvapen. Med hänsyn till den karaktär av föremål som avses uppkommer det ändock svåra avgränsningsfrågor i denna del. Som exempel kan nämnas en femkrona som slipats till ett farligt vapen. Att ha en relativt vid definition med avseende på typen av föremål som är förbjudna på vissa avgränsade områden — som i dag gäller på allmän plats m.m. — kan lättare accepteras än om förbudet skall gälla generellt, dvs. på alla platser. Vid ett generellt förbud, som är betydligt mer ingripande, skulle den förbjudna kretsen behöva vara mer preciserad, så att det inte uppstår oklarheter i fråga om vilka föremål som omfattas av förbudet.

Ett typiskt gatustridsvapen har som regel inte något sådant allmänt berättigande som kan sägas gälla för flertalet knivar m.m. Ett vidsträckt förbud möter därför inte sådana hinder som omnämnts i föregående avsnitt, inte ens om det innefattar bostad. Som 1987 års vapenutredning påpekade kan det emellertid inte uteslutas att det finns acceptabla användningsområden för en del föremål som skulle falla under definitionen gatustridsvapen, varför konsekvenserna av ett totalförbud är svåra att överblicka. Det finns t.ex. kampsporter som utövas av ett fåtal personer under seriösa former där redskap används som, om de cirkulerade på allmän plats, omedelbart skulle omhändertas som gatustridsvapen. I de sportsammanhang de förekommer utgör de emellertid inte någon fara för våldsanvändning varför det kan finnas anledning att tillåta dem här. Detsamma gäller i fråga om föremål som innehas i seriösa samlarsammanhang. Ett generellt förbud bör därför vara förenat med undantag, lämpligen i form av ett tillståndsförfarande.

Den typ av föremål som kan komma i fråga för tillståndsgivning är i stor utsträckning olika former av vapen, som till sin karaktär kan sägas ha en naturlig anknytning till skjutvapen. Det ligger därför nära till hands att behandla frågorna på liknande sätt. Mycket talar för att det, såväl av praktiska som kostnadsmässiga skäl, vore en fördel om ett eventuellt tillståndsförfarande kunde samordnas med det redan befintliga systemet för vapenlicenser. Utredningen, som har att fortsätta sitt arbete med en materiell översyn av vapenlagen, avser att i ett senare sammanhang överväga en samlad vapenlagstiftning, i vilken knivförbudslagen kan komma att inarbetas. Praktiska skäl talar för att man först i det sammanhanget tar slutlig ställning till ett generellt förbud förenat med tillståndsförfarande, för att på så sätt få

till stånd en enhetlig reglering vad avser alla vapentillståndsfrågor.

Det är redan i dag helt förbjudet för personer under 21 år att inneha springstiletter och springknivar. Det råder vidare i princip ett undantagslöst förbud mot att inneha s.k. gatustridsvapen på allmän plats (se 6.1.4 under ”Befogat innehav”). Det är inte heller dessa som är vanligast förekommande i våldssammanhang eller vid brott mot knivförbudslagen. Mer traditionella knivar och liknande föremål står för den i särklass största andelen påträffade och i beslag tagna föremål. Med hänsyn härtill anser utredningen inte att behovet av att införa ett generellt förbud väger så tungt att man inte bör avvakta en samlad översyn av tillståndsfrågorna. Utredningen föreslår därför för närvarande inte något sådant förbud mot innehav av s.k. gatustridsvapen, springstiletter eller springknivar.

Ingen ändring av åldersgränsen

Utredningen föreslår för närvarande ingen ändring av åldersgränsen i fråga om springstiletter och springknivar.

I knivförbudslagen stadgas dels att springstiletter och springknivar inte får innehas av personer under 21 år, dels att s.k. gatustridsvapen samt springstiletter och springknivar inte får överlåtas till personer under 21 år. Regleringen avseende springstiletter och springknivar härstammar från den tidigare gällande stilettförordningen. När denna inarbetades i knivförbudslagen ansågs det inte aktuellt att inskränka det förbjudna området som gällt sedan år 1959 och som var väl inarbetat.

Det förekommer i samhället olika åldersgränser på olika områden och de kan i många fall vara svåra att överblicka. För närvarande pågår en utredning med uppdrag att göra en samlad översyn av de åldersgränser som förekommer i samhället och att föreslå de ändringar som kan vara motiverade i sammanhanget. Även bestämmelsen i knivförbudslagen kan komma att uppmärksammas i detta sammanhang. Utredningen förväntas redovisa sitt uppdrag före sommaren år 1996 (Åldersgränsutredningen; C 1995:02).

Vapenutredningen avser, som nämnts i föregående avsnitt, att i samband med översynen av vapenlagen överväga ett generellt förbud mot innehav av bl.a. gatustridsvapen, förenat med ett tillståndsförfarande. Med anledning härav anser utredningen att den gällande åldersgränsen beträffande innehav av springstiletter och springknivar för närvarande bör behållas.

Sjukhus, myndighets lokaler och liknande

Utredningen anser inte att innehavsförbudet bör utvidgas till att avse också enskilda platser på sjukhus, myndighets lokaler m.m.

I debatten kring knivförbudslagen har det förekommit förslag om att förbjuda innehav av knivar m.m. på sjukhus, i myndighets lokaler och liknande ställen. I vissa fall synes förslagen grunda sig på en missuppfattning om vad som i knivförbudslagens mening är att anse som allmän plats. Med hänvisning till den tidigare redogörelsen för begreppet, är det utredningens uppfattning att väntrum och andra lokaler, dit allmänheten har tillträde, som regel är att betrakta som allmänna platser. Här är det alltså förbjudet att inneha knivar m.m. om innehavet inte är befogat.

Utrymmen som undersökningsrum, vårdavdelningar och enskilda tjänstemäns arbetsrum omfattas dock inte av förbudet. Här gäller i stället interna regler som sjukhusen eller myndigheterna själva beslutar. Det är fullt möjligt för exempelvis ett sjukhus att förbjuda patienter att inneha knivar och att uppställa som krav för vårdens erhållande att de lämnar i från sig en medförd kniv. Kniven kan då omhändertas för förvar under den tid personen befinner sig på sjukhuset och återlämnas när han går därifrån[1].

Särskilt utsatta är exempelvis vissa psykiatriska mottagningar, akutmottagningar och socialkontor. Vid de kontakter utredningen haft med sådana institutioner har dock inte någon utvidgning av förbudet i knivförbudslagen efterlysts. Det tycks som om problemet med knivinnehav inte är särdeles stort och att de fall som uppkommer i regel blir lösta på sätt som ovan nämnts, genom tillämpning av interna regler.

Utredningen är av den uppfattningen att det skulle bli svårt att på ett tillfredsställande sätt avgränsa ett straffbart område som sträckte sig även till undersökningsrum, enskilda tjänsterum m.m. Det är dessutom klart tveksamt om ett sådant förbud är motiverat. Vad man vill komma åt är de fall där någon kan tänkas bli hotad av en knivförsedd person. Det är dock vanligtvis först när den hotfulla situationen uppstått som någon form av ingripande blir aktuellt. Personen i fråga har då i de flesta fall redan gjort sig skyldig till ett brott mot brottsbalken, t.ex. olaga hot eller försök till misshandel. Kniven kan under sådana förhållanden som regel beslagtas på grund härav.

[1]Vad avser personer som tas in för tvångsvård gäller att dessa ofta förs till sjukhuset av polis, som i sådana situationer har rätt att skyddsvisitera personen med stöd av 19 § första stycket polislagen.

Ett argument för att trots allt införa ett förbud mot innehav av kniv på nämnda platser är att kniven i så fall kunde lämnas till polisen och så småningom förklaras förverkad, i stället för att återlämnas till den som medfört den. I de fall där ett förverkande av kniven anses särskilt angeläget kan dock oftast ett sådant ske redan med dagens bestämmelser, efter konstaterande av att kniven innehafts på allmän plats i vart fall under transporten till lokalen i fråga. Även om så inte skulle vara fallet är detta knappast ett förhållande som i sig motiverar ett innehavsförbud på nämnda platser.

Sammanfattningsvis anser utredningen således inte det motiverat att utvidga knivförbudslagens tillämpningsområde till enskilda platser i myndighets lokaler m.m.

Fordon på allmän plats

Utredningen föreslår att det i knivförbudslagen införs ett tillägg om förbud mot att inneha knivar m.m. i fordon på allmän plats.

En utbredd uppfattning bland dem som har att tillämpa knivförbudslagen är att det bör vara straffbart att inneha knivar och andra farliga föremål även i bilar och andra fordon, om dessa befinner sig på allmän plats, och innehavet inte är befogat. Detta framgår såväl av de enkäter som gjorts (bilaga 3) som av de kontakter utredningen haft med företrädare för berörda instanser. Ett allmänt rådande synsätt, bland i vart fall åklagare och poliser men även t.ex. domare, är att sådana innehav för närvarande inte är förbjudna enligt knivförbudslagen, med hänvisning till att bilen i sig anses utgöra enskild plats.

Bestämningen av vad som i dag anses utgöra en allmän plats grundar sig på äldre lagstiftning där platsen för vad som skulle anses vara straffbart i fråga om fylleri och förargelseväckande beteende beskrevs. Uppfattningen att bilen i sig utgör en enskild plats synes bygga på rättspraxis från denna tid – främst de nedan refererade rättsfallen från år 1923 och år 1935 – där domstolen prövat om straffbart fylleri förelegat. Enligt fyllerilagstiftningen straffades den som påträffades synbarligen berusad på ställe som var upplåtet för allmänheten. Att notera därvidlag är att detta straffstadgande (liksom straffstadgandet för förargelseväckande beteende) tar sikte på att skydda allmänheten. Det är mot denna bakgrund följande rättsfall bör ses.

Två berusade män påträffades i en mindre öppen motorbåt på Norrström, inom Stockholm stads hamnområde, vilket var att hänföra till allmän plats.
Överståthållareämbetet frikände männen med hänvisning till att de inte befunnit sig på plats som omnämndes i 11 kap. 15 § strafflagen.
Svea Hovrätt ansåg emellertid att den plats där de påträffats var att hänföra till sådan plats och dömde dem för fylleri (SvJT 1924 rf s. 24).

I en täckt bil, parkerad på en gata, påträffades en berusad man av två polismän som beslutat undersöka bilen.
Rådhusrätten frikände mannen eftersom han i sitt berusade tillstånd inte anträffats på plats som omnämns i 11 kap. 15 § strafflagen.
Svea Hovrätt fastställde RR:s slut med motiveringen att "med hänsyn till att bilen var täckt ävensom övriga omständigheter i målet" kunde mannen inte fällas till ansvar för fylleri (SvJT 1936 rf s. 13).

Det senare rättsfallet har ofta tolkats så att utrymmet i en täckt bil på allmän plats inte utgör allmän plats. Svea Hovrätts skrivning lämnar dock utrymme för andra tolkningar. "Ävensom andra omständigheter" skulle kunna innebära att den omständigheten att personen inte var synbar (inte störde allmänheten på något vis) ledde till straffrihet. Denna tolkning skulle stämma bättre överens med utfallet i det första rättsfallet.

Att beslagta knivar som återfinns i t.ex. en barnvagn eller i en väska på allmän plats möter enligt praxis inget hinder. Var går då gränsen för vad som, på allmän plats, skall anses utgöra enskild plats? Skulle det vara avgränsningen av rummet, t.ex. en täckt (tillsluten) bil? Är i så fall en cabriolet med nedfälld sufflett också en enskild plats? (Rättsfallet från år 1923 med den öppna motorbåten antyder att så inte skulle vara fallet). Hur är det med en bil som har nedvevade sidorutor och öppen sollucka? Eller en motorcykel?

Utredningen är av den uppfattningen att en bil (eller annat fordon) inte bör betraktas som en enskild plats i sig, utan att det är platsen där bilen befinner sig som skall vara avgörande för om innehavsförbudet på allmän plats är tillämpligt eller inte. Med ett sådant synsätt är det redan med nuvarande lagstiftning förbjudet att i en bil inneha knivar och andra farliga föremål, om bilen befinner sig på allmän plats och innehavet inte är befogat. En utbredd uppfattning är emellertid, som ovan nämnts och som också finner stöd i rättspraxis[2], att i vart fall en täckt bil utgör en enskild plats oavsett var den befinner sig och att knivförbudslagen därför inte är tillämplig på knivar och andra farliga föremål som anträffas i denna. Även om utredningen således menar att ett obefogat innehav av kniv i en bil på allmän plats redan med dagens lagstiftning borde anses som straffbart kan det, med hänsyn till den allmänt rådande uppfattningen, vara lämpligt att uttryckligen i lagtexten ange att det är förbjudet att inneha kniv i fordon som befinner sig på allmän plats. Begreppet fordon bör i sådant fall ha

[2]En man som färdades i en bil på allmän plats hade ett knogjärn i en kavaj som låg i bilen. *HovR för Västra Sverige* ansåg inte att knogjärnet innehafts på allmän plats och ogillade därför åtalet (HovR för Västra Sverige, dom 1989-03-23, DB 48, mål nr B 130/89). Vid en genomgång av tingsrättsdomar har utredningen träffat på ytterligare exempel med samma utgång. Också det i avsnittet 6.1.4 under "Ringa fall" refererade rättsfallet från Hovrätten över Skåne och Blekinge talar i denna riktning.

samma innebörd som i vägtrafikkungörelsen[3].

Det är av stor vikt att notera att det endast är sådana innehav av knivar och andra farliga föremål som ger anledning att befara att de skall komma till användning vid våldsbrott som avses med förbudet. Innehav av en kniv som exempelvis förvaras i en verktygsväska i bagageutrymmet skall naturligtvis i normalfallet anses utgöra ett befogat innehav. Enligt utredningens mening bör området för straffrihet, med en generös tillämpning av undantagsreglerna, vara särskilt stort i dessa fall.

[3]Enligt 2 § vägtrafikkungörelsen (1972:603) definieras fordon som "anordning på hjul, band, medar eller liknande som är inrättad för färd på marken och ej löper på skenor. Fordon indelas i motordrivna fordon, släpfordon, terrängsläp, efterfordon, sidvagnar, cyklar, hästfordon och övriga fordon".

7 Saluhållande och överlåtelse

7.1 Gällande rätt

Enligt 2 § knivförbudslagen är det förbjudet att överlåta knogjärn, kaststjärnor eller andra liknade föremål samt springstiletter eller springknivar till personer under 21 år. Det är också förbjudet att saluhålla sådana föremål.

I lagtexten definieras föremålen som knogjärn, kaststjärnor eller andra *sådana* föremål som är *särskilt* ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa samt springstiletter eller springknivar. Med uttrycket ''sådana'' avses att föremålet skall vara av samma typ som de exemplifierade — knogjärn och kaststjärnor. Avgörande för vad som skall hänföras till den förbjudna kretsen är vidare att föremålet genom sin konstruktion är särskilt ägnat att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa, dvs. föremål som typiskt sett är avsedda för våldsanvändning och som således i princip inte har något annat naturligt legitimt användningsområde. Som tidigare framgått brukar de föremål som avses med bestämmelsen kallas för gatustridsvapen. I förarbetena finns en omfattande exemplifiering på vad som klassificeras som s.k. gatustridsvapen; knogjärn, kaststjärnor, karatepinnar, strypsnaror, rivhandskar, skarpslipade mejslar, blydaggar, precisionsslangbågar, morgonstjärnor, kedjor som har försetts med handtag samt ölburkar som har fyllts med cement. Ytterligare exempel är tunga metallbälten, som är konstruerade för att kunna användas som slagvapen förutom som bälten.

Med saluhållande avses att bjuda ut varan till försäljning, t.ex. genom annonsering, exponering i skyltfönster eller direktförsäljning i olika former.

De viktigaste fallen där en överlåtelse kommit till stånd träffas av förbudet mot saluhållning. Ansvar kan dessutom komma i fråga för överträdelse av förbudet mot innehav på allmän plats. Det särskilda förbudet mot överlåtelse avser alltså i praktiken överlåtelse mellan enskilda personer.

7.2 Utredningens överväganden

Utredningen föreslår ingen ändring i reglerna om saluhållande och överlåtelse.

Bland svaren på den enkät som Rikspolisstyrelsens forskningsenhet tillställt landets polismyndigheter finns det förslag om förbud mot saluhållande av farliga föremål, exempelvis förbud mot att saluhålla vissa farliga och "onödiga" knivar och förbud mot att sälja knivar m.m. till personer under arton år.

När det gäller frågan om förbud mot att saluhålla knivar av särskilt farlig karaktär har utredningen förståelse för att dessa många gånger inte kan synas ha något existensberättigande. Vissa av dessa knivar har dock stora användningsområden, som exempelvis dykarknivar eller jaktknivar. Ett saluhållandeförbud kan medföra problem som är svåra att överblicka för den marknad som handhar försäljningen av sådana knivar. Ett annat problem är att på ett lämpligt sätt avgränsa den förbjudna kretsen, inte minst med tanke på att knivar i allmänhet har ett stort användningsområde och att nya typer av knivar ständigt dyker upp på marknaden.

För att förebygga livsfarligt våld med tillhyggen bland unga kunde det i och för sig vara önskvärt om t.ex. personer under arton år inte hade tillgång till farliga föremål. Med hänsyn till det stora användningsområde som knivar och vissa andra farliga föremål rent faktiskt har är det dock inte realistiskt att tänka sig att ungdomar inte skulle tillåtas ha tillgång till knivar m.m. i allmänhet. Ett förbud mot att försälja knivar m.m. till ungdomar kan därför, enligt utredningens mening, knappast få någon större praktisk betydelse. Att införa ett förbud mot att försälja vissa slag av knivar till ungdomar möter samma hinder som nämnts ovan.

Slutligen kan det konstateras att flertalet av de knivar som kommer till användning vid brott mot liv eller hälsa är vanligt förekommande knivar med annars naturliga och legitima användningsområden. Sådana måste få förekomma i samhället och ett förbud mot saluhållande och överlåtelse av endast vissa kategorier av knivar skulle med anledning härav troligen endast få en marginell betydelse. I sammanhanget har utredningen noterat att några av de större postorderföretagen den senaste tiden på eget initiativ väsentligen minskat sin exponering av knivar, i synnerhet stridsknivar som "Combat knife" och liknande. Det förekommer också att det från branschens sida uppställs krav på att köparen skall vara över arton år.

Sammantaget anser utredningen således inte att ett utvidgat saluhållandeförbud är motiverat.

Vad avser förbudet mot överlåtelse av bl.a. gatustridsvapen till personer under 21 år torde ingripanden med anledning av bestämmel-

sen sällan förekomma och har, såvitt utredningen kunnat erfara, inte medfört några tolknings- eller tillämpningsproblem. Anledning att ändra åldersgränsen eller omfattningen i övrigt av förbudet saknas enligt utredningens mening. Jämför dock med vad som sagts om införande av generellt förbud för s.k. gatustridsvapen m.m. under avsnittet 6.2.3.

SKJUTVAPEN OCH VAPENATTRAPPER M.M.

8 Skjutvapen på allmän plats

8.1 Gällande rätt

Den 1 april 1996 trädde en ny, språkligt och systematiskt omarbetad, vapenlag i kraft[1]. Lagen bygger i huvudsak på bestämmelserna i den tidigare vapenlagen (1973:1173), med vissa ändringar som behövts för att i svensk rätt genomföra EG:s direktiv om kontroll av förvärv och innehav av vapen (91/477/EEG). I de hänseenden som utredningen kommer att behandla här, har dock inga ändringar skett i sak.

I vapenlagen anges att med *skjutvapen* avses vapen med vilket kulor, hagel, harpuner eller andra projektiler kan skjutas ut med hjälp av krutladdningar, kolsyreladdningar, komprimerad luft eller andra liknande utskjutningsmedel (1 kap. 2 §).

Vidare är vapenlagens regler tillämpliga på

a) anordningar som till verkan och ändamål är jämförliga med skjutvapen,

b) obrukbara vapen som i brukbart skick skulle räknas som skjutvapen,

c) start- och signalvapen som laddas med patroner,

d) armborst,

e) tårgasanordningar och andra till verkan och ändamål jämförliga anordningar,

f) slutstycken, ljuddämpare, eldrör, pipor, stommar, lådor och trummor till skjutvapen, eller armborststommar med avfyrningsanordningar,

g) anordningar som kan bäras i handen och är avsedda att med elektrisk ström bedöva människor eller tillfoga dem smärta, och

h) anordningar som gör att skjutvapen kan användas med annan ammunition än de är avsedda för (1 kap. 3 §).

Lagen tillämpas dock inte på

a) salutkanoner,

b) skjutvapen som har tillverkats före år 1890 och som inte är avsedda för gastäta enhetspatroner,

c) bultpistoler avsedda för byggnadsarbete,

[1]SFS 1996:67, prop. 1995/96:52, bet. 1995/96:JuU12.

d) andra arbetsverktyg som är avsedda för slakt eller för industriellt eller liknande bruk, och
e) skjutanordningar som är avsedda för livräddning eller liknande ändamål (1 kap. 4 §).

I lagen finns vidare bl.a. bestämmelser om att den som innehar vapen och ammunition är skyldig att ta hand om egendomen och hålla den under uppsikt så att det inte är fara för att någon obehörig skall komma åt den (5 kap. 1 §).

Om den som har tillstånd (licens) att inneha ett vapen missbrukar vapnet, visar oaktsamhet med vapnet eller på annat sätt visar sig vara olämplig att inneha vapen kan hans tillstånd återkallas (6 kap. 1 §). Om det finns risk för missbruk av ett skjutvapen eller om det är sannolikt att ett tillstånd att inneha vapnet kommer att återkallas och det finns särskilda omständigheter som kräver ett omhändertagande, får en polismyndighet besluta att vapnet med tillhörande ammunition skall omhändertas. Är risken för missbruk överhängande, får en polisman även utan sådant beslut omhänderta vapnet och ammunitionen. Samma befogenhet har jakttillsyningsmän som förordnats av länsstyrelsen, personal vid Kustbevakningen och Tullverket eller särskilt förordnade tjänstemän vid länsstyrelsen. Egendomen skall återlämnas till innehavaren så snart det skäligen kan antas att det inte längre finns någon risk för missbruk, förutsatt att denne har rätt att inneha och förfoga över egendomen (6 kap. 5 §).

8.2 Utredningens överväganden

Utredningen föreslår att det i knivförbudslagen upptagna förbudet mot innehav av knivar m.m. skall omfatta även skjutvapen.

Förbud mot innehav av skjutvapen på allmän plats m.m.

Förvaringsbestämmelserna i vapenlagen syftar till att förhindra att obehöriga kommer åt vapnen. Vad avser den legala vapeninnehavarens handhavande av vapnet finns det endast bestämmelsen i 6 kap. 1 § vapenlagen om återkallelse av licensen och eventuellt ett omhändertagande av vapnet för det fall vapeninnehavaren missbrukar vapnet, visar oaktsamhet med vapnet eller på annat sätt visar sig vara olämplig att inneha vapen. Med hänsyn till dagens bestämmelser är det således visserligen möjligt för polisen att på något sätt ingripa i flagranta fall när det gäller skjutvapen m.m. Särskilt med hänsyn till den ökade våldsanvändningen i samhället vore det emellertid önskvärt om polisen i brottsförebyggande syfte kunde ingripa mot ett handhavande av vapnet som framstår som direkt olämpligt, redan innan en farlig

situation uppkommit utan att behöva ställas inför alltför besvärliga avvägningsfrågor. Med anledning härav skulle mycket stå att vinna med en regel motsvarande den i knivförbudslagen som i dag ger möjlighet att ingripa mot knivar m.m.

Samma argument som motiverar ett knivförbud på allmän plats kan i hög grad göras gällande även beträffande skjutvapen. Således bör det, enligt utredningens mening, vara förbjudet att inneha skjutvapen på allmän plats m.m. i samma utsträckning som gäller för knivar. Syftet med ett sådant förbud är att man skall minska förekomsten av skjutvapen i sammanhang där de kan tänkas komma till användning vid brott mot liv eller hälsa och att polisen i sådana sammanhang skall kunna ingripa mot obefogade innehav av skjutvapen.

Skjutvapen har emellertid, precis som knivar, ett stort användningsområde och ett innehavsförbud är inte avsett att försvåra den legala hanteringen. Förbudet måste därför, liksom vad gäller knivförbudet, förses med undantag. Samma grunder som gäller enligt knivförbudslagen bör därvid kunna tillämpas. Från förbudet skulle alltså sådana innehav vara undantagna som avser skjutvapen som enligt särskilda föreskrifter ingår som utrustning för viss tjänst eller visst uppdrag samt innehav som annars med hänsyn till skjutvapnets art, innehavarens behov och övriga omständigheter kan anses vara befogat. Ringa fall bör inte heller leda till ansvar.

I samband med att förbudet mot att inneha knivar på allmän plats m.m. infördes uttalade departementschefen att det var viktigt att bestämmelserna tillämpades med förnuft och generositet, så att det med fog inte kunde uppfattas som ett otillbörligt ingrepp i den personliga sfären[2]. Samma synsätt bör anläggas även på den nu föreslagna bestämmelsen. Exempelvis en jägares eller sportskytts innehav av vapen är naturligtvis befogat även på allmän plats under transport till och från jakt eller skjutbana, eller då jakt enligt tillstånd bedrivs på allmän plats. Detsamma bör gälla en person som innehar exempelvis tårgasspray för skyddsändamål, förutsatt att han har ett tillstånd omfattande just sådant ändamål. Om inga andra omständigheter talar emot det bör en rimlig förklaring till innehavet på platsen godtas. Bedömningen av invändningen bör ses mot bakgrund av att den som innehar vapen med tillstånd har kvalificerat sig för detta genom att, vid den prövning polismyndigheten gjort, ha befunnits lämplig såsom vapeninnehavare. Liksom vad avser knivförbudet bör dock föremålets art vara av stor betydelse, ävensom det sammanhang i vilket det innehas[3]. En sådan ordning innebär exempelvis att ett innehav av ett skjutvapen vid en nöjestillställning eller i andra sammanhang där många människor träffas eller uppehåller sig i princip aldrig bör kunna

[2]Prop. 1987/88:98 s. 16, prop. 1989/90:129 s. 12 och 21 f.

[3]Prop. 1989/90:129 s. 21

godtas. Det bör inte heller kunna godtas att en innehavare av skjutvapen för detta med sig i skjutbart skick eller ens laddat.

Vilka föremål bör omfattas?

Ett förbud av ifrågavarande art bör vara klart avgränsat, inte minst med hänsyn till rättssäkerheten, så att det inte råder osäkerhet om vilka föremål som omfattas av förbudet, vare sig bland dem som kan komma att drabbas av det eller dem som har att tillämpa det genom ingripanden.

Vid bestämningen av det förbjudna området är det härvid en fördel om det går att knyta an till redan vedertagna och inarbetade bestämmelser, inte minst för den polisman som ofta omedelbart skall kunna ingripa då han påträffar ett föremål som kan befaras komma till användning vid våldsbrottslighet. I fråga om skjutvapen finns sådana bestämmelser i vapenlagen. Avgränsningen av vilka föremål som skall omfattas av förbudet bör därför lämpligen ske genom en hänvisning till de skjutvapen och föremål som omfattas av vapenlagen. Med hänsyn till att en förbudslagstiftning inte bör sträcka sig längre än vad som är klart motiverat anser dock utredningen att ammunition inte bör omfattas av förbudet.

Bestämmelsens placering

Vapenlagen behandlar andra frågor om skjutvapen, varför det kan synas naturligt att placera bestämmelsen i denna lag. Att bestämningen av vilka föremål som avses med förbudet överensstämmer med uppräkningen i vapenlagen talar också för att bestämmelsen placeras i vapenlagen.

Materiellt sett överensstämmer emellertid den föreslagna bestämmelsen i fråga om syftet, det förbjudna området, undantagsbestämmelserna och bedömningsgrunderna i övrigt, med regleringen i knivförbudslagen. En placering av bestämmelsen i knivförbudslagen skulle markera att samma synsätt bör anläggas i samtliga fall, oavsett vilket slags vapen eller farligt föremål det är frågan om — sådana föremål som riskerar att komma till våldsanvändning hör överhuvudtaget inte hemma i de aktuella sammanhangen.

Utredningen har stannat för att föreslå att bestämmelsen, för närvarande, placeras i knivförbudslagen. Att innehav av skjutvapen skall bedömas på samma sätt som innehav av knivar m.m. bör därmed stå klart och regleringen föranleder inte några systematiska förändringar i vapenlagen.

Utredningen, som har att fortsätta sitt arbete med en materiell översyn av vapenlagen, avser att i ett senare sammanhang överväga en

samlad vapenlagstiftning, i vilken den nuvarande knivförbudslagen kan komma att inarbetas.

Bestämmelsens förhållande till brott mot vapenlagen

Enligt vapenlagen döms den som uppsåtligen innehar ett skjutvapen utan att ha rätt till det, för vapenbrott till fängelse i högst ett år. Är brottet grovt kan han dömas till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Om gärningen begåtts av oaktsamhet eller om brottet är ringa är straffet böter eller fängelse i högst sex månader (9 kap. 1 § vapenlagen).

Den som innehar ett vapen illegalt på allmän plats kommer att bryta dels mot vapenlagen, dels mot knivförbudslagen. Utredningen är av den uppfattningen att brottet mot vapenlagen — det olaga vapeninnehavet — bör konsumera brottet mot knivförbudslagen. Vid straffvärderingen av vapenbrottet kan det härvid finnas anledning att se allvarligare på ett illegalt vapeninnehav som förekommit på allmän plats.

För att inga oklarheter skall uppstå i lagvalshänseende anser utredningen att det i knivförbudslagen bör införas en särskild bestämmelse som föreskriver att ansvar enligt denna lag inte inträder om straff för vapenbrott kan komma i fråga. Härmed förstås också att vapnet i förekommande fall skall förklaras förverkat enligt vapenlagen.

9 Vapenattrapper m.m.

9.1 Frågans tidigare behandling

Efterbildningar av skjutvapen förekommer i varierande utformning. Så kallade vapenattrapper kan sägas utgöra efterbildningar som inte är, och i princip inte heller kan göras om till, brukbara skjutvapen. Ett annat begrepp är vapenrepliker, med vilket oftast avses föremål som är trogna kopior av skjutvapen. Vissa av vapenreplikerna utgör fungerande skjutvapen och faller då under vapenlagens bestämmelser.

Förslag om att reglera bl.a. innehav av vapenattrapper har framförts vid flera tillfällen. Frågan var exempelvis aktuell i samband med att licensplikt infördes för start- och signalvapen, men avfärdades då på grund av de gränsdragningsproblem som förelåg gentemot vanliga leksaksvapen (prop. 1986/87:154 s. 12-13).

1987 års vapenutredning tog på nytt upp frågan om en reglering av tillhandahållandet av vapenattrapper. Utredningen hänvisade bl.a. till en studie som genomförts av P-O Wikström, vilken visade att det förekommit ett inte ringa antal brott där vapenattrapp använts. I syfte att få bort föremål som kunde förväxlas med riktiga skjutvapen och därför med framgång kunde användas som hjälpmedel vid rån och liknande brottslighet, föreslog utredningen en bestämmelse i knivförbudslagen om att ett föremål som har en sådan likhet med ett brukbart skjutvapen att det lätt kan förväxlas med ett sådant (vapenattrapp) inte skulle få importeras, saluhållas eller överlåtas. Utredningen delade därvid in föremålen i tre kategorier. Den första bestod av leksaksvapen, som inte rimligen kunde förväxlas med riktiga vapen. Dessa var inte att se som vapenattrapper och berördes inte av det föreslagna förbudet. Den andra kategorin, som bestod av sådana vapenattrapper som var konstruerade för att ge intryck av att vara riktiga vapen, föll däremot under förbudsregeln. Den tredje kategorin utgjorde en mellanform mellan de första två; leksaks- eller modellvapen som företedde en ganska stor, men inte fullständig, likhet med riktiga vapen. Frågan om sådana föremål skulle anses som vapenattrapper, och därmed falla under förbudsregeln, fick bedömas från fall till fall. (Översyn av vapenlagstiftningen; SOU 1989:44 s. 266—269).

Förslaget om vapenattrapper ansågs ha ett mer naturligt samband med vapenlagens regelsystem, och behandlades därför inte i propositionen med förslag till ett utvidgat knivförbud (prop. 1989/90:129 s. 5—6). Frågan togs i stället upp i propositionen med förslag till ändringar i vapenlagen. Det noterades därvid att i stort sett samtliga

remissinstanser varit kritiska mot förslaget. Bl.a. framhöll Generaltullstyrelsen att avsevärda tillämpningsproblem skulle uppstå och Polismyndigheten i Sundsvall ansåg att även innehavet borde kriminaliseras om förslaget skulle få avsedd effekt. Departementschefen uttalade att hon visserligen hade föga förståelse för behovet av föremål som lätt kunde uppfattas som skjutvapen och att det var önskvärt att dessa kom bort från marknaden. Hon var emellertid inte övertygad om att merparten av de brott som begåtts med användning av vapenattrapper inte skulle kommit till stånd, om begränsningar när det gäller sådana funnits. Skälen för den föreslagna regleringen ansågs således inte ha tillräcklig styrka för att man skulle acceptera de problem ett genomförande av förslaget skulle medföra, främst för tullen, men också för andra som kunde ha ett legitimt behov av vapenattrapper, t.ex. teatrar (prop. 1990/91:130 s. 52—53).

I direktiven till 1995 års vapenutredning uppmärksammas frågan åter, varvid det sägs att förekomsten av s.k. soft air guns ger anledning att på nytt överväga om någon form av reglering av tillhandahållandet av vapenattrapper bör införas. Soft air guns är till det yttre mycket lika ordinära handeldvapen och detta har bl.a. lett till incidenter, där polis uppfattat vapnen såsom ett allvarligt hot och stått i begrepp att använda sina tjänstevapen i nödvärn. Risken för att de skall komma till användning vid rån och annan liknande brottslighet är också stor.

Soft air guns är ett samlingsnamn på en typ av vapen, vanligen tillverkade i plast, som är avsedda för målskjutning med plastkulor i kaliber 6 mm. Projektilen skjuts ut med hjälp av antingen gas, kolsyra, luft eller en fjäderanordning. Effekten är förhållandevis liten; anslagsenergin har uppmätts till omkring 0,2—0,3 joule fyra meter från mynningen, att jämföra med 10 joule som är gränsen för att ett luft- fjäder eller kolsyredrivet vapen skall vara licensfritt enligt vapenlagen för personer över arton år. Soft air guns är vapen i vapenlagens mening. Gasdrivna vapen kräver alltid tillstånd. För kolsyre, luft- och fjädervapen av sådan typ som soft air guns (effektbegränsade vapen) gäller att dessa inte utan tillstånd får innehas av personer under arton år.

Marknadsdomstolen avgjorde nyligen ett mål[1] i vilket konsumentombudsmannen yrkat att domstolen enligt 6 § produktsäkerhetslagen (1988:1604) vid vite förbjöd ett företag att till konsumenter för enskilt bruk tillhandahålla soft air guns som drivs med annat än gas eller andra likande varor med samma skaderisk. Marknadsdomstolen lämnade konsumentombudsmannens talan utan bifall med motiveringen att vapenlagens bestämmelser får anses fylla samma ändamål i säker-

[1]Marknadsdomstolens dom den 18 oktober 1995, 1995:28, Dnr B 1/95.

hetshänseende som ett säljförbud enligt produktsäkerhetslagen och att den senare lagen, i enlighet med dess 3 §, därför inte är tillämplig.

9.2 Utredningens överväganden

Utredningen anser det inte motiverat att föreslå något generellt förbud mot att inneha eller saluhålla vapenattrapper m.m. Utredningen föreslår dock att det förbjudna området för innehav enligt knivförbudslagen utvidgas till att gälla även föremål som är särskilt ägnade att användas som vapen vid *hot* om brott mot liv eller hälsa.

Frågan om ett generellt förbud

I samhället förekommer en mängd olika föremål som är mer eller mindre lätta att förväxla med farliga vapen. Det är givetvis klart otillfredsställande att sådana föremål kommer till användning vid brott, särskilt som det i dessa sammanhang ofta rör sig om allvarliga brott med inslag av hot mot liv eller hälsa, som exempelvis rån. Härtill kommer, som ovan nämnts, en risk för onödig — eller rent av livsfarlig — våldsanvändning i samband med att polisen skall ingripa mot någon som de uppfattat innehar ett farligt vapen. Av sådana skäl kunde det vara önskvärt att en reglering beträffande bl.a. innehav och saluhållande av vapenattrapper infördes.

För att få önskad brottsförebyggande effekt bör ett sådant förbud omfatta en vid kategori av föremål. Mot detta måste dock rimlighets- och rättsäkerhetsaspekter ställas. Ett förbud bör inte omfatta mer än vad som är klart motiverat och får inte sträcka sig så långt att det utgör ett orimligt ingrepp i den personliga sfären. Det är också viktigt att såväl den enskilde, som kan komma att drabbas av ett förbud, som den rättsinstans som har att ingripa mot ett eventuellt brott mot förbudet, utan alltför stora svårigheter kan avgöra vilka föremål som hör till den förbjudna kretsen.

Frågan är hur det förbjudna området sålunda skulle kunna avgränsas. Det finns mängder av föremål som funktionsmässigt måste anses som helt ofarliga och som i många sammanhang kan ha fullt acceptabla användningsområden, men som till sitt utseende mer eller mindre lätt kan förväxlas med skjutvapen. Att försöka avgränsa detta område är således förenat med mycket stora svårigheter. Av nödvändighet skulle många slags föremål — som i och för sig mycket väl i vissa situationer kan användas i samma syfte och med samma skrämseleffekt som ett skjutvapen — komma att hamna vid sidan av en förbudsreglering. Med hänsyn härtill ställer sig utredningen tveksam till om

ett generellt förbud mot innehav av vapenattrapper m.m. (dvs. ett förbud mot att överhuvudtaget inneha föremålet i fråga) eller ett förbud mot att saluföra sådana, i sig skulle få någon sådan egentlig brottsförebyggande effekt att det kan uppväga de olägenheter det skulle innebära, bl.a. i form av avgränsningsproblem och ingrepp i den personliga friheten. Utredningen förespråkar därför inte någon sådan särskild reglering vad avser vapenattrapper m.m. Vad avser s.k. soft air guns omfattas dessa, som tidigare nämnts, av vapenlagens regler och får alltså inte utan tillstånd innehas av personer under arton år.

Ett innehavsförbud i knivförbudslagen

Det finns emellertid situationer, där intresset av att vapen och vapenliknande föremål inte skall förekomma överväger de olägenheter som ett förbud skulle medföra. Vad som närmast åsyftas är innehav på de i knivförbudslagen upptagna områdena, allmänna platser m.m., där risken för våldsbrott, eller hot om sådant brott, är särskilt framträdande. Ett förbud mot att inneha vissa slag av föremål på dessa platser skulle inte utgöra ett så omfattande ingrepp i den personliga sfären som fallet vore med ett generellt förbud. Samtidigt skulle man dock slå fast att vapen och vapenliknande föremål inte hör hemma i sådana sammanhang som avses. Det är utredningens uppfattning att man åstadkommer en sådan lämpligt avvägd reglering genom att i knivförbudslagen införa ett förbud mot innehav av föremål som är särskilt ägnade att användas som vapen vid *hot* om brott mot liv eller hälsa, vilket knyter an till det redan gällande förbudet mot innehav av föremål som är ägnade att användas som vapen vid sådant brott. En sådan reglering skulle också ge polisen möjlighet att ingripa med ett beslag innan något allvarligare brott kommit till stånd, inte endast av föremål som rent faktiskt kan komma till användning vid brott mot liv eller hälsa, utan också av föremål som det ligger särskilt nära till hands att befara att de skall komma till användning vid hot om sådant brott.

Utredningen föreslår således att det förbjudna området för innehav enligt knivförbudslagen utvidgas till att gälla även föremål som är ägnade att användas som vapen vid hot om brott mot liv eller hälsa. Förslaget innebär att den förbjudna kategorin av föremål inte närmare preciseras, utan att det får bedömas från fall till fall vad som kan anses tillåtet. Härvid måste naturligtvis stor vikt läggas vid föremålets art och det sammanhang i vilket det innehas. Som framgår av förslaget avses endast sådana föremål som är *särskilt* ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa. Med detta menas föremål som typiskt sett med lätthet kan förväxlas med sådana föremål som i övrigt avses med lagens förbud, t.ex. välliknande skjutvapenkopior.

Mot den föreslagna regleringen kan visserligen sägas att besvärliga gränsdragningsfrågor i vissa fall kan komma att uppstå, liksom är fallet med dagens lagstiftning vad avser knivar m.m. Knivförbudslagen och dess bedömningsgrunder är emellertid väl inarbetade och de utvärderingar som gjorts har visat att tolknings- och tillämpningsproblemen inte blivit så stora som man kanske kunde befara när lagen infördes. Genom de krav på misstanke m.m. som finns uppställda i fråga om polisens befogenheter att ingripa, kommer dessutom sällan de situationer som teoretiskt sett kan vara svårbedömda att inträffa i verkligheten. Mot bakgrund härav anser utredningen att det inte finns anledning anta annat än att den nu föreslagna utvidgningen av förbudet skulle smälta in i systemet utan att medföra några större tillämpningssvårigheter.

Bedömningsgrunderna för vilka föremål som kommer att omfattas av förbudet, samt vad som kan anses vara ett befogat innehav, skall alltså vara desamma som nu gäller för knivar m.m. Avgörande faktorer bör härvidlag, som ovan nämnts, vara föremålets art och det sammanhang i vilket det innehas. Departementschefens uttalanden i samband med knivförbudslagens införande och tidigare utvidgning, om att det är viktigt att lagstiftningen tillämpas med förnuft och generositet, är naturligtvis i hög grad gällande även i detta sammanhang så att ett ingripande inte får orimliga konsekvenser för den enskilde eller annars framstår som grundlöst eller löjeväckande.

Det bör särskilt påpekas att ett förbud mot att inneha skjutvapen på allmän plats också skulle komma att omfatta s.k. soft air guns.

PÅFÖLJD VID BROTT

10 Påföljd vid brott mot knivförbudslagen

10.1 Straffskalan

10.1.1 Gällande rätt

Påföljden för brott mot knivförbudslagen är böter eller fängelse i högst sex månader.

Den i särklass vanligaste påföljden för enbart brott mot knivförbudslagen är böter, ofta i form av ett strafföreläggande som utfärdas av åklagaren. Det är emellertid inte ovanligt att brott mot knivförbudslagen endast utgör en av flera gärningar som en person gjort sig skyldig till. Påföljden bestäms då som regel gemensamt för den sammanlagda brottsligheten.

10.1.2 Utredningens överväganden

Utredningen förespråkar en mer nyanserad bedömning vid bestämningen av bötespåföljden och att större hänsyn därvid tas till omständigheterna i det enskilda fallet.

Utredningen föreslår vidare att en särskild skala för grovt brott införs.

Utredningen har dels tagit del av brottmålsdomar rörande knivförbudslagen, bl.a. från Göteborgs tingsrätt och Stockholms tingsrätt, dels haft kontakter med domare och åklagare, bl.a. företrädare för riksåklagaren. Sammantaget anser sig utredningen kunna konstatera att tilllämpningen av straffskalan är tämligen onyanserad. Hänsyn tycks sällan tas till omständigheterna kring brottet, såsom föremålets art eller i vilket sammanhang föremålet innehafts. En vanlig påföljd är penningböter, i de flesta fall tolvhundra kronor. Den senaste tiden kan det dock märkas en tendens till att se allvarligare på brottet. Sålunda torde Stockholms tingsrätt numera ofta bestämma påföljden till dagsböter, varvid femtio dagsböter synes vara ett riktmärke. Även företrädare för riksåklagaren tycks ha uppfattningen att detta bör vara den normala påföljden.

Såväl i motioner om knivförbudslagen som bland svaren på de

enkäter som redovisas i bilaga 3 förekommer förslag om en straffskärpning vad gäller brott mot knivförbudslagen. Även i den kartläggning som utförts av Brottsförebyggande rådet i samarbete med Rikspolisstyrelsens forskningsenhet, Knivvåld — en kartläggning av knivvåld bland ungdomar, framförs denna åsikt (bilaga 3). Några av förslagen är att normalstraffet för brott mot knivförbudslagen skall vara en månads fängelse. Straffet för brott mot knivförbudslagen måste emellertid, enligt utredningens mening, ses i ett bredare perspektiv. Ett misshandelsbrott eller olaga hot av normalgraden medför i dag långt ifrån alltid ett fängelsestraff. Det kan då inte vara rimligt att ett brott mot knivförbudslagen regelmässigt följs av ett sådant. Att ha en kniv i sin ficka på en allmän plats kan inte vara mer straffvärt än att faktiskt bruka våld mot någon. Att påföljden för ett brott mot knivförbudslagen i normalfallet därför är böter är enligt utredningens mening följdriktigt. Däremot finns det utrymme för en mindre regelmässig tillämpning av storleken på boten. Större hänsyn bör tas till omständigheterna i det enskilda fallet. Sålunda bör upprepade brott mot knivförbudslagen eller fall där omständigheterna varit försvårande, exempelvis då en kniv innehafts på en särskilt skyddsvärd plats eller där innehavet annars framstått som särskilt farligt, medföra en strängare påföljd än det i praktiken gör i dag. Det bör härvid påpekas att ansvaret för att upplysa domstolen om sådana omständigheter som kan verka försvårande åvilar åklagaren. Detta gäller inte minst i fråga om upprepade brott mot knivförbudslagen, eftersom rena bötesbrott inte registreras i kriminalregistret och därför inte automatiskt kommer till domstolens kännedom.

Straffskalan medger redan i dag en mer nyanserad bedömning av storleken på böterna och är enligt utredningens mening i och för sig väl avvägd vad avser brott mot knivförbudslagen i normalfallet. Det kan emellertid finnas skäl att se strängare på vissa allvarliga brott mot lagen, i synnerhet om det införs ett förbud mot att inneha skjutvapen på allmän plats. Möjligen skulle en bestämmelse om grovt brott även medföra att praxis beträffande brott av normalgraden blev mer nyanserad. Utredningen föreslår därför att en särskild skala för grovt brott införs. Som grovt brott bör framför allt bedömas att någon innehar föremål av särskilt farlig art eller innehav av farligt föremål i sammanhang där det föreligger synnerlig fara för att det skall komma till användning vid brott mot liv eller hälsa. Också innehav av större mängder farliga föremål bör bedömas som grovt brott. Likaså bör en överträdelse av saluhållandeförbudet kunna bedömas som grovt brott, om exempelvis överlåtelse skett i större skala eller om den har varit av särskilt farlig art, såsom annonsering, exponering eller försäljning till en krets av yngre personer.

En bestämning av straffskalan till fängelse i högst ett år medför att reglerna om häktning, som i princip är en förutsättning för att någon skall få gripas, kan tillämpas vid sådant brott. Att notera härvidlag är

dock de grundläggande krav som finns uppställda för att häktning eller gripande skall få ske (se avsnitt 12.1.2).

10.2 Andra frågor

Ordningsbot för brott mot knivförbudslagen

Bland annat under de utvärderingar av knivförbudslagen som genomförts har det framkommit förslag om att ''förenkla'' förfarandet för polisen genom att införa en möjlighet att utfärda föreläggande om ordningsbot för brott mot knivförbudslagen som också upptar förverkande.

Enligt gällande bestämmelser krävs, för att föreläggande om ordningsbot skall få utfärdas, bl.a. att endast i förväg fastställda penningböter kan komma i fråga. Vidare får förelägganden om ordningsbot uppta förverkande av egendom endast i vissa bestämda fall som anges i 5 § ordningsbotskungörelsen (1968:199). Bestämmelsen har nyligen setts över och ändrats (SFS 1994:1430). Man fann då inte anledning att utöka området till att gälla även brott mot knivförbudslagen.

Som ovan angetts är utredningen av uppfattningen att bestämningen av storleken på boten för brott mot knivförbudslagen bör bli mer nyanserad. Av bl.a. detta skäl skulle det vara olämpligt att låta bestämmelserna om ordningsbot bli tillämpliga på sådana brott. Det kan också anföras att föreläggande om ordningsbot främst är avsett att användas vid brott som närmast är att betrakta som ordningsförseelser. Användande av föreläggande om ordningsbot för brott mot knivförbudslagen kan få den följden att brottet anses som mindre allvarligt och att efterlevnaden av förbudet därmed minskar.

Registrering i körkortsregistret

Ännu ett förslag som framkommit vid utvärderingarna av knivförbudslagen är att brott mot knivförbudslagen skulle registreras i körkortsregistret, med avsikt att kunna påverka lämplighetsprövningen vid ansökan om körkortstillstånd. Motiveringen till förslaget är att ungdomar inte fäster tillräckligt stor vikt vid dagens förbud och dess bötespåföljd, men att risken för att i framtiden inte kunna erhålla körkortstillstånd skulle kunna vara en avhållande faktor. Denna fråga är dock av sådan natur att den inte kan anses ligga inom ramen för utredningens uppdrag, utan den får övervägas i något annat sammanhang.

MÖJLIGHETER ATT INGRIPA

11 Förverkande

Reglerna om tvångsmedel är i många fall kopplade till möjligheten att förklara föremål förverkade. Förverkandereglerna har därför ett nära samband med polisens möjligheter att ingripa.

I 36 kap. brottsbalken finns bestämmelser om förverkande av föremål som kommit till användning vid brott mot brottsbalken. Kapitlet reglerar också möjligheten att i brottsförebyggande syfte förklara föremål förverkade. Regler om förverkande av föremål som använts vid brott mot specialstraffrättsliga bestämmelser finns intagna i respektive författning. Vad avser vapen, knivar och andra farliga föremål, är förverkandebestämmelserna i knivförbudslagen och vapenlagen mest aktuella i detta sammanhang. Knivar m.m. kan emellertid också förklaras förverkade enligt bestämmelserna i t.ex. fiskelagen, jaktlagen och varusmugglingslagen.

11.1 Gällande rätt

11.1.1 Allmänt om förverkande

Förverkande utgör i regel, enligt brottsbalkens terminologi, en särskild rättsverkan av brott (dock inte den nedan behandlade 36 kap. 3 § brottsbalken, eftersom detta stadgande inte förutsätter att brott ägt rum). Begreppet särskild rättsverkan är inte närmare definierat, men av 1 kap. 8 § brottsbalken följer att det är en rättsverkan — en författningsreglerad följd av ett brott — som inte är vad lagen kallar brottspåföljd och som inte heller utgörs av skyldighet att betala skadestånd. Som exempel på särskild rättsverkan nämner 1 kap. 8 § brottsbalken just förverkande samt företagsbot. Till denna kategori räknas också t.ex. utvisning av utlänning som begått brott och återkallelse av körkort på grund av brott.

En gärning som inte skall medföra ansvar utgör inte brott. Sålunda föreligger det inte något brott om gärningsmannen handlat i nödvärn och därför enligt 24 kap. 1 § brottsbalken skall vara fri från ansvar. Däremot utesluter den omständigheten att brottspåföljd efterges inte att gärningen är ett brott. Om en gärning begåtts av någon som är under femton år och som därför enligt 1 kap. 6 § brottsbalken inte får dömas

till påföljd är det ändå möjligt att förklara ett föremål, som kommit till användning i sammanhanget, förverkat. Detsamma gäller om gärningsmannen handlat under påverkan av en allvarlig psykisk störning och enligt 30 kap. 6 § andra meningen brottsbalken förklaras fri från påföljd. Har någon som inte fyllt femton år eller som handlat under påverkan av allvarlig psykiskt störning begått brott, får rätten dock enligt 36 kap. 13 § brottsbalken besluta om förverkande endast om och i den mån det med hänsyn till hans psykiska tillstånd, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan anses skäligt.

Man kan tala om två slag av förverkande, sakförverkande (förverkande av ett visst föremål) och värdeförverkande (förverkande av hela eller del av ett föremåls värde). Beträffande knivar m.m. är det på grund av föremålets karaktär och syftet med ingripandet regelmässigt frågan om sakförverkande.

Förverkande av knivar m.m. i samband med brott kan ske genom en förverkandeförklaring av domstol eller genom strafföreläggande av åklagaren. Enligt 36 kap. brottsbalken får knivar m.m. till följd av brott förverkas hos gärningsmannen eller den som medverkat till brottet.

I andra fall kan lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. bli tillämplig. Denna lag innehåller bestämmelser om förfarandet vid prövning av en fråga om förverkande beträffande någon som inte är tilltalad för brott. Exempel på sådana fall kan vara förverkande enligt 36 kap. 3 § brottsbalken, när åtal inte väcks eftersom det farliga föremålet påträffats hos någon som inte är straffmyndig eller när ägaren/innehavaren är okänd. Bl.a. kan här nämnas att åklagaren i dessa fall prövar frågan om förverkande om värdet av egendomen inte är betydande eller andra särskilda skäl föreligger. Överstiger värdet inte en tiondel av basbeloppet får också polisman besluta om förverkande, om det är uppenbart att förutsättningarna för förverkande är uppfyllda.

11.1.2 Förverkande på grund av brott

Brott enligt brottsbalken

Enligt 36 kap. 2 § brottsbalken får egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt brottsbalken förklaras förverkad. Knivar m.m. som kommit till användning vid misshandel, olaga hot eller skadegörelse kan med stöd av denna bestämmelse förklaras förverkade. Bestämmelsen, som relativt ofta kommer till användning, ställer sällan till några problem i fråga om tolkning och/eller tillämpning.

Brott mot knivförbudslagen

Knivar m.m. som innehafts i strid mot 1 § eller som saluhållits eller överlåtits i strid mot 2 § knivförbudslagen skall enligt 5 § knivförbudslagen förklaras förverkade om det inte är uppenbart oskäligt.

Enligt bestämmelsen är det tillräckligt att något av förbuden faktiskt överträtts. Det är alltså i och för sig inte nödvändigt att någon gjort sig skyldig till brott mot knivförbudslagen för att förverkande skall kunna ske. Sålunda kan ett föremål som innehafts av någon som är under femton år (med beaktande av 36 kap. 13 § brottsbalken) förklaras förverkade.

I motiven till lagen anförs att det i allmänhet torde anses som uppenbart oskäligt att förklara ett föremål förverkat när det är fråga om fall som enligt 4 § knivförbudslagen är att anse som ringa och som därför inte medför straffansvar.

I följande rättsfall (som också aktualiserar synen på ringa brott och på fordon på allmän plats) har dock saken bedömts annorlunda.

Lars N, som av polisman beordrats ut ur en bil på allmän plats, befanns vid avvisitering inneha en stilettkniv i fickan. Lars N. bestred ansvar under åberopande av att han beträtt allmän plats på polismans befallning.
Malmö tingsrätt delade Lars N:s uppfattning och lämnade åtalet utan bifall.
Hovrätten över Skåne och Blekinge ansåg att brottet med hänsyn till omständigheterna fick anses som ringa och därför fritt från ansvar enligt 4 § knivförbudslagen. I förverkandefrågan anförde hovrätten bl.a. att det i målet var fråga om en springkniv som bedömts vara särskilt farlig och ssm ofta används i brottsliga sammanhang, vidare att Lars N tidigare var dömd för bl.a. hot mot tjänsteman samt att han färdades i en bil ur vilken cannabis hade kastats ut strax före polisingripandet, vilket visade att han umgås i kretsar där narkotika hanteras. Hovrätten, som antecknade att Lars N inte anfört någon omständighet som gjorde att han kunde anses ha ett beaktansvärt behov av kniven, fann vid en samlad bedömning av omständigheterna inte det uppenbart oskäligt att förklara kniven förverkad.
Hovrätten över Skåne och Blekinge, avd 5, dom 1993-04-14, DB 5102, mål nr B 293/93. (Rättsfallet finns, i ansvarsdelen, utförligare refererat under avsnittet 6.1.4.)

Brott mot vapenlagen

Enligt 9 kap. 5 § vapenlagen (1996:67) skall vapen som varit föremål för brott mot vapenlagen förklaras förverkat om det inte är uppenbart oskäligt. Om ett vapen förklaras förverkat får också den ammunition som hör till vapnet förklaras förverkat. I stället för vapnet eller ammunitionen kan dess värde förklaras förverkat.

Andra brott mot specialstraffrätten

Regler om förverkande av föremål som använts vid brott enligt specialstraffrätten finns intagna i respektive författning. Det är inte ovanligt att frågan om förverkande av knivar m.m. kommer upp i dessa sammanhang. Förutsättningarna för när ett föremål skall eller får förklaras förverkat varierar i de olika lagarna och stundtals uppkommer svåra bedömningsfrågor, vilka dock inte behandlas här.

Exempel på förverkandebestämmelser i specialstraffrätten där fråga om förverkande av knivar m.m. kan aktualiseras är 45 § tredje stycket fiskelagen (1993:787), enligt vilken fiskeredskap m.m. som använts vid brott mot fiskelagen skall förklaras förverkade om det inte är oskäligt, 49 § jaktlagen (1987:259), enligt vilken jaktredskap m.m. som använts eller medförts vid jaktbrott får förklaras förverkade om det behövs för att förebygga brott eller om det annars finns särskilda skäl, samt 9 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, enligt vilken gods som varit föremål för varusmuggling eller försök till varusmuggling skall förklaras förverkat om det inte är uppenbart obilligt.

11.1.3 Förverkande i brottsförebyggande syfte

Med stöd av 36 kap. 3 § brottsbalken kan, i brottsförebyggande syfte, beslut om förverkande fattas såvitt gäller föremål

1. som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning,
2. som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv och hälsa och som har påträffats under omständigheter som gav anledning att befara att de skulle komma till sådan användning.
3. som är ägnade att användas som hjälpmedel vid brott som innefattar skada på egendom och som har påträffats under omständigheter som gav uppenbar anledning att befara att de skulle komma till sådan användning.

Punkten 1

För att förverkande skall kunna beslutas krävs det inte att något brott ägt rum. Det är tillräckligt att det aktuella föremålet kan befaras komma till brottslig användning. Alla slag av brott – även brott enligt specialstraffrätten – åsyftas och det ställs inte något krav på att den befarade brottsligheten skall vara av allvarlig art. Bestämmelsens räckvidd begränsas genom att föremålet skall vara något som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning. Så kallade gatustridsvapen bör regelmässigt anses vara av sådan beskaffenhet som avses i denna bestämmelse.

Punkten 2

I syfte att utvidga möjligheten till beslut om förverkande av vissa farliga föremål som påträffats i sammanhang där de kunde komma till brottslig användning infördes denna bestämmelse år 1983. Meningen var att motverka att personer bär knivar m.m. i situationer och på platser där risken typiskt sett är stor för att föremålen skall komma till användning i samband med våldsbrott.

Bestämmelsen tar sikte på alla sådana föremål som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv och hälsa men som inte kan förklaras förverkade enligt första punkten. Exempel på sådana föremål är knivar m.m. Begreppet vapen används här i samma betydelse som i exempelvis 4 kap. 5 § brottsbalken och knivförbudslagen. I kravet på att föremålet skall vara *ägnat* att användas vid brott mot liv eller hälsa ligger att det lätt skall kunna användas som tillhygge vid våldsbrottslighet eller annars som ett medel att skada annan. Således bör även s.k. molotovcoktails och giftiga vätskor kunna hänföras hit.

En förutsättning för beslut om förverkande är att en samlad bedömning av de förhållanden under vilka föremålet har påträffats och omständigheterna i övrigt ger anledning till antagande att åtgärden är påkallad till förebyggande av våldsbrott. Något sådant uppsåt att utföra eller främja brott som fordras för ansvar för förberedelse krävs inte för att regeln skall kunna tillämpas. Däremot måste förhållandena vara sådana att det finns anledning att anta att föremålet kan komma att användas på ett sådant sätt. Avsikten med bestämmelsen är att polisen i riskfyllda situationer skall kunna ta hand om knivar och andra farliga tillhyggen. Ett typexempel på en sådan situation, som omnämns i förarbetena, är då två rivaliserande ungdomsgrupper konfronteras på allmän plats och vissa av medlemmarna bär på farliga tillhyggen. Om det enligt vad man från polisens eller allmänhetens sida kan konstatera har uppstått en hotfull stämning med provokationer av olika slag, kan föremålen tas i beslag och förklaras förverkade, även om några våldsamheter ännu inte har hunnit förekomma. Detsamma gäller under förhållanden då våldsamma sammanstötningar erfarenhetsmässigt kan befaras, såsom fallet exempelvis kan vara vid vissa idrottsevenemang (prop. 1982/83:89 s. 15 f.).

De situationer då bestämmelsen i första hand aktualiseras är när knivar m.m. påträffas hos någon som grips eller omhändertas av polisen och förverkande enligt 36 kap. 2 § brottsbalken eller knivförbudslagen inte kan komma i fråga. På grund av den införda bestämmelsen måste numera inte alltid knivar m.m. som tas ifrån gripna eller omhändertagna personer lämnas tillbaka när frihetsberövandet upphör, vilket tidigare var fallet med många livsfarliga föremål som påträffats under sådana förhållanden.

Omständigheterna som föranlett polisingripandet skall vägas in i bedömningen av förverkandefrågan. Detta gäller särskilt då innehavaren har gripits för brott eller på grund av ordningsstörning eller fara

för ordningsstörning enligt 13 § polislagen. Med hänsyn till de starka samband som föreligger mellan våldsbrott och berusning bör t.ex., enligt den promemoria som låg till grund för lagstiftningen, praktiskt taget alltid tillräckligt starka brottsförebyggande skäl för ett förverkande anses föreligga när det gäller personer som omhändertagits enligt lagen (1976:511) om omhändertagande av berusade personer m.m. (LOB). Men även i dessa fall måste naturligtvis en allmän bedömning göras av de föreliggande omständigheterna innan förverkande beslutas.

Avgörande för om ett beslut om förverkande skall kunna fattas är om det vid det tillfälle då det aktuella föremålet påträffades fanns anledning att befara att det skulle komma till brottslig användning. Senare tillkomna omständigheter kan emellertid i vissa fall tänkas leda till att ett sådant beslut anses oskäligt.

Om det förekommer bestämmelser om förverkande i specialstraffrätten skall dessa bestämmelser i första hand tillämpas. I de fall knivförbudslagen är tillämplig skall alltså föremålet förklaras förverkat enligt denna lag och inte enligt 36 kap. 3 § brottsbalken. Av ordalydelsen i 36 kap. 3 § brottsbalken framgår det vidare att denna bestämmelse är tillämplig endast i de fall 36 kap. 2 § brottsbalken inte kan tillämpas.

Punkten 3

Bestämmelsen infördes år 1989 i syfte att öppna en möjlighet att beslagta och besluta om förverkande av sådana hjälpmedel som används vid klotter och andra slag av skadegörelsebrott. Omständigheterna kan naturligtvis i vissa fall vara sådana att ett föremål kan befaras komma till användning såväl vid våldsbrott som vid skadegörelse. Det torde då vara fullt möjligt att förklara det förverkat med hänvisning till båda dessa omständigheter (Beckman m.fl. Brottsbalken III, 4 uppl. 1994 s. 479).

11.2 Utredningens överväganden

11.2.1 Allmänt om förverkandebestämmelser

Bestämmelser om förverkande finns på många olika ställen i lagstiftningen och är i sin helhet relativt svåröverskådliga. Härtill kommer att det råder en viss begreppsförvirring som i bland kan göra det svårt att förstå vad som egentligen avses. Ett exempel härpå är att ett föremål torde kunna anses som omedelbart förverkat på grund av brott redan i den stund de kommit till användning vid brottet. En annan sak är att föremålet härefter vid en rättslig prövning kan förklaras förverkat. Ofta används här uttrycket ''förverka'' när egentligen ''förklara något

förverkat'' avses.

Det ingår inte i utredningens uppdrag, förutom vad avser bestämmelsen i knivförbudslagen, att föreslå ändringar i fråga om de allmänna förverkandebestämmelserna. Området torde, enligt utredningens mening, för övrigt vara i behov av en mer genomgripande översyn.

11.2.2 Särskilt om förverkande enligt knivförbudslagen

Utredningen ifrågasätter om det inte genom enbart en hänvisning i knivförbudslagen till brottsbalkens bestämmelser om förverkande, hade stått klarare att bedömningsgrunderna i princip är desamma, liksom att samma regler gäller i fråga om förfarandet med gods som skall förklaras, eller har förklarats, förverkat. Samma synpunkter kan göras gällande beträffande en mängd bestämmelser om förverkande inom specialstraffrätten. Enligt vad utredningen erfarit anses emellertid inte gällande bestämmelse om förverkande i knivförbudslagen svår att tolka eller tillämpa. På grund härav och då frågan enligt utredningens mening bör övervägas i ett större sammanhang föreslås inte någon ändring i denna del.

Ett förbud mot att medföra skjutvapen på allmän plats kan innebära att frågan om det är uppenbart oskäligt att förklara vapnet förverkat, kan te sig mer svårbedömd än vad som anses vara fallet beträffande knivar m.m. Ett exempel på ett sådant fall kan vara innehav av ett legalt vapen av betydande värde, som — även om det inte bedöms som ett ansvarsfritt ringa fall — ändå inte framstår som särskilt farligt eller klandervärt. Även om det sålunda finns ett utrymme för att underlåta att förklara vapnet förverkat bör detta dock, enligt utredningens mening, endast bli aktuellt i undantagsfall.

Slutligen bör något sägas om försäljning av egendom som förklarats förverkad. Förverkad egendom tillfaller staten. En vanlig ordning är att sådan egendom, efter det rättsliga förfarandet, säljs i enlighet med 6 § lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m.m. Emellertid gäller detta inte egendom som kan befaras komma till brottslig användning eller som eljest är olämplig för försäljning. Sådan egendom skall enligt 5 § oskadliggöras. Det finns inget förbud mot att sälja knivar som förverkats på grund av brott eller i brottsförebyggande syfte. Man kan dock starkt ifrågasätta lämpligheten i att så sker. Enligt utredningens mening bör en försäljning av sådana knivar m.m. endast komma i fråga i undantagsfall, exempelvis om föremålet har stort samlarvärde. I övriga fall bör egendomen i enlighet med 5 § i ovannämnda lag oskadliggöras. Försäljning av skjutvapen ställer sig något annorlunda, i och med att den som köper ett sådant måste ha tillstånd härför. Trots det anser utredningen att, även beträffande förverkade skjutvapen, försäljning bör ske endast i undantagsfall.

12 Tvångsmedel

För att ingripa mot utövat knivvåld, brott mot knivförbudslagen eller för att förhindra att knivar m.m. kommer till användning i brottsligt sammanhang är det många gånger nödvändigt för polisen att använda någon form av tvångsmedel. De tvångsmedel som kan komma i fråga är framförallt beslag och kroppsvisitation, men även husrannsakan och frihetsberövande kan bli aktuellt.

Vid utvärderingen av knivförbudslagen har det framkommit att det på dessa områden ibland uppstår tolknings- och tillämpningsproblem för polisen, framför allt när det gäller reglerna om kroppsvisitation (bilaga 3). I utvärderingsmaterialet förekommer förslag om att polisen skall ges ökade befogenheter i fråga om kroppsvisitation för eftersökande av knivar m.m., samtidigt som det befintliga regelverket på sina håll inte synes tillämpas i full utsträckning. En mer konsekvent tillämpning av de regler som redan i dag står till buds skulle troligen innebära att behovet av vidare befogenheter på detta område skulle uppfattas som mindre angeläget. Det föreligger således ett starkt behov av att närmare belysa gällande rätt på området, särskilt vad gäller reglerna om kroppsvisitation.

När det gäller tvångsmedelsanvändning och regleringen av denna aktualiseras också en del andra bestämmelser som är intimt förknippade härmed. Nedan behandlas — förutom reglerna om frihetsberövande, husrannsakan, kroppsvisitation och beslag, (avsnitt 12.1.2 —12.1.5) — mänskliga rättigheter, förutsättningarna för inskränkning av dessa och viktiga principer för tvångsmedelsanvändningen (avsnitt 12.1.1).

12.1 Gällande rätt

12.1.1 Allmänt om tvångsmedel

Tvångsmedel karaktäriseras av någon form av intrång i en persons rättssfär; hans personliga frihet och integritet eller hans förfoganderätt över sin egendom. De tvångsmedel som kan komma i fråga i dessa sammanhang är frihetsberövande, husrannsakan, kroppsvisitation och beslag. Den allmänna regleringen av dessa tvångsmedel återfinns i 23, 24, 27 och 28 kap. rättegångsbalken. Därutöver finns det för vissa speciella områden lagar, enligt vilka rätt till användning av tvångsmedel medges, t.ex. polislagen (1984:387), lagen (1970:926) om

särskild kontroll på flygplats och lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt.

Tvångsmedelsanvändning innebär i regel någon form av inskränkning av de s.k. mänskliga rättigheterna, vilka anses särskilt skyddsvärda. Den europeiska konventionen av den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) innehåller bestämmelser om de grundläggande fri- och rättigheterna samt under vilka förutsättningar dessa får inskränkas. Också i 2 kap. regeringsformen finns sådana bestämmelser.

Mänskliga rättigheter

Regler om mänskliga rättigheter finns bl.a. i Förenta Nationernas universella deklaration om de mänskliga rättigheterna som antogs av generalförsamlingen år 1948 (FN-förklaringen) och den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter som antogs av Förenta Nationernas generalförsamling år 1966 (FN-konventionen).

Direkt tillämpliga i svensk rätt är bestämmelserna om mänskliga rättigheter i Europakonventionen och 2 kap. regeringsformen. De mänskliga rättigheterna är alltså såväl konventions- som grundlagsskyddade. Detta innebär att begränsningar i de mänskliga rättigheterna får göras endast under vissa mer eller mindre noggrant reglerade förutsättningar. Bestämmelserna om hur, och i vilken mån, de mänskliga rättigheterna får inskränkas återfinns även dessa i Europakonventionen och i 2 kap. regeringsformen.

Europakonventionen

Europakonventionen, med ändringar och tillägg, trädde i kraft som lag i Sverige den 1 januari 1995 (SFS 1994:1219). Av intresse i detta sammanhang är artiklarna 5:1 som behandlar rätten till frihet och personlig säkerhet, artikel 8:1 och 8:2 som behandlar rätten till privat- och familjeliv, hem och korrespondens samt under vilka förhållanden inskränkningar får ske och slutligen artikel 1 i första tilläggsprotokollet som behandlar rätten till egendom.

Enligt artikel 5:1 har envar rätt till frihet och personlig säkerhet. Ingen får berövas sin frihet utom i vissa särskilda fall som anges i artikeln. Det slag av frihetsberövande som kan komma i fråga i detta sammanhang regleras i artikel 5:1:c. Denna bestämmelse tillåter frihetsberövande av en person för att ställa honom inför behörig rättslig myndighet såsom skäligen misstänkt för att ha förövat brott, eller när det skäligen anses nödvändigt att förhindra honom att begå brott eller att undkomma efter att ha gjort detta. Europadomstolen har påpekat att artikel 5:1:c inte tillåter frihetsberövande annat än i samband med straffprocessuella förfaranden och att artikel 5:1:c måste

läsas tillsammans med artikel 5:3, som stadgar att den som berövats friheten enligt 5:1:c ofördröjligen skall ställas inför domare och dessutom skall vara berättigad till rättegång inom skälig tid. Varje frihetsberövande enligt denna bestämmelse skall således syfta till att ställa vederbörande inför domstol. Om frihetsberövandet syftar till att förhindra någon att begå brott krävs det att det är fråga om ett konkret och specifikt brott. Konventionen tillåter inte frihetsberövanden i avsikt att mera allmänt hindra en brottsbenägen person från att fortsätta att begå brott.

Enligt konventionens artikel 8:1 har var och en rätt till skydd för sitt privat[1]- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Inskränkningar i detta skydd kan, enligt artikel 8:2, godtas endast om de har stöd i lag och om de är nödvändiga[2] i ett demokratiskt samhälle för att tillgodose vissa uppräknade allmänna eller enskilda intressen (landets yttre säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välstånd, förebyggande av oordning och brott, hälsovården, skyddande av sedligheten eller av andra personers fri- och rättigheter). Kroppsvisitation och husrannsakan är exempel på sådana åtgärder som inskränker rätten till skydd för privatlivet och hemmet, vilket innebär att dess reglering måste uppfylla de ovannämnda kraven.

Enligt artikel 1 i första tilläggsprotokollet till Europakonventionen skall envar fysisk och juridisk persons rätt till sin egendom lämnas okränkt. Ingen får berövas sin egendom annat än i det allmännas intresse och då under förutsättning att det sker med stöd av lag och folkrättens allmänna grundsatser. Bestämmelsen inskränker enligt andra stycket i artikeln dock inte en stats rätt att genomföra sådan lagstiftning som staten finner erforderlig för att reglera nyttjandet av viss egendom i överensstämmelse med det allmännas intresse eller för att säkerställa betalning av skatter eller böter och viten. Bestämmelsen i artikel 1 innehåller tre olika regler: principen om att egendom skall respekteras, villkoren för berövandet av egendom samt inskränkningar i rätten att utnyttja egendom. Förverkande av egendom skulle kunna tyckas vara ett exempel på berövande av egendom, men har av Europadomstolen ändå ansetts som ett förfarande för att reglera utnyttjandet av egendom. För åklagare och polis torde därför den sistnämnda bestämmelsen ha störst betydelse vid sidan av den allmänna bestämmelsen om att rätten till egendom skall lämnas okränkt. För att en åtgärd som innebär en inskränkning i rätten att utnyttja egendom skall vara förenlig med konventionen krävs således

[1]Rätten till skydd för privatlivet är av mycket allmän art och omfattar en mängd olika element. Generellt kan den sägas innebära en allmän rätt att lämnas i fred när det gäller privata angelägenheter (se Hans Danelius, Mänskliga rättigheter, 5 uppl. 1993, s. 188 ff.).

[2]Europadomstolen har framhållit att "nödvändig" i detta sammanhang skall tolkas som att det skall föreligga ett angeläget samhälleligt behov (pressing social need).

att den har stöd i lag, att den står i överensstämmelse med det allmännas intresse och att konventionsstaten anser att den är nödvändig. Konventionsstaterna har därvid av Europadomstolen getts ganska stor frihet att själva bestämma vad som är en rimlig avvägning mellan allmänna och enskilda intressen.

Regeringsformen

Enligt 2 kap. 6 § regeringsformen är varje medborgare, gentemot det allmänna, skyddad mot kroppsliga ingrepp (som t.ex. kroppsbesiktningar och polisiärt våld) samt kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång. Enligt 2 kap. 8 § regeringsformen är vidare varje medborgare, gentemot det allmänna, skyddad mot frihetsberövande.

Grundlagsskyddet får endast begränsas genom lag. Bestämmelser om detta finns i 2 kap. 12 § regeringsformen som bl.a. stadgar att begränsningar bara får göras för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och att de inte får hota den fria åsiktsbildningen. Härtill kommer att begränsningarna aldrig får gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som föranlett dem. Vid begränsningar av grundlagsskyddet måste således bl.a. *legalitetsprincipen*, som finns uttryckt i 1 kap. 1 § regeringsformen, och *ändamålsprincipen* beaktas. Den sistnämnda principen, som gäller även vid tillämpningen av reglerna, innebär att varje tvångsmedelsföreskrift uttryckligen måste innefatta de ändamål, för vilket tvångsmedlet får användas. Dels för att det måste framgå om den aktuella begränsningen är förenlig med 2 kap. 12 § regeringsformen, dels för att den som tillämpar regeln skall kunna uppfatta för vilket ändamål tvångsmedlet accepterats av lagstiftaren.

Viktiga principer vid tvångsmedelsanvändning

Förutom de ovan nämnda legalitets- och ändamålsprinciperna har de i sammanhanget viktiga behovs- och proportionalitetsprinciperna tagits in i lag. Dessa principer gäller alltid vid användande av tvångsmedel och bör därför hållas i minnet vid tillämpningen av reglerna.

Enligt 8 § polislagen gäller *behovsprincipen* vid alla polisingripanden. Principen innebär att ett tvångsmedel inte får användas annat än om det är nödvändigt för att det avsedda resultatet skall uppnås och någon mindre ingripande åtgärd inte är tillräcklig (8 § första stycket andra meningen). Tvånget skall inte bara vara nödvändigt för att syftet med åtgärden skall uppnås, det skall också vara verkningsfullt, dvs. leda till att man uppnår det avsedda resultatet. I principen ligger dessutom att man alltid i en situation där olika tvångsmedel är tänkbara, skall använda det som är minst ingripande för den enskilde samt att användningen av tvångsmedlet skall upphöra så snart syftet

med tvångsåtgärden uppnåtts eller det inte visat sig verkningsfullt.

I 8 § polislagen kommer också *proportionalitetsprincipen* till uttryck. Denna innebär att en polisman vid verkställighet av en tjänsteuppgift skall ingripa på ett sätt som är försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter (8 § första stycket första meningen). I fråga om beslag, husrannsakan och kroppsvisitation återkommer samma princip i 27 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken och i 28 kap. 3 a samt 13 §§ rättegångsbalken. Ett tvångsmedel får enligt dessa bestämmelser användas bara om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse (t.ex. tredje man). Den skada som ett ingrepp orsakar måste alltså stå i proportion till vad som är att vinna med detta. I allmänhet utgår man från att ingrepp mot egendom och ekonomiska intressen är mindre allvarliga än kränkningar av en persons frihet och integritet. Även enligt denna princip bör det minst ingripande tvångsmedlet, av flera tänkbara, väljas.

12.1.2 Frihetsberövande

I debatten kring frågan om vad man skall göra för att minska antalet knivinnehav m.m. har det förekommit förslag om att polisen i avskräckande syfte skall gripa eller på annat sätt omhänderta bl.a. ungdomar som bär kniv. De formella möjligheter i fråga om frihetsberövande som polisen har är framförallt gripande och medtagande till förhör enligt rättegångsbalken, omhändertagande enligt polislagen (1984:387) eller, beträffande dem som är under femton år, åtgärder enligt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL).

Ett frihetsberövande anses emellertid i regel vara den form av tvångsmedel som är mest ingripande för den enskilde och det är därför omgärdat med en rad skyddsbestämmelser. De principer som är tillämpliga vid all tvångsmedelsanvändning gäller naturligtvis även i fråga om frihetsberövande. Sålunda får ett frihetsberövande i enlighet med *legalitetsprincipen* inte företas utan direkt stöd i lag. *Ändamålsprincipen* innebär att frihetsberövande inte får ske i annat syfte än det som anges i respektive författning, vilket i fråga om de nedan behandlade reglerna huvudsakligen är att utreda brott, förhindra en förhållandevis allvarlig ordningsstörning eller att skydda en ung person från skadligt leverne. *Behovs- och proportionalitetsprinciperna* innebär vidare att ett frihetsberövande endast får tillgripas om det finns ett verkligt behov av det samt att det står i proportion till syftet med ingripandet. Det sagda innebär att det i realiteten oftast saknas förutsättningar att frihetsberöva någon på grund av brott mot knivförbudslagen eller i brottsförebyggande syfte. Reglerna om frihetsberövande är inte avsedda att användas i avskräckande syfte.

Gripande

Enligt 24 kap. 7 § rättegångsbalken får en polisman i vissa fall, om det är brådskande, gripa den som är misstänkt för brott. Grundförutsättningen för detta är dock att det finns skäl att anhålla personen. För att anhålla någon krävs det i sin tur i princip att det finns skäl att häkta personen[3].

Det finns i princip tre häktningsgrunder:

1. En person får häktas om han a) är på sannolika skäl misstänkt för brott för vilket det är föreskrivet fängelse i minst två år, eller om han b) är på sannolika skäl misstänkt för brott för vilket det är föreskrivet fängelse i ett år eller mer, om något av de särskilda häktningsskälen föreligger (risk för att han avviker eller undandrar sig lagföring eller straff, risk för att han försvårar sakens utredning eller risk för att han fortsätter begå brott). Inte i något av fallen får häktning ske om det finns anledning anta att den misstänkte endast kommer att dömas till böter (24 kap. 1 § rättegångsbalken).
2. En person som är på sannolika skäl misstänkt för ett brott får vidare, oberoende av brottets svårhetsgrad, häktas om han är okänd eller saknar hemvist här i riket (24 kap. 2 § rättegångsbalken).
3. Slutligen får även den som endast är skäligen misstänkt för ett brott under vissa förhållanden häktas, om förutsättningarna i övrigt under 1b eller 2 är uppfyllda och det är av synnerlig vikt att han tas i förvar i avvaktan på ytterligare utredning (24 kap. 3 § rättegångsbalken).

Utöver dessa förutsättningar finns det ytterligare inskränkningar i möjligheterna att häkta någon genom att hänsyn bl.a. skall tas till den misstänktes ålder och hälsa (24 kap. 4 § rättegångsbalken). För att någon som är under arton år skall få häktas måste det dessutom föreligga synnerliga skäl (23 § LUL).

Som framgår ställs det alltså relativt höga krav för att polisen skall få gripa någon. För ett brott mot knivförbudslagen, för vilket det är föreskrivet fängelse i högst sex månader, är det i dag i stort sett endast möjligt i de fall den misstänkte är okänd eller saknar hemvist här i landet.

Undantagsvis kan även annan än polisman gripa någon. 24 kap. 7 § andra stycket rättegångsbalken ger envar rätt att gripa den som begått ett brott på vilket fängelse kan följa och som anträffas på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen. Den gripne skall skyndsamt överlämnas till polisman. Det förekommer också i andra författningar bestämmelser om befogenhet för annan än polisman att gripa miss-

[3]Även om det inte föreligger fulla skäl för häktning får i vissa fall - om det föreligger synnerliga skäl - den som är skäligen misstänkt för ett brott anhållas i utredningssyfte, s.k. utredningsanhållande (24 kap. 6 § andra stycket rättegångsbalken).

tänkta, t.ex. för tulltjänsteman och tjänsteman vid Kustbevakningen enligt 14 § andra stycket lagen (1960:418) om straff för varusmuggling. Den som gripits enligt 24 kap. 7 § rättegångsbalken skall, så snart som möjligt, förhöras av polisman eller åklagare. Åklagare skall underrättas om gripandet, om det inte redan skett, och skall omedelbart efter förhöret besluta om personen skall anhållas. Anhålls inte den misstänkte, skall beslutet om gripande omedelbart hävas.

Omhändertagande på grund av ordningsstörning eller brott

Enligt 13 § polislagen får en polisman avvisa eller avlägsna den som genom sitt uppträdande stör den allmänna ordningen eller utgör en omedelbar fara för denna, om det är nödvändigt för att ordningen skall kunna upprätthållas. Detsamma gäller om en sådan åtgärd behövs för att en straffbelagd gärning skall kunna avvärjas. Skulle ett avvisande eller ett avlägsnande inte vara tillräckligt för att det avsedda resultatet skall uppnås, får polismannen, som en yttersta åtgärd, tillfälligt omhänderta personen.

Ett ingripande kan alltså, enligt 13 § polislagen, ske vid ordningsstörning eller brott samt vid fara för ordningsstörning eller brott. I fråga om ingripande mot ordningsstörning skall det vara frågan om ett uppträdande som innefattar ett angrepp på ett ordningsintresse av betydelse för allmänheten eller annars ur allmän synpunkt. Endast den omständigheten att en person vägrar åtlyda en polismans tillsägelse innebär t.ex. inte att han stör den allmänna ordningen. Det avgörande i en sådan situation är vilka följder från ordningssynpunkt som en bristande efterrättelse kan antas medföra. För att ingripa när det endast föreligger en fara för ordningsstörning krävs det att denna fara är konkret och att den har uppkommit genom att personen uppträtt på ett särskilt sätt vid det aktuella tillfället. Enbart det faktum att någon är en känd bråkmakare räcker således inte. Ett ingripande för att avvärja brott kräver vidare, enligt förarbetena, att det är fråga om ett pågående brott eller en omedelbar fara för brott.

Den polisman som har verkställt ett omhändertagande skall så skyndsamt som möjligt anmäla åtgärden till sin förman, som i sin tur omedelbart skall pröva om omhändertagandet skall bestå. Den omhändertagne skall förhöras så snart som möjligt och skall härefter, snarast möjligt, friges. Ungdomar under arton år får under vissa förutsättningar kvarhållas (se nedan). Ingen får dock hållas kvar längre än sex timmar.

Skall någon gripas enligt 24 kap. rättegångsbalken, får han inte omhändertas eller hållas kvar enligt 13 § andra stycket polislagen. Även omhändertagande enligt lagen (1976:511) om omhändertagande av berusade personer (LOB) har företräde framför bestämmelsen i polislagen.

Också för ordningsvakter gäller bestämmelserna i 13 § polislagen, om inte annat framgår av deras förordnande (23 § polislagen). Om en ordningsvakt omhändertar någon skall han skyndsamt överlämna denne till en polisman. Det finns vidare bestämmelser i specialförfattningar om befogenheter liknande dem i 13 § polislagen, gällande för exempelvis tjänstemän vid kustbevakningen.

Medtagande till förhör

Den som befinner sig på den plats, där ett brott har förövats, är på tillsägelse av en polisman skyldig att följa med till ett förhör som hålls omedelbart därefter. Detta gäller alla, såväl den misstänkte som målsägande, vittne eller annan. Polismannen får ta med sig den som vägrar utan giltig orsak. Bestämmelsen är emellertid endast tillämplig i utredningssyfte. Det torde vidare krävas att polismannen kommer till platsen i nära anslutning till att brottet begås (23 kap. 8 § rättegångsbalken).

Den som inte är anhållen eller häktad är inte skyldig att stanna kvar för förhör längre än sex timmar. Om det är av synnerlig vikt får dock den som är misstänkt för brottet stanna kvar ytterligare sex timmar. Beträffande den som är under femton år är tidsfristerna dock endast tre timmar, med motsvarande tillägg av tre timmar (23 kap. 9 § rättegångsbalken). Sedan förhöret hållits, eller tidsfristen gått ut, får personen omedelbart avlägsna sig. Beträffande en person under arton år finns dock möjlighet att hålla kvar honom ytterligare tre timmar för att kunna överlämna honom till vårdnadshavare eller annan (14 § andra stycket LUL).

Hämtning till förhör

Polisen har under vissa förutsättningar möjlighet att hämta någon till förhör för utredning av brott, t.ex. om någon som kallats till förhör utan giltig orsak låtit bli att inställa sig till förhöret, om man redan på förhand kan sluta sig till att en eventuell kallelse inte skulle hörsammas eller om en eventuell kallelse skulle medföra att utredningen försvårades genom att bevis undanröjdes (23 kap. 7 § rättegångsbalken).

Särskilda bestämmelser om unga

Sådana tvångsmedel som avses i 24 kap. rättegångsbalken får i princip inte användas mot personer under femton år (35 § LUL). Enda undantaget är om den unge begått brott på vilket fängelse kan följa

och han anträffas på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen. Under sådana förhållande får han gripas av envar och härefter skyndsamt överlämnas till närmaste polisman. Polismyndigheten eller åklagaren skall sedan omedelbart besluta om den unge skall friges eller hållas kvar för förhör. Om någon som är under femton år misstänks för att ha begått ett brott får polisen under vissa förutsättningar utreda brottet. I sådana fall är bl.a. bestämmelserna i rättegångsbalken om hämtning och medtagande till förhör tillämpliga. (31,32 och 34 §§ LUL).

Den som inte fyllt arton år får häktas endast om det finns synnerliga skäl (23 § LUL). Om någon som är under arton år har medtagits till förhör eller har gripits och åklagaren beslutar att inte anhålla honom, får polismyndigheten — under förutsättning att han är skäligen misstänkt för brott — hålla kvar honom i syfte att skyndsamt kunna överlämna honom till hans föräldrar, annan vårdnadshavare, tjänsteman inom socialtjänsten eller annan lämplig vuxen person. Längre än tre timmar efter förhöret resp. åklagarens beslut får dock ingen kvarhållas (14 § LUL). En liknande bestämmelse, om kvarhållande i syfte att skyndsamt överlämna den unge till vårdnadshavare eller annan, finns i 16 § polislagen avseende personer under arton år som omhändertagits enligt 13 § polislagen och som enligt huvudregeln annars skulle frigetts så snart som möjligt efter det stadgade förhöret. Längre än sex timmar får emellertid aldrig någon hållas kvar.

Om en polisman anträffar någon, som kan antas vara under arton år, under sådana förhållanden att de uppenbarligen innebär överhängande fara och allvarlig risk för hans hälsa eller utveckling får polismannen enligt 12 § polislagen omhänderta den unge för att skyndsamt överlämna honom till hans föräldrar, annan vårdnadshavare eller socialnämnden. Som exempel på när denna bestämmelse kan komma att bli tillämplig nämner förarbetena att den unge uppehåller sig i en ”knarkarkvart”, att han hittas omtöcknad av berusningsmedel eller tillsammans med äldre asociala personer. Syftet med ingripandet skall vara att skydda den unge genom att se till att han kommer bort från den skadliga miljön.

Andra omhändertaganden

Enligt lagen (1976:511) om omhändertagande av berusade personer (LOB) får den som anträffas så berusad av alkoholdrycker eller annat berusningsmedel att han inte kan ta hand om sig själv eller annars utgör en fara för sig själv eller för någon annan, omhändertas av en polisman. Lagen är tillämplig överallt utom i bostad. Även en ordningsvakt har denna befogenhet, om inte annat framgår av hans förordnande. Reglerna i 24 kap. rättegångsbalken äger företräde framför denna reglering. Denna bestämmelse reglerar inte ingripande

med anledning av knivinnehav eller liknande. I samband med att skyddsvisitation sker vid ett LOB-omhändertagande är det emellertid inte ovanligt att knivar m.m. påträffas. Detsamma gäller omhändertaganden som sker på grund av andra bestämmelser, t.ex. i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, i lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, i utlänningslagen (1989:529) eller i föräldrabalken.

12.1.3 Husrannsakan och liknande undersökningar

Husrannsakan är ett tvångsmedel som tillämpas relativt sällan i samband med knivförbudslagen. Om knivar m.m. som innehas i fordon skall omhändertas kan emellertid institutet komma att aktualiseras. Också vid brott mot saluhållandeförbudet i knivförbudslagen kan husrannsakan komma i fråga. För övrigt är husrannsakan, i detta sammanhang, mestadels tillämpligt vid eftersökande av knivar m.m. som använts vid brottsbalksbrott.

Den form av husrannsakan som kan bli aktuell är s.k. reell husrannsakan i syfte att söka efter föremål som är underkastat beslag (dvs. har en viss anknytning till ett begånget brott) eller för att utröna omständighet som kan ha betydelse för utredningen av ett visst brott (t.ex. kriminalteknisk undersökning). Bestämmelser om sådana undersökningar finns i 28 kap. 1 och 3 §§ rättegångsbalken. Härutöver finns det en särskild bestämmelse om undersökning i 10 §, som tar sikte på vissa ställen utomhus.

Med husrannsakan avses endast sådana undersökningar som företas i hus, rum eller slutet förvaringsställe. I 10 § anges vidare förutsättningarna för liknande undersökningar på andra ställen, även om de inte är tillgängliga för allmänheten. Tydligt är att undersökning i samma syfte som husrannsakan, utan särskilda bestämmelser, kan verkställas på plats som är tillgänglig för allmänheten, exempelvis allmän plats, skog eller mark.

Det finns ytterligare en form av husrannsakan, s.k. personell husrannsakan vars syfte är att eftersöka viss person. Denna form behandlas dock inte här.

Bestämmelser om husrannsakan och liknande undersökningar finns i 28 kap. rättegångsbalken. Beträffande barn under femton år som begått brott är, om det finns särskilda skäl, rättegångsbalkens bestämmelser i dessa delar tillämpliga enligt 35 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Bestämmelser om reell husrannsakan finns också i exempelvis 18 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling och i 19 § lagen (1991:572) om särskild utlänningskontroll. Bestämmelser om liknande undersökningar finns i lagen (1970:926) om särskild kontroll på flygplats, 5 § lagen

(1981:1064) om säkerhetskontroll vid domstolsförhandlingar samt 5 § lagen (1988:144) om säkerhetskontroll vid sammanträde med riksdagens kammare och utskott.

Husrannsakan i bostäder m.m.

I 28 kap. 1 § rättegångsbalken anges att husrannsakan kan företas i ”hus, rum eller slutet förvaringsställe”. Med *hus* avses i första hand bostadshus, men även t.ex. fabriks- och kontorsbyggnader samt magasin. Reglerna om husrannsakan är tillämpliga även om huset är olåst. Med *rum* förstås inte bara rum i byggnader utan även t.ex. hytter och rum på fartyg eller celler på ett häkte. Andra exempel på sådana utrymmen som bör jämställas med rum i en byggnad är bostadsutrymmen i husvagnar och husbilar, flygplanskabiner, tågkupéer, passagerarutrymmen i bussar, förarhytten i en lastbil samt även i övrigt sådana utrymmen i transportmedel som är avsedda för förare eller passagerare (Tvångsmedel; SOU 1995:47 s. 212). Vad som avses med *slutet förvaringsställe* råder det delade meningar om. Processlagsberedningen omnämner i sitt betänkande (SOU 1938:44 II s. 328) som exempel härpå kassafack i bank och stängd bil. I doktrinen har det särskilt beträffande stängda väskor och stängda bilar diskuterats om dessa måste vara låsta eller ej för att betraktas som slutna förvaringsställen. Polisrättsutredningen anser att det i integritetshänseende inte är någon skillnad mellan en låst och en stängd, men olåst, väska eller bil (Tvångsmedel; SOU 1995:47 s. 217 ff., se även Ekelöf m.fl. Rättegång III, 6 uppl. 1994, s. 73 ff.). Således skulle det räcka med att ett förvaringsställe är stängt för att det skall räknas som slutet.

Vissa objekt kan bli föremål både för husrannsakan och kroppsvisitation, exempelvis en stängd väska. Husrannsakan blir dock i praktiken mest angeläget i fråga om stängda väskor som ingen har med sig. Samtidigt kan vissa objekt hamna utanför båda dessa tvångsmedelsregleringar, t.ex. en öppen bil eller en öppen väska som inte någon kan sägas ha med sig. De senare föremålen anses med nuvarande bestämmelser få undersökas fritt, utan lagstöd, vilket polisrättsutredningen uppmärksammat och föreslår skall ändras.

Den grundläggande förutsättningen för reell husrannsakan är att det skall förekomma anledning till misstanke om att brott förövats på vilket fängelse kan följa[4]. I syfte att söka efter föremål som är underkastat beslag eller för att utröna omständighet som kan ha betydelse för utredningen av ett visst brott får i sådana fall hus-

[4]JO har i flera ärenden påpekat att anonyma anmälningar och tips inte ensamma kan läggas till grund för bedömning om förutsättningarna för ett straffprocessuellt tvångsmedel, som husrannsakan, föreligger.

rannsakan ske hos den som är skäligen misstänkt för brottet. Hos annan (vilket även kan gälla den som är misstänkt för brottet, men inte ''skäligen misstänkt'') gäller dels ett högre beviskrav vad avser brottet, dels att husrannsakan endast får ske om brottet förövats hos denne, den misstänkte gripits hos denne eller det annars föreligger synnerlig anledning att anta att ovannämnda syfte genom sådan husrannsakan skulle uppnås. För att anse att det föreligger synnerlig anledning krävs det mycket starka skäl.

Enligt tredje stycket får den misstänktes samtycke till en husrannsakan inte åberopas, såvida det inte är han själv som begärt åtgärden.

Husrannsakan i allmänt tillgängliga utrymmen

28 kap. 3 § rättegångsbalken, som avser husrannsakan i allmänt tillgängliga utrymmen eller s.k. tillhåll, torde i dessa sammanhang endast vara tillämplig i de fall ett brott med användande av kniv m.m. har begåtts, eller möjligen vid brott mot knivförbudslagens överlåtelse- eller saluhållandeförbud.

Enligt denna bestämmelse får husrannsakan göras i lägenheter som är tillgängliga för allmänheten eller är s.k. tillhåll, även i annat fall än som avses i 28 kap. 1 § rättegångsbalken. Det krävs således inte att brottet är av viss svårhetsgrad, inte heller att någon är skäligen misstänkt eller att det finns synnerlig anledning att anta att husrannsakan skall leda till det avsedda resultatet. Det måste dock föreligga en eller flera omständigheter som på objektiv grund ger anledning till antagande att något av betydelse för en viss brottsutredning skall anträffas i den aktuella lägenheten (JO 1993/94 s. 96 f.). Husrannsakan får enligt denna bestämmelse också företas i lokaler där sådant gods som eftersöks brukar köpas upp eller pantsättas.

Med lägenheter som är avsedda för allmänheten avses t.ex. butiker, restauranger, kaféer eller teater- och biograflokaler (SOU 1938:44 II s. 329). Var gränsen går gentemot de utrymmen som avses i 28 kap. 1 § rättegångsbalken kan stundtals vara svårt att avgöra. Integritetsintresset får här bli avgörande.

Bestämmelsen beträffande det andra slaget av lägenheter, s.k. tillhåll, torde i dag vara tämligen inaktuell. När bestämmelsen infördes förklarades den med att tillslag i luffartillhåll o. dyl. ofta var framgångsrika i fråga om att utreda brott eller att skaffa tillbaka stöldgods och att integritetskränkningen i dessa fall inte var lika kännbar som i övriga fall (SOU 1938:44 II s. 119). Tillhåll i den mening som avses i 28 kap. 3 § rättegångsbalken förekommer emellertid i princip inte i dag.

Undersökning på vissa ställen utomhus

Med stöd av 28 kap. 10 § rättegångsbalken får bl.a. en polisman företa undersökning på annat ställe än som avses i 28 kap. 1 § rättegångsbalken, exempelvis på en gårdsplan, ett fabriksområde eller en byggnadsplats. Undersökningen är inte avsedd att utgöra en husrannsakan i rättegångsbalkens mening. Anledningen till att förutsättningarna för att få företa en undersökning enligt denna bestämmelse inte är lika stränga som enligt 28 kap. 1 § rättegångsbalken är att tvångsmedelsanvändning på sådana platser i regel inte utgör en lika stor integritetskränkning för någon enskild. I vissa fall kan det naturligtvis vara så att den personliga integriteten kan komma att kränkas i alltför hög grad även på sådana ställen, t.ex. på en gårdsplan nära ett bostadshus. Proportionalitetsprincipen bör emellertid i dessa fall göra sig gällande, så att man är mer försiktig med att besluta om undersökningar på sådana ställen.

I ifrågavarande sammanhang torde bestämmelsen endast bli tillämplig vid eftersökande av knivar m.m. som kommit till användning vid brott.

Gemensamma bestämmelser för husrannsakan enligt rättegångsbalken

Det tål att påpekas särskilt att ett beslut om husrannsakan kräver koppling till ett visst brott. Husrannsakan får aldrig företas i syfte att upptäcka brott eller att skaffa information rörande ett annat brott än det som föranlett åtgärden.

Vid fara i dröjsmål får polisman besluta om husrannsakan i de fall som behandlats här. Annars skall beslut om husrannsakan meddelas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten (28 kap. 4 § rättegångsbalken).

Som tidigare nämnts är proportionalitetsprincipen tillämplig vid husrannsakan. Detta framgår direkt av 28 kap. 3 a § rättegångsbalken. Vidare gäller bl.a. enligt 6 § att olägenhet eller skada inte får förorsakas utöver vad som är oundgängligen nödvändigt.

Vid husrannsakan skall i princip vittne närvara, liksom den hos vilken åtgärden företas eller någon representant för honom. I annat fall skall han underrättas om åtgärden så snart detta kan ske utan men för utredningen (28 kap. 7 § rättegångsbalken).

12.1.4 Kroppsvisitation

Kroppsvisitation är ett tvångsmedel som i hög grad aktualiseras vid ingripanden mot knivinnehav. Det är också detta tvångsmedel som, bl.a. enligt den utvärdering som redovisas i bilaga 3, ställer till mest

tillämpningsproblem för polisen. Vidare har det från vissa håll, såväl inom polisen som bland allmänheten, framkommit förslag om att förutsättningarna för kroppsvisitation skall bli generösare i syfte att upptäcka fler knivinnehav. Samtidigt finns det indikationer på att det regelsystem som finns redan i dag inte alltid utnyttjas i sin fulla utsträckning. En av anledningarna till detta skulle kunna vara att polisen anser bestämmelserna svårtolkade.

Kroppsvisitation för att söka efter farliga föremål får ske under olika förutsättningar. Reglerna i rättegångsbalken förutsätter att det finns anledning anta att ett brott begåtts medan kroppsvisitation enligt reglerna i polislagen och andra författningar får företas i syfte att förebygga t.ex. våldsbrott.

Regler om kroppsvisitation för t.ex. eftersökande av knivar finns främst i 28 kap. rättegångsbalken samt polislagen (1984:387). Enligt 35 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare får rättegångsbalkens regler om kroppsvisitation tillämpas även beträffande personer under femton år om det finns särskilda skäl. Härutöver finns det regler om kroppsvisitation och liknande undersökningar för att söka efter vapen och andra farliga föremål som regleras i särskilda lagar, t.ex. lagen (1970:926) om särskild kontroll på flygplats. De sistnämnda bestämmelserna behandlas i avsnittet ''Särskilda regler om kroppsvisitation för eftersökande av farliga föremål''.

Begreppet kroppsvisitation

Med kroppsvisitation avses enligt 28 kap. 11 § rättegångsbalken *en undersökning av kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig*. Begreppet erhöll denna definition genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1994[5]. I propositionen till lagändringen angav departementschefen att rättegångsbalken var att se som en baslag och att dess definition av kroppsvisitation skulle vara ledande för tolkningen av begreppet även när det förekom i annan lagstiftning.

I begreppet kroppsvisitation ingår inte en undersökning av själva kroppen. Regler om detta, kroppsbesiktning, finns i bl.a. 28 kap. 12—13 §§ rättegångsbalken. Däremot får polisen kontrollera innehållet i kläder, fickor m.m. och närmare granska det som påträffas där. Också det som den granskade personen i övrigt bär på sig samt sådant som han har med sig får kontrolleras. Det sistnämnda innebär att genom kroppsvisitation exempelvis väskor, paket, kassar, fodral, plånböcker eller barnvagnar kan undersökas. Föremålets storlek,

[5]SFS 1993:1408, prop. 1993/94:24, bet. 1993/94:JuU7, rskr. 1993/94:67.

utseende eller det sätt på vilket föremålet medförs har i princip ingen betydelse vid bestämmelsernas tillämpning. Det krävs dock att någon person har det med sig, vilket utesluter herrelösa föremål och sådana förvaringsutrymmen som inte är transportabla. Bilar, båtar och liknande faller också utanför området för kroppsvisitation. Skulle det vidare vara osäkert vem — av flera tänkbara — som föremålet tillhör, kan det inte undersökas inom ramen för kroppsvisitation. Det krävs nämligen alltid att man kan peka ut en bestämd person som innehavare av föremålet. Äganderätten till föremålet har emellertid inte någon betydelse i sammanhanget, inte heller om de medhavda föremålen är låsta, stängda eller helt öppna (prop. 1993/94:24 s. 40 ff.).

Lagrådet påpekade att en tumregel för gränsdragningen mellan tvångsmedlen kroppsvisitation och husrannsakan kan vara att egendom som kan transporteras med handkraft kan bli föremål för kroppsvisitation medan större saker som förflyttas eller kan förflyttas endast med maskinkraft får undersökas enligt reglerna om husrannsakan (prop. 1993/94:24 s. 118).

Kroppsvisitation på grund av misstanke om brott

Regler om kroppsvisitation på grund av misstanke om brott finns i 28 kap. rättegångsbalken[6]. De grundläggande kraven är desamma som för reell husrannsakan. För att kroppsvisitation skall få företas måste det enligt 28 kap. 11 § rättegångsbalken finnas anledning till misstanke om att någon förövat brott på vilket fängelse kan följa. Ett sådant brott är t.ex. brott mot knivförbudslagen.

Kroppsvisitation enligt rättegångsbalken får företas endast i syfte att söka efter föremål som kan tas i beslag eller för att utröna omständigheter som kan ha betydelse för utredningen om brottet. Det måste i det enskilda fallet finnas någon eller några konkreta omständigheter som ger anledning att anta att ett föremål eller något annat av betydelse för brottsutredningen skall påträffas[7].

Om ovanstående förutsättningar är uppfyllda får den som är skäligen misstänkt för brottet kroppsvisiteras. Annan (vilket även kan gälla den som är misstänkt, men inte ''skäligen misstänkt'') får kroppsvisiteras endast om det finns synnerlig anledning att anta att det därigenom kommer att anträffas föremål som kan tas i beslag eller att det annars är av betydelse för utredningen om brottet. Kravet på synnerlig

[6]Av svaren på den enkät som Rikspolisstyrelsens forskningsenhet genomförde under sensommaren år 1995 framgår det att flertalet polismyndigheter anser att 28 kap. 11 § rättegångsbalken inte är lätt att tolka och/eller tillämpa. Vilka svårigheter som föreligger framgår emellertid inte av enkätsvaren (bilaga 3).

[7]Se bl.a. JO 1992/93 s. 204 ff., dnr 2043-1991, och JO 1993/94 s. 101 ff., dnr 1127-1992

anledning bör tolkas så, att det skall föreligga faktiska omständigheter som påtagligt visar att man med fog kan förvänta sig att uppnå det avsedda resultatet med åtgärden.

I 28 kap. 13 § rättegångsbalken finns det regler för förfarandet vid kroppsvisitation. Paragrafen hänvisar bl.a. till förfaringsreglerna vid husrannsakan. Sålunda gäller bl.a. enligt proportionalitetsprincipen att kroppsvisitation bara får ske om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller annat motstående intresse. Den skada en kroppsvisitation orsakar måste alltså stå i proportion till vad som är att vinna med åtgärden.

En polisman får besluta om kroppsvisitation om det är fara är i dröjsmål, dvs. i brådskande fall. Situationerna där fråga om kroppsvisitation uppkommer är naturligtvis ofta sådana. Huvudregeln är annars att beslut om en sådan åtgärder skall fattas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten.

En förrättning som är av mer väsentlig omfattning skall enligt samma bestämmelse verkställas inomhus och i enskilt rum. Undersökningar av kvinnor får som regel inte utföras eller bevittnas av andra än kvinnor, läkare eller sjuksköterskor. Kroppsvisitation som enbart innebär att föremål som en kvinna har med sig undersöks, t.ex. en handväska, får dock verkställas och bevittnas av en man.

Skyddsvisitation enligt polislagen

Så kallad skyddsvisitation är den i särklass vanligaste formen av kroppsvisitation. Polismännen har stor erfarenhet av att tolka och tillämpa bestämmelsen i 19 § första stycket 1 polislagen som reglerar rätten att företa kroppsvisitation av säkerhetsskäl, i samband med att någon berövas friheten eller avlägsnas. Kroppsvisitation får då genomföras av en polisman i den utsträckning som är nödvändig i syfte att undersöka om den omhändertagne bär på sig vapen, verktyg eller annat föremål med vilket han kan skada sig själv, polismannen eller annan.

När det gäller ingripande mot någon som skall tas in i häkte eller tas i förvar i polisarrest går bestämmelserna inte längre än de bestämmelser som redan tidigare fanns i 2 och 18 §§ häkteslagen; de kan för sådana fall uppfattas som ett förtydligande av häkteslagens reglering. Men 19 § polislagen gäller även ingripanden när den omhändertagne inte skall tas in på häkte eller i polisarrest. Exempel på sådana fall kan vara omhändertagande enligt polislagen, ingripande enl. 47 § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, hämtning till huvudförhandling i brottmål samt omhändertagande av berusad som skall föras till exempelvis sjukvårdsinrättning eller till sin bostad. Kroppsvisitation bör dock naturligtvis inte ske när det med hänsyn till situationen eller den omhändertagnes person framstår som omotiverat.

Av 23 § polislagen följer att regeln om skyddsvisitation också får tillämpas av ordningsvakter och vissa andra funktionärer om de med laga rätt frihetsberövar eller griper någon.

Kroppsvisitation i brottsförebyggande syfte enligt polislagen

Bestämmelser om kroppsvisitation i brottsförebyggande syfte finns i 19 § andra stycket samt enligt 22 § polislagen. Skillnaden består framförallt i att polisen har befogenhet att kroppsvisitera någon enligt 22 § polislagen endast om det finns allvarlig risk för brott som innebär allvarlig fara för liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av egendom (exempelvis vid allvarlig risk för bombdåd, sabotage eller allmänfarlig ödeläggelse) medan 19 § andra stycket är tillämplig vid risk för även mindre allvarlig brottslighet. Det blir alltså i princip inte aktuellt att använda 22 § polislagen i samband med ingripande mot knivinnehav.

19 § andra stycket polislagen

Enligt 19 § andra stycket polislagen får en polisman kroppsvisitera i den utsträckning det behövs för att söka efter vapen och andra farliga föremål som är ägnade att användas vid brott mot liv eller hälsa, om det med hänsyn till omständigheterna kan antas att ett sådant föremål kan förklaras förverkat enligt 36 kap. 3 § brottsbalken. Även om bestämmelsen direkt tar sikte på att ingripa mot förekomsten av knivar m.m. tillämpas den relativt sällan (bilaga 3).

Bakgrunden till bestämmelsen, som infördes år 1987, var att polisen inte hade någon laglig befogenhet att i brottsförebyggande syfte företa kroppsvisitation för att söka efter sådana föremål som angavs i 36 kap. 3 § brottsbalken och 27 kap. 14 a § rättegångsbalken, dvs. farliga föremål som påträffats under omständigheter som gav anledning att befara att de skulle komma till användning vid brott mot liv eller hälsa. I förarbetena noterades att det ibland — exempelvis vid sådana fotbollsmatcher där man hade anledning att förvänta sig bråk och oroligheter — förekom att polisen utförde rutinmässiga visitationer av i varje fall ungdomar tillhörande olika supportergrupper. Detta ansågs ofta ske med det rättsliga stöd som bestod i att anordnaren förbjudit tillträde för dem som bar knivar eller andra liknande vapen och föreskrivit som villkor för tillträde att en besökare på begäran underkastade sig kroppsvisitation. Den som medförde ett sådant föremål fick då regelmässigt lämna det ifrån sig under matchen men fick tillbaka det när han gick ut. Avsikten med den nya bestämmelsen var att ge polisen laga stöd för att i förebyggande syfte kroppsvisitera personer för att söka efter knivar m.m. i situationer som tedde sig hotfulla och erfarenhetsmässigt kunde leda till konfrontationer och

våldshandlingar med användning av knivar m.m. Bestämmelsen avses i princip korrespondera med bestämmelserna i 36 kap. 3 § brottsbalken och 27 kap. 14 a § rättegångsbalken[8].

Bestämmelsen tar sikte på situationer där risken typiskt sett framstår som stor för att tillhyggen skall komma till användning vid våldsbrott. Om risken för våldsbrott hänför sig till en viss person är det givetvis endast denne som polisen får kroppsvisitera. I andra fall kan det emellertid finnas anledning att befara att farliga föremål skall komma till brottslig användning utan att omständigheterna är sådana att risken hänför sig till en viss person. Situationen kan te sig allmänt hotfull och konfliktfylld som t.ex. när två rivaliserande ungdomsgrupper konfronteras på allmän plats och olika slags provokationer förekommer som gör det troligt att vissa av ungdomarna bär på knivar m.m. Ett annat typfall är ett offentligt evenemang där risken för våld är överhängande. Polisen har under sådana förhållanden rätt att mer rutinmässigt kontrollera om de som uppehåller sig på platsen bär på sig eller för med sig föremål som kan användas för att skada andra. Risken för våldsanvändning måste emellertid vara kvalificerad på samma sätt som gäller enligt förverkandebestämmelserna i brottsbalken (prop. 1986/87:115 s. 11 f.).

Behovs- och proportionalitetsprinciperna gör sig naturligtvis gällande även beträffande åtgärder enligt denna bestämmelse, liksom ändamålsprincipen. Med hänsyn härtill bör bl.a. en kroppsvisitation enligt ifrågavarande bestämmelse i regel endast omfatta en ytlig kroppsvisitation, bestående i att polismannen systematiskt känner i eller utanpå fickor och kläder, samt eventuellt kontrollerar medförda väskor o.dyl. Vidare får inte kroppsvisitationen omfatta annan än just den som kan antas inneha ett farligt föremål. Även om det finns anledning att anta att någon eller några i en folksamling innehar knivar m.m. får alltså inte t.ex. en förbipasserande eller åskådare visiteras. Detsamma gäller vid exempelvis en fotbollsmatch. Finns det anledning

[8]Bestämmelsen synes inkonsekvent, vilket polisrättsutredningen påpekar i betänkandet Tvångsmedel; SOU 1995:47 s. 481: Frågan om förverkande aktualiseras av att föremålen är tillgängliga för beslag. Enligt förverkandebestämmelsens ordalydelse är det dessutom de omständigheterna under vilka ett föremål *har anträffats* som skall ligga till grund för bedömningen av förverkandefrågan. Eftersom kroppsvisitation enligt 19 § andra stycket bara får företas för eftersökande av föremål som "kan antas...förklaras förverkat", följer av förverkandebestämmelsen att kroppsvisitation får ske endast om föremålet "har påträffats under omständigheter som gav anledning att befara" att det skulle komma till brottslig användning. Tolkad efter sin ordalydelse är kroppsvisitationsbestämmelsen således inkonsekvent, eftersom förutsättningarna för kroppsvisitation naturligtvis måste bedömas innan man påträffat föremålet. — Tanken med kroppsvisitationsbestämmelsen torde emellertid ha varit att man skulle tillåta kroppsvisitation i sådan situationer som beskrivs i 36 kap. 3 § brottsbalken. Detta skulle komma till klarare uttryck om man i lagtexten beskrev förutsättningarna för kroppsvisitation i stället för att, som i gällande rätt, låta förverkanderegeln utgöra grunden för tillämpningen.

att befara att en skara supportrar innehar farliga föremål bör endast de bli föremål för kroppsvisitation.

Bestämmelsens utformning innebär att alla polismän har befogenhet att genomföra kroppsvisitation under de föreskrivna förutsättningarna. I de fall då en mer rutinmässig visitation i samband med idrottsevenemang eller liknande aktualiseras bör dock enligt förarbetena regelmässigt beslut härom fattas av en polisman i befälsställning.

22 § polislagen

Om det av särskilda skäl kan anses föreligga allvarlig risk för att något brott, som innebär allvarlig fara för liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av egendom, kommer att förövas på en viss plats får en polisman enligt 22 § polislagen kroppsvisitera de personer som befinner sig på platsen för att söka efter farliga föremål.

Det skall för det första finnas fara för något mycket allvarligt brott, t.ex. bombdåd, sabotage eller attentat mot en främmande statschef på besök. Vid risk för sådana ordningsstörningar som exempelvis kan leda till misshandel eller skadegörelse av normalgraden är bestämmelsen därför i regel inte tillämplig. Bestämmelsen har ibland misstolkats på denna punkt. Brottsrisken skall vidare vara hänförlig till viss plats[9]. Slutligen skall det föreligga en allvarlig brottsrisk. Detta innebär att risken skall vara kvalificerad, den skall alltså vara påtaglig. Som exempel nämns i förarbetena fall då polisen fått kännedom om att attentat planeras mot en viss person, t.ex. en utländsk regeringsledamot på besök i landet.

Kroppsvisitation enligt denna bestämmelse förutsätter beslut av polismyndigheten. Endast om det föreligger fara i dröjsmål får en polisman utföra kroppsvisitation utan sådant beslut.

[9]Båda dessa omständigheter förekommer i följande JO-ärende.
Två bussar med supportrar från Stockholm hade stannats av polisen vid avfarten till Kallebäck utanför centrala Göteborg. Passagerarna hade uppmanats att lämna bussarna varefter de hade kroppsvisiterats. Vidare hade bussarna genomsökts av polisen. Som stöd för åtgärderna åberopade polismyndigheten bl.a. 22 § polislagen. JO konstaterade emellertid för det första att det inte hade förelegat risk för sådan allvarlig brottslighet som avses i 22 § polislagen. Dessutom hade det enligt JO inte framkommit annat än att den risk för brott som förelåg avsåg gärningar som kunde tänkas bli begångna först sedan supportrarna anlänt till fotbollsarenan i Göteborg. Det förhållandet att bussarna såvitt känt var på väg dit kunde enligt JO inte anses utgöra en anknytning till platsen för brottsrisken av det slag som lagstiftaren åsyftat. 22 § polislagen var därför enligt JO inte tillämplig. (JO 1993/94 s. 104 ff., dnr 1535 och 1572-1992).

Särskilda regler om kroppsvisitation för eftersökande av farliga föremål

Förutom bestämmelserna i rättegångsbalken och polislagen finns det bestämmelser om rätt till kroppsvisitation för eftersökande av knivar m.m. i särskilda sammanhang, såsom exempelvis vid intagning av personer på häkten, anstalter eller vårdhem, vid domstolsförhandlingar och riksdagssammanträden, på flygplatser m.m. Dessa bestämmelser behandlas i korthet i detta avsnitt.

Lagen (1976:371) om behandling av häktade och anhållna m.fl.: Föreskrifter om vad anhållna och häktade får inneha i form av bl.a. personliga tillhörigheter meddelas av regionmyndighet inom Kriminalvårdsverket beträffande häkte eller en häktesavdelning vid kriminalvårdsanstalt som är belägen inom regionen och av polismyndigheten beträffande polisarrest. Sådana föreskrifter innehåller som regel förbud mot innehav av knivar och andra farliga föremål (17 § förordningen (1976:376) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. jfr med 7 § lagen om behandling av häktade och anhållna m.fl.). Vid ankomsten till förvaringslokalen skall häktad eller anhållen kroppsvisiteras för eftersökande av sådant föremål som han sålunda inte får inneha, om detta inte redan har skett eller det bedöms som uppenbart obehövligt. I övrigt får häktad kroppsvisiteras för eftersökande av föremål som nyss sagts när a) anledning förekommer att sådant föremål kan anträffas på honom, b) det sker stickprovsvis eller också i anslutning till större undersökning som av säkerhetsskäl görs av utrymmen i förvaringslokalen och den häktade har eller har haft särskild anknytning till utrymme som berörs av undersökningen, c) den häktade skall mottaga eller har haft obevakat besök, eller d) den häktade efter vistelse utanför förvaringslokalen återkommer till denna. Även i annat fall får en ytlig kroppsvisitation företas som bedöms nödvändig av säkerhetsskäl och som endast avser eftersökande av vapen eller annat farligt föremål (2 § lagen om behandling av häktade och anhållna m.fl.). Om det är påkallat av säkerhetsskäl kan det vidare som villkor för besök förskrivas att den besökande underkastar sig kroppsvisitation eller medger undersökning av väska, kasse eller annat dylikt som han vill medföra vid besöket (11 § lagen om behandling av häktade och anhållna m.fl.)

Lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt: I 52a—52c §§ samt, beträffande besökande, 29 § femte stycket finns det regler som överensstämmer med dem som redovisats ovan under lagen (1976:371) om behandling av häktade och anhållna m.fl.

Lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall: Den som vårdas enligt denna lag i ett LVM-hem får inte, förutom alkoholhaltiga drycker, inneha annat som kan vara till men för vården eller ordningen vid hemmet. Påträffas sådan egendom som nu angetts, får den

omhändertas. Om det anses påkallat, får den som vårdas enligt denna lag kroppsvisiteras eller ytligt kroppsbesiktigas när han kommer till LVM-hemmet, för kontroll att han inte bär på sig något som han inte får inneha där. Detsamma gäller om det under vistelsen i hemmet uppkommer misstanke att sådan egendom skall påträffas hos honom (31 och 32 §§ lagen om vård av missbrukare i vissa fall).

Lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård: En patient får inte inneha egendom som kan skada honom själv eller någon annan eller vara till men för vården eller ordningen på vårdinrättningen. Påträffas sådan egendom, får den omhändertas. Om det är påkallat, får en patient kroppsvisiteras eller ytligt kroppsbesiktigas, när han kommer till sjukvårdsinrättningen, för kontroll av att han inte bär på sig sådan egendom. Detsamma gäller om det under vistelsen på vårdinrättningen uppkommer misstanke att sådan egendom skall påträffas hos patienten (21 och 23 §§ lagen om psykiatrisk tvångsvård).

Enligt *lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård* (8 §) och *lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning* (11 §) är ovannämnda bestämmelser tillämpliga även vid rättspsykiatrisk vård och beträffande intagen som genomgår rättspsykiatrisk undersökning. Samma reglering återfinns vidare i *smittskyddslagen (1988:1472)* vad avser den som är tvångsisolerad enligt denna lag (45 och 46 §§ smittskyddslagen).

Lag (1986:644) om disciplinförseelser av krigsmän m.m.: Av säkerhets- eller ordningsskäl får kroppsvisitation av krigsmän, bl.a. värnpliktiga, i form av undersökningar av väskor m.m. äga rum. Enligt 45 § gäller att en krigsman, om det finns anledning anta att han olovligen bär på sig föremål som tillhör försvarsmakten eller som han annars inte får inneha, enligt förmans förordnande kan underkastas kroppsvisitation för eftersökande av föremålen. För eftersökande av sådana föremål får enligt förmans förordnande skåp, väskor och annan egendom som tillhör krigsmannen undersökas, om det finns anledning anta att föremålen finns där. En sådan undersökning får också göras stickprovsvis eller i anslutning till en större undersökning som företas av särskilda skäl.

Lag (1981:1064) om säkerhetskontroll vid domstolsförhandlingar: Under vissa förhållanden kan domstolen, efter samråd med polismyndigheten och — i brottmål — åklagaren, besluta om säkerhetskontroll i samband med en domstolsförhandling. Förutsättningen för ett sådant beslut är att det till följd av särskilda omständigheter finns risk för att det kan komma att förövas brott som innebär en allvarlig fara för någons liv, hälsa eller frihet eller för omfattande förstörelse av egendom. Vid säkerhetskontrollen, som skall utföras av en polisman, skall vapen och andra föremål som kan komma till användning vid sådant brott eftersökas. För detta ändamål får kroppsvisitation äga rum. Väskor och andra föremål som medförs till eller påträffas i rättssalen eller lokaler som hör till denna får undersökas. Säkerhetskontrollen omfattar åhörare och dem som kallats att närvara vid

förhandlingen. Kontrollen avser dock inte rättens ledamöter och andra som skall närvara vid förhandlingen på grund av utövning av allmän tjänst och inte heller advokater. Den åhörare som inte underkastar sig säkerhetskontroll kan vägras tillträde till förhandlingen. Gäller det någon som har kallats till förhandlingen får domstolen avgöra frågan.

Lagen (1988:144) om säkerhetskontroll vid sammanträde med riksdagens kammare och utskott: Enligt 1 och 2 §§ i denna lag får säkerhetskontroll äga rum i syfte att förebygga att det, i samband med ett sammanträde med riksdagens kammare eller vid offentlig del av sammanträde med ett utskott, förövas brott som innebär allvarlig fara för någons liv, hälsa eller frihet eller för omfattande förstörelse av egendom. Beslut om säkerhetskontroll fattas av talmannen och skall avse visst sammanträde eller viss tid.

Lag (1970:926) om särskild kontroll på flygplats: Till förekommande av brott som utgör allvarlig fara för säkerheten vid luftfart får särskild kontroll på flygplats, för att eftersöka vapen eller annat föremål som är ägnat att komma till användning vid sådant brott, äga rum. Väska eller annat slutet förvaringsställe inom flygplatsens område får undersökas. Flygpassagerare eller annan som uppehåller sig inom området får kroppsvisiteras. Den som inte underkastar sig kroppsvisitation får avvisas från flygplatsen område. Särskild kontroll får utföras av en polisman eller annan som polismyndigheten förordnat att, under ledning av en polisman, utföra sådan kontroll.

Lagen (1960:418) om straff för varusmuggling: Enligt förordningen (1990:415) om tillstånd till införsel av vissa farliga föremål är det förbjudet att, utan särskilt tillstånd, till landet införa springstiletter, springknivar, knogjärn, kaststjärnor, riv- eller nithandskar och batonger samt karatepinnar, blydaggar, spikklubbor eller liknande. Den som överträder förbudet gör sig skyldig till varusmuggling eller försök till varusmuggling och under sådana förhållanden får det aktuella föremålet förverkas och beslagtas enligt varusmugglingslagen. Detsamma gäller den som bryter mot bestämmelserna i vapenlagen. Om det finns anledning att anta att en person har på sig gods som är underkastat beslag enligt varusmugglingslagen får enligt 19 § varusmugglingslagen tulltjänsteman eller tjänsteman vid kustbevakningen för att söka efter sådant gods bl.a. företa kroppsvisitation hos honom.

Lagen (1990:217) om skydd för samhällsviktiga anläggningar m.m.: I avsikt att skydda vissa viktiga anläggningar mot sabotage, terrorism eller spionerі kan regeringen, eller myndighet som regeringen bestämmer, besluta att dessa skall utgöra skyddsobjekt. Anläggningar som kan komma i fråga är bl.a. statliga förvaltningsbyggnader och militära anläggningar. Den som vill ha tillträde till ett skyddsobjekt eller som uppehåller sig invid ett sådant är skyldig att bl.a. underkasta sig kroppsvisitation. Vägrar han underkasta sig sådan får han avvisas, avlägsnas eller, om sådan åtgärd inte är tillräcklig, tillfälligt omhändertas.

En bestämmelse om kroppsvisitation som visserligen inte syftar till att påträffa knivar och andra farliga föremål, men som ändå kan förtjäna att omnämnas i detta sammanhang är bestämmelsen i *2 kap. 32 § ordningslagen (1993:1617)*. Bestämmelsen ger polisman rätt att företa kroppsvisitation i samband med offentliga tillställningar och allmänna sammankomster för att söka efter alkoholhaltiga drycker, under förutsättning att det kan antas att personen i fråga medför sådana till tillställningen eller sammankomsten. I samband med en sådan kroppsvisitation torde det förekomma att även knivar m.m. som innehas i strid mot knivförbudslagen påträffas.

12.1.5 Beslag

Beslag, som är ett s.k. reellt tvångsmedel, innebär att polisen tillfälligt tar hand om ett föremål. Beslag förutsätter att objektet är tillgängligt. Därför föregås beslag ofta av något annat tvångsmedel såsom husrannsakan eller kroppsvisitation.

Allmänna bestämmelser om beslag finns i 27 kap. 1—14 §§ rättegångsbalken. Enligt 1 § är en av grundförutsättningarna för beslag att brott har begåtts. I 27 kap. 14 a § rättegångsbalken finns härutöver en bestämmelse som utgör ett undantag från principen att tvångsmedel enligt 24—28 kap. rättegångsbalken inte får beslutas utan att förundersökning eller rättegång har inletts eller är omedelbart förestående, nämligen en bestämmelse om beslag i brottsförebyggande syfte. Enligt 35 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare får rättegångsbalkens regler om beslag tillämpas om det finns särskilda skäl. Sådana skäl i fråga om beslag bör anses föreligga om föremålet kan komma att förklaras förverkat.

Regler om beslag av föremål i samband med brott finns också i exempelvis 47 § jaktlagen (1987:259), 47 § fiskelagen (1993:787) och 15—17 §§ lagen (1960:418) om straff för varusmuggling. Nedan behandlas dock endast de regler i 27 kap. rättegångsbalken som aktualiseras i fråga om beslagtagande av knivar m.m.

Beslag med anledning av brott

Huvudregeln när det gäller beslag, liksom i övrigt när det gäller den i rättegångsbalken reglerade tvångsmedelsanvändningen, är kravet på att det skall finnas en viss anknytning till brott. För att få beslagta ett föremål är det är dock inte nödvändigt att en viss person kan misstänkas för brottet. Det har inte heller betydelse vem som innehar eller äger föremålet. Proportionalitetsprincipen skall emellertid vägas in i alla beslagssammanhang vilket uttryckts direkt i första paragrafens tredje stycke.

I 27 kap. 1 § rättegångsbalken anges under vilka förutsättningar föremål får beslagtas. Föremålet i fråga skall skäligen kunna antas ha betydelse för utredning om brott, vara någon avhänt genom brott eller vara på grund av brott förverkat. Den sistnämnda formen av beslag är den dominerande när det gäller knivar m.m., dvs. beslag av föremål som med stöd av 5 § knivförbudslagen eller 36 kap. 2 § brottsbalken kan komma att förklaras förverkade. Om förutsättningar för förverkande enligt dessa bestämmelser föreligger är beslagsreglerna som regel tillämpliga.

Beslag i brottsförebyggande syfte

År 1975 infördes ett i detta sammanhang viktigt komplement till de övriga beslagsreglerna, nämligen 27 kap. 14 a § rättegångsbalken[10]. Enligt denna bestämmelse får beslag ske även i brottsförebyggande syfte, om ett föremål skäligen kan antas vara förverkat enligt 36 kap. 3 § brottsbalken. Rättegångsbalkens allmänna beslagsregler gäller även ifråga om beslag enligt denna paragraf.

Det kan vara värt att notera att föremål som kan tas i beslag enligt detta stadgande inte får eftersökas med stöd av rättegångsbalkens regler, eftersom dessa förutsätter att det finns anledning anta att ett brott har begåtts. I stället kan bl.a. polislagens regler om kroppsvisitation tillämpas i dessa fall.

Gemensamma bestämmelser för beslag enligt rättegångsbalken

Med *skäligen kan antas* bör förstås att det skall föreligga konkreta omständigheter av viss styrka som talar för något av de omnämnda förhållandena.

En polisman får ta i beslag de föremål han påträffar i samband med gripande[11], anhållande, häktning, husrannsakan, kroppsvisitation eller kroppsbesiktning. Föreligger det fara i dröjsmål får en polisman beslagta föremål även i andra fall, vilket annars kräver beslut av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Har någon annan än undersökningsledaren eller åklagaren verkställt beslaget skall anmälan skyndsamt göras till honom. Syftet med detta är att denne omedelbart skall kunna pröva om beslaget skall bestå (27 kap. 4 § rättegångsbalken).

Den som drabbas av ett beslag kan hos rätten begära att beslutet

[10]SFS 1975:403, prop. 1975:106.

[11]Under vissa förhållanden får även en enskild gripa någon enligt 24 kap. 7 § andra stycket rättegångsbalken. I sådana fall får den som ingriper också ta föremål i beslag.

skall omprövas. Denna och andra bestämmelser om rättens handläggningsfrågor finns i 27 kap. 5–9 samt 14 §§ rättegångsbalken.

Beslag skall hävas så snart det inte längre finns skäl för det. Om åtal väckts synes det vara så att beslag upphör att gälla när dom i målet meddelas, om inte annat beslutas. Ett beslag bör också upphöra att gälla t.ex. när ett strafföreläggande eller en ordningsbot godkänns. Om vem som har rätt att förordna om ett hävande av beslag finns bestämmelser i 27 kap. 8 § andra stycket rättegångsbalken.

12.2 Utredningens överväganden

12.2.1 Något om utredningens uppdrag

I vapenutredningens uppdrag ingår endast att belysa polisens möjligheter att enligt gällande lagstiftning vidta åtgärder för att uppdaga och ingripa mot brott. Utredningen har alltså inte att föreslå några ändringar i denna del. Ämnesområdet har för övrigt varit föremål för en genomgripande översyn av Polisrättsutredningen, vars betänkanden Polisens rättsliga befogenheter; SOU 1993:60 och Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen; SOU 1995:47 för närvarande bereds i Justitiedepartementet.

12.2.2 Praktiska möjligheter att ingripa mot knivar

Ingripande på grund av misstanke om knivinnehav

Kroppsvisitation

Såväl i den allmänna debatten som bland de enkätsvar från polismyndigheterna som redovisas i bilaga 3 har det föreslagits att polisen skall ges ökade möjligheter att genomföra kroppsvisitationer i syfte att söka efter farliga föremål. Detta skulle kunna genomföras genom att det nu gällande kravet på skälig misstanke om brott sänks. Efter genomgången av de bestämmelser om kroppsvisitation som nu gäller är det emellertid utredningens uppfattning att dessa regler, rätt tillämpade, är tillräckliga för att polisen skall kunna ingripa i brottsförebyggande syfte och mot dem som redan har begått ett brott mot knivförbudslagen. Det väsentliga i sammanhanget tycks i första hand vara att sprida kunskap om de möjligheter som polisen faktiskt har att ingripa enligt gällande regler och inte att införa möjligheter till mer eller mindre slumpmässiga undersökningar av personer som vistas på allmän plats, något som enligt utredningens uppfattning skulle vara ytterst tvivel-

aktigt både från effektivitets- och integritetssynpunkter. Det kan vara på sin plats att här, som det har gjorts i många andra sammanhang, framhålla vikten av att det finns tillräckligt med polismän och annan personal med ordningshållande uppgifter som är närvarande på platser där det erfarenhetsmässigt föreligger stor risk för våldsbrott, med eller utan knivar eller andra farliga föremål som redskap. Utvecklingen i detta hänseende under senare tid synes enligt utredningens mening gå stick i stäv med det i utredningsdirektiven uppsatta målet att minska våldsbrottsligheten.

Brott mot knivförbudslagen upptäcks vanligen genom att personen i fråga har blivit föremål för ett ingripande på någon annan grund, t.ex. enligt 13 § polislagen, lagen om omhändertagande av berusade personer m.m. eller rättegångsbalkens regler om gripande. Brottet mot knivförbudslagen kan i dessa fall sägas bli upptäckt genom s.k. överskottsinformation, ofta i samband med en skyddsvisitation. Dessa situationer torde inte vålla några större praktiska problem. Däremot kan det vara svårt att avgöra vad som krävs för att skälig misstanke skall kunna anses föreligga. Polisrättsutredningen har (i sitt betänkande Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. rättegångsbalken; SOU 1995:47) funnit att det inte går att komma fram till någon lättillämpad definition och att varje situation får bedömas för sig. Vad som står helt klart i fråga om brott mot knivförbudslagen är emellertid att det måste finnas en viss konkretion i fråga om antagandet att en person innehar ett farligt föremål. Att en polisman får ingripa mot en person som öppet bär ett sådant föremål är givetvis alldeles klart. Det torde också regelmässigt föreligga skälig misstanke när någon utomstående, som inte saknar trovärdighet, pekar ut någon annan som innehavare av ett farligt föremål. I de fall där misstanken uppstår på grund av att en person ser ut att inneha t.ex. en kniv, som är nedstoppad innanför byxlinningen men där konturerna av föremålet syns, kan misstanken säkert många gånger sägas vara skälig på grund av omständigheterna som kan hänföras till den föreliggande situationen eller, någon gång, till personen i fråga. Det bör dock understrykas att en polismans kännedom om, att en viss person brukar bära kniv, aldrig i sig kan konstituera en skälig misstanke om brott mot knivförbudslagen.

Regeln i 28 kap. 11 § rättegångsbalken att annan än den som är skäligen misstänkt får underkastas kroppsvisitation om det finns synnerlig anledning att anta att ett föremål som kan tas i beslag därigenom kommer att påträffas torde sakna större praktisk betydelse i detta sammanhang, där själva brottet består i innehavet av ett farligt föremål.

Husrannsakan

När det gäller polisens möjligheter att ingripa med anledning av det föreslagna förbudet mot att inneha knivar m.m. i fordon på allmän plats gäller i dag att en undersökning av fordonet endast får ske inom ramen för ett beslut om husrannsakan. Det innebär att det skall finnas skälig misstanke om att ett konkret brott har begåtts av den som husrannsakan företas mot[12]. Polisrättsutredningen föreslår i sitt betänkande (Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. rättegångsbalken; SOU 1995:47) att det i den bestämmelse i polislagen som reglerar rätten att i vissa fall kroppsvisitera en person för eftersökande av farliga föremål (nuvarande 19 § andra stycket polislagen) skall införas en befogenhet för polisen att, i samband med en sådan åtgärd, även undersöka transportmedel och förvaringsutrymmen som har begagnats av personen i fråga (föreslagna 35 § polislagen).

Knivar som påträffas i samband med skyddsvisitation eller annan kroppsvisitation

Det vanligaste är — som nämnts — att knivar m.m. påträffas i samband med att en polisman, enligt 19 § första stycket polislagen, skyddsvisiterar någon som gripits, omhändertagits eller avlägsnats. Har i sådana fall föremålen använts vid brott (t.ex. misshandel, olaga hot eller brott mot knivförbudslagen) kan de tas i beslag med stöd av 27 kap. 1 § rättegångsbalken och förklaras förverkade enligt 36 kap. 2 § rättegångsbalken eller 5 § knivförbudslagen.

Har inget brott begåtts kan ändå knivar m.m. under vissa förutsättningar beslagtas och förklaras förverkade, nämligen i brottsförebyggande syfte enligt 27 kap. 14 a § rättegångsbalken och 36 kap. 3 § brottsbalken. Förutsättningarna härför är att det, vid en samlad bedömning av de förhållanden under vilka föremålet påträffats och omständigheterna i övrigt, finns anledning anta att åtgärden är påkallad för att förebygga våldsbrott. I andra fall, exempelvis om den omhändertagne tas in på polisarrest, häkte eller sjukhus, får förvaring av föremålen ske för den intagnes räkning med stöd av där gällande författning eller interna regler, tills frihetsberövandet har upphört.

Under 12.1.4 finns ett avsnitt om särskilda regler om kroppsvisitation för eftersökande av farliga föremål, där bestämmelserna i t.ex. lagen om behandling av häktade och anhållna m.fl. tas upp.. I vissa fall har knivar m.m. som påträffas i sådana sammanhang anknytning till brott, kanske står det t.ex. klart att de innehafts på allmän plats

[12]Om husrannsakan företas mot annan än den som är skäligen misstänkt är kraven högre, se avsnitt 2.2.1.

utan att detta varit befogat. Föremålen kan då beslagtas och förverkas på grund av brott. Liksom vid skyddsvisitation kan föremål som påträffas i dessa situationer beslagtas och förklaras förverkade i brottsförebyggande syfte, om förutsättningarna härför i övrigt föreligger. I andra fall kan föremålen omhändertas för att, exempelvis vid frigivningen, den avslutade domstolsförhandlingen eller den avslutade flygresan, återlämnas till innehavaren.

Frihetsberövande

Det har från vissa håll, bl.a. från den utredningsgrupp som genomförde den i bilaga 3 redovisade kartläggningen av knivvåld bland ungdomar, hävdats att polisen i högre utsträckning än i dag borde gripa eller omhänderta personer i samband med fara för knivvåld. Straffet för brott mot knivförbudslagen är i dag högst sex månaders fängelse, varför det endast i undantagsfall går att gripa någon för detta brott enligt reglerna i rättegångsbalken. Om den föreslagna bestämmelsen om grovt brott, för vilket det kan ådömas fängelse upp till ett år, införs kan emellertid reglerna om gripande komma att aktualiseras i större utsträckning. De principer som alltid skall beaktas vid användning av tvångsmedel medför emellertid att det ytterst sällan kan komma att bli aktuellt att gripa någon för brott mot enbart knivförbudslagen. Omhändertagande enligt polislagens 13 § kräver särskilda omständigheter som medför att inte heller denna bestämmelse aktualiseras i någon större utsträckning.

13 Kostnader

Utredningen förslår att förbudet mot att inneha farliga föremål skall gälla dels fler föremål än vad som är fallet i dag, dels innehav i fordon på allmän plats. En utökning av ett straffbart område kan leda till fler polisingripanden samt en efterföljande ökning av måltillströmningen hos åklagarmyndighet och domstolar. De föreslagna ändringarna torde dock rymmas inom den vanliga verksamheten och inte medföra några väsentligt ökade kostnader. Inte heller den ändrade straffskalan, med införande av ett grovt brott, bör föranleda några märkbart ökade kostnader.

14 Författningskommentar

1 §

Den nu gällande 1 § har delats upp i två paragrafer. Den nya 1 § anger vilka föremål som omfattas av lagen, varvid kretsen av förbjudna föremål har utökats.

Skjutvapen m.m. behandlas i avsnitt 8.2. Lagen är tillämplig också på sådana vapen som enligt 1 kap. 2 § vapenlagen (1996:67) anses som skjutvapen samt vissa föremål som enligt 1 kap. 4 § vapenlagen jämställs med skjutvapen.

Sådana föremål som är särskilt ägnade att användas som vapen vid hot om brott mot liv eller hälsa behandlas i avsnitt 9.2. Innebörden är att inte bara föremål som rent faktiskt kan utgöra en fara för liv eller hälsa, utan även föremål som lätt kan förväxlas med sådana, omfattas av förbudet. Vad som i första hand avses är välliknande skjutvapenkopior, men även andra föremål kan komma i fråga. Uttrycket *särskilt* ägnade utesluter dock flertalet leksaksvapen och andra föremål som i och för sig kan användas vid hot om brott mot liv eller hälsa och som i vissa situationer kanske också uppfattas som farliga vapen, men som ändå typiskt sett inte är av sådan art att de kan sägas vara *särskilt* ägnade att användas vid hot om våldsbrott.

2 §

Första stycket anger på vilka platser det är förbjudet att inneha de i 1 § uppräknade föremålen. Platserna är desamma som anges i tidigare 1 § första stycket, med tillägget att även fordon på allmän plats räknas hit. Begreppet fordon används i samma mening som i vägtrafikkungörelsen (1972:603). Frågan behandlas närmare i avsnitt 6.2.3.

Andra stycket, som motsvaras av tidigare 1 § andra stycket, behandlas i avsnitt 6.1.4. Inte minst med hänsyn till att det förbjudna området utökas - dels i fråga om typ av föremål, dels i fråga om plats - bör det framhållas att hänsyn måste tas till samtliga omständigheter vid bedömningen av om ett innehav är befogat. Särskild vikt bör därvid fästas vid föremålets art liksom det sammanhang i vilket det innehas. Det är också angeläget att här understryka vikten av att tillämpningen sker med förnuft och generositet och att ingripanden endast bör ske i de fall de är klart motiverade.

Tredje stycket, som motsvaras av tidigare 1 § tredje stycket, behandlas i avsnitt 6.2.3.

3 §

Första stycket, som motsvaras av tidigare 2 §, behandlas i avsnitt 7.2.

Enligt andra stycket, som är nytt, gäller vapenlagens bestämmelser om överlåtelse och saluhållande i stället för bestämmelserna i första stycket, beträffande sådana vapen och andra föremål som omfattas av vapenlagen. Enligt vapenlagen är det bl.a. straffbart att överlåta skjutvapen till någon som inte har rätt att inneha vapnet eller att driva handel med skjutvapen utan tillstånd.

4 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 4 §, med tillägg av en särskild straffskala för grovt brott. Detta behandlas i avsnitt 10.1.2. Som grovt brott bör framför allt bedömas innehav av särskilt farliga föremål eller innehav av farliga föremål i sammanhang där det föreligger synnerlig fara för att de skall komma till användning vid våldsbrott. Också innehav av större mängder farliga föremål bör bedömas som grovt brott liksom överlåtelse i större skala eller överlåtelse av särskilt farlig art.

5 §

Paragrafen, som är ny, behandlas i avsnitt 8.2. Bestämmelsen är föranledd av att ansvar i vissa fall kan komma i fråga såväl enligt vapenlagen som enligt denna lag. I sådana fall skall endast straff enligt vapenlagen ådömas. Den omständigheten att vapnet olovligen innehafts på förbjuden plats kan dock komma att påverka bedömningen av vapenbrottets straffvärde.

6 §

Paragrafen motsvarar tidigare 5 §. Bestämmelsen behandlas i avsnitt 11.1.2.

Bilaga 1

Kommittédirektiv

En översyn av vapenlagstiftningen med syftet att förebygga våldsbrott

Dir. 1995:39

Beslut vid regeringssammanträde den 30 mars 1995

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare skall göra en genomgripande översyn av vapenlagstiftningen med inriktning på att förebygga våldsbrott. Utredningsuppdraget ingår som ett led i en bred satsning mot våldet i samhället där ett av målen är att skapa ett samhälle där endast legal hantering av vapen förekommer. I översynen skall ingå dels en utvärdering av de ändringar i vapenlagen (1973:1176) som företogs på förslag av 1987 års vapenutredning, bl.a. vad gäller förvaringen av skjutvapen, dels en utvärdering av lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål. Utredaren skall därutöver på en rad olika punkter överväga om lagstiftningen om skjutvapen, knivar och andra farliga föremål i tillräcklig grad är ägnad att förebygga att vapen eller vapenliknande föremål kommer till användning vid våldsbrott.

Utredaren skall på de områden där det behövs lägga fram förslag till lagändringar. Vidare skall utredaren bl.a. överväga om arbetsmetoderna för att efterforska olovligt innehav av skjutvapen, knivar och andra föremål kan förbättras. Utredaren skall dessutom bedöma möjligheterna till ett utökat internationellt samarbete mot illegal spridning av skjutvapen, särskilt inom Europeiska unionen.

2

Bakgrund

Vapenlagen (1973:1176) innehåller föreskrifter om enskildas och organisationers m.fl. befattning med vapen och ammunition. Den är inte tillämplig på staten. Lagen kompletteras av vapenförordningen (1974:123, omtryckt 1991:1257) och av föreskrifter och allmänna råd som utfärdas av Rikspolisstyrelsen. Vad gäller tillverkning och utförsel av vissa skjutvapen och viss ammunition finns bestämmelser i lagen (1992:1300) om krigsmateriel. Regler om hantering – bl.a. handladdning – av ammunition finns i lagen (1988:868) om brandfarliga och explosiva varor.

Utanför vapenlagen faller bl.a. knivar, andra stick- och skärvapen samt andra föremål som, utan att vara skjutvapen, är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa. Bestämmelser om sådana föremål finns i lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål (nedan knivförbudslagen) och, såvitt avser införsel, i förordningen (1990:415) om tillstånd till införsel av vissa farliga föremål.

Vapenlagen har ändrats vid åtskilliga tillfällen sedan den trädde i kraft 1974. Den senaste övergripande genomgången av vapenlagen i materiellt hänseende företogs av 1987 års vapenutredning, som lade fram sitt slutbetänkande 1989 (SOU 1989:44). Utredningens förslag ledde bl.a. till att bestämmelserna om förvärv och innehav av ammunition skärptes, att det ställdes högre krav på förvaringen av vapen och ammunition samt att reglerna om återkallelse av vapentillstånd förtydligades och i viss mån skärptes. Huvuddelen av de nya bestämmelserna trädde i kraft den 1 juli 1992 (prop. 1990/91:130, bet. 1990/91:JuU33, rskr. 1990/91:300, SFS 1991:1181).

Knivförbudslagen tillkom på grundval av ett delbetänkande från 1987 års vapenutredning och trädde i kraft den 1 juni 1988 (prop. 1997/88:98, bet. 1987/88:JuU40, rskr. 1987/88:254). Lagens tillämpningsområde utvidgades sedermera med verkan fr.o.m. den 1 juli 1990 (prop. 1989/90:129, bet. 1989/90:JuU35, rskr. 1989/90:287, SFS 1990:413). I

3

samband därmed uttalade justitieutskottet att man förutsatte att en utvärdering av lagen skulle komma att företas av regeringen (a. bet. s. 11 ff.). En sådan utvärdering har påbörjats inom Justitiedepartementet, men har ännu inte slutförts.

I början av 1993 tillsattes en ny utredning, Vapenlagsutredningen, med uppgift att dels göra en språklig och systematisk översyn av vapenlagen, dels föreslå sådana ändringar av lagstiftningen som föranleds av ett inträde i Europeiska unionen och dels ta upp vissa andra frågor. Det var emellertid inte utredningens primära uppgift att överväga åtgärder mot illegal hantering av vapen och ammunition. Utredningen lade fram sitt betänkande Vapenlagen och EG (SOU 1994:4) i januari 1994. Betänkandet har remissbehandlats och bereds för närvarande inom Justitiedepartementet. Avsikten är att inom kort avlämna en lagrådsremiss på grundval av betänkandet.

Under tiden juni – september 1993 genomfördes en så kallad vapenamnesti i enlighet med lagen (1993:206) om ansvarsfrihet vid olaga vapeninnehav. Den som olovligen innehade ett tillståndspliktigt vapen kunde under perioden lämna in detta till polismyndigheten utan att riskera att drabbas av påföljd för innehavet. Amnestin ledde till att över 17 000 vapen och vapendelar samt ungefär 15 ton ammunition lämnades in.

Samtidigt som amnestiperioden inleddes den 1 juli 1993 skärptes också straffet för olaga vapeninnehav och olovlig överlåtelse av vapen genom att en särskild straffskala för grovt brott infördes (prop. 1992/93:141, bet. 1992/93:JuU16, rskr. 1992/93:220, SFS 1993:208).

Rikspolisstyrelsen tillsatte under hösten 1992 en projektgrupp för att utreda den illegala vapenmarknaden. Syftet härmed var att få en samlad bild av vilka åtgärder polisväsendet m.fl. måste vidta för att motverka en fortsatt illegal spridning av skjutvapen i samhället. Projektgruppen har redovisat sitt arbete i rapporten Illegala vapen (RPS rapport 1995:2). Denna innehåller en rad förslag till åtgärder, bl.a. om registrering av skjutvapen, rutiner vid införsel av skjutvapen

4

samt prövotid för den som för första gången ansöker om tillstånd till innehav av vapen. Projektgruppen har dock inte utarbetat några förslag till ny författningstext.

Behovet av en översyn

Våldet har blivit grövre

Våldet i samhället har under senare år blivit grövre, bl.a. har ett antal mycket allvarliga brott förövats med användande av skjutvapen. Vidare har det blivit allt vanligare att ungdomar beväpnar sig med knivar och andra farliga föremål. Det förekommer också i ökad utsträckning att tungt kriminellt belastade personer innehar skjutvapen utan tillstånd.

Åtgärder mot olovligt innehav av vapen är av central betydelse inom ramen för en bred satsning mot våldet i samhället. Tillgång till vapen utgör många gånger en förutsättning för att grova brott, exempelvis rån mot penninginrättningar, skall komma till stånd. Förekomsten av vapen innebär också att olika våldssituationer i samhället riskerar att drabba fler individer och få allvarligare konsekvenser än annars. Extrema exempel på detta är de mycket allvarliga våldsbrott som begicks förra året i Falun respektive utanför restaurangen Sturecompagniet i Stockholm. Åtgärder för att förhindra olovlig tillgång till vapen måste sättas in på flera plan. Målet skall vara att skapa ett samhälle där endast legal hantering av vapen och ammunition förekommer.

Illegal spridning och illegalt innehav av skjutvapen måste förhindras

Överlåtelse av skjutvapen till personer som saknar rätt att inneha sådana och olaga innehav av skjutvapen måste motverkas. Risken är uppenbar att sådana vapen förr eller senare kommer att användas på ett sätt som leder till att människor skadas allvarligt. Att skjutvapen finns lätt

5

tillgängliga kan också leda till en allmän upptrappning av våldet i samhället. Det måste därför göras alldeles klart att all hantering av skjutvapen måste ske enligt de bestämmelser som uppställts i lag och annan författning. Den som bryter mot dessa bestämmelser skall därför kunna vänta sig en kraftig reaktion från samhällets sida. En jämförelse kan göras med samhällets insatser och reaktioner mot överlåtelse av narkotika.

Ett steg på vägen mot en sådan ordning har tagits genom införandet av en särskild straffskala för olaga vapeninnehav respektive olovlig överlåtelse av vapen i det fall brottet är grovt. För att uppnå regeringens mål – ett samhälle där endast legal hantering av skjutvapen och ammunition förekommer – kan det emellertid finnas skäl att överväga om ytterligare straffskärpningar är påkallade.

Att enbart genomföra straffskärpningar är emellertid inte tillräckligt; den som är beredd att utföra rån och andra allvarliga brott med vapen är naturligtvis också beredd att bryta mot vapenlagen, även om straffet för detta brott skulle skärpas utöver vad som redan skett. Åtgärder måste därför även sättas in för att säkerställa kontrollen av de lagliga skjutvapen som finns i samhället, så att dessa inte hamnar i orätta händer. Vidare måste övervägas om metoderna för att efterforska vapen som innehas illegalt kan förbättras. Det är också nödvändigt att överväga hur illegal införsel av vapen från andra länder skall kunna förhindras.

Huvuddelen av de skjutvapen som illegalt cirkulerar i Sverige har åtkommits genom stölder hos privatpersoner. Det är därför angeläget att försöka minska antalet sådana stölder. Detta kan ske bl.a. genom krav på säker förvaring av skjutvapen, kontroll av att reglerna om förvaring följs och genom att se till att tillstånd i det enskilda fallet inte beviljas för fler vapen än det finns behov av. De skärpningar av vapenlagstiftningen i dessa avseenden som infördes på förslag från 1987 års vapenutredning har snart varit i kraft i tre år. Tiden får nu anses vara mogen att göra en utvärdering av dessa åtgärder. I det sammanhanget finns det anledning att även ta upp bestämmelserna om förvärv och innehav av

6

ammunition, vilka också skärptes på förslag av 1987 års vapenutredning, samt bestämmelserna om återkallelse av tillstånd enligt vapenlagen.

Rikspolisstyrelsen har i sin rapport om illegala vapen belyst ett flertal frågor av betydelse för kontrollen av skjutvapen i samhället samt lagt fram förslag till åtgärder för att förbättra denna kontroll. Dessa förslag bör, såvitt avser skjutvapen som hör under vapenlagstiftningen, följas upp och förslag till författningsändringar utarbetas i den utsträckning som detta behövs.

Inträdet i Europeiska unionen medför en ökad rörlighet av personer och varor över gränserna. Detta innebär i sig en ökad risk för olovlig införsel av vapen från andra medlemsstater. Samtidigt erbjuder emellertid medlemskapet nya möjligheter att genom informationsutbyte och på annat sätt samarbeta internationellt för att motverka sådana risker. Det kan finnas anledning att överväga hur Sverige i ett längre perspektiv bör agera för att inom ramen för ett sådant samarbete kunna medverka till en bättre kontroll av spridningen av vapen inom unionen.

Reglerna om handel med skjutvapen och om automatiska skjutvapen bör ses över

En fråga som har uppmärksammats i såväl Rikspolisstyrelsens rapport som i andra sammanhang är förutsättningarna för att få bedriva handel med skjutvapen och kontrollen av sådan verksamhet. Ett relativt stort antal personer har tillstånd till sådan verksamhet. Det har bl.a. ifrågasatts om kontrollen av vapenhandlares import av skjutvapen är tillräcklig. En annan fråga som bör uppmärksammas är om kraven på säker förvaring av skjutvapen hos vapenhandlare är tillräckligt högt ställda. Många vapenhandlare har tillstånd att bedriva handel även med automatiska skjutvapen. Med hänsyn till den restriktivitet som bör gälla för beviljande av tillstånd till innehav av sådana vapen och den begränsning av marknaden

7

som följer därav, kan det ifrågasättas om generella tillstånd till handel med automatiska skjutvapen alls bör beviljas.

Automatiska skjutvapen upptas i EG:s skjutvapendirektiv (91/477/EEG) under den kategori av vapen som skall vara förbjudna. Tillstånd till förvärv och innehav av sådana vapen får endast beviljas i särskilda fall. Vapenlagsutredningen har inte föreslagit någon ändring av gällande regler på området med hänsyn till att det enligt bestämmelsen i 9 § tredje stycket vapenlagen krävs synnerliga skäl för att bevilja tillstånd till innehav av helautomatiska skjutvapen. Det finns anledning att studera hur denna bestämmelse tillämpas i praktiken, bl.a. mot bakgrund av utvecklingen av nya grenar inom sportskyttet, samt att jämföra med tillämpningen i övriga stater inom den Europeiska unionen. Endast genom en sådan kartläggning är det möjligt att bedöma om Sverige lever upp till bestämmelsen i vapendirektivet.

Det bör inte vara tillåtet att medföra skjutvapen på allmän plats

Det finns i dag inget direkt förbud mot att medföra skjutvapen på allmän plats, motsvarande det förbud som gäller för knivar och andra farliga föremål. I detta avseende framstår lagstiftningen som inkonsekvent. Visserligen finns särskilda bestämmelser om förvaring av skjutvapen, som kan vara tillämpliga i sammanhanget, samt möjligheter till återkallelse av tillstånd till innehav vid ett oaktsamt handhavande. Det skulle emellertid – inte minst från pedagogisk synpunkt – vara en fördel om det i lagstiftningen fanns ett klart och tydligt förbud även mot att medföra skjutvapen till allmän plats när detta inte på grund av särskilda omständigheter kan anses befogat.

8

Utvärderingen av knivförbudet bör slutföras

Förekomsten av knivar och liknande vapen bland ungdomar gör det angeläget att den påbörjade utvärderingen av lagen om förbud mot knivar och andra farliga föremål slutförs. En sådan utvärdering bör ske med utgångspunkt i justitieutskottets uttalanden i samband med att lagens tillämpningsområde utvidgades. Det kan emellertid finnas skäl att också överväga andra frågor.

Förbudet mot att inneha knivar och andra farliga föremål gäller i dag endast på allmän plats och på vissa skolområden. Det kan ifrågasättas om inte förbudet bör utsträckas också till vissa andra platser dit allmänheten kan ha tillträde men som inte räknas som allmän plats, exempelvis vissa myndigheters lokaler.

En annan viktig fråga är om avgränsningen av de föremål som omfattas av förbud mot saluhållande och åldersgräns för överlåtelse enligt lagen är lämpligt avvägd. Det har bl.a. ifrågasatts om inte fler typer av knivar än springknivar och springstiletter bör omfattas av sådana restriktioner.

En reglering av tillhandahållandet av vapenattrapper bör övervägas på nytt

1987 års vapenutredning lade i sitt slutbetänkande (SOU 1989:44) fram ett förslag till införsel-, saluhållnings- och överlåtelseförbud för vapenattrapper. Utredningen motiverade förslaget bl.a. med att sådana attrapper utgör en uppenbar fara i brottssammanhang. Förslaget kritiserades av remissinstanserna och ledde inte till lagstiftning (jfr. prop. 1990/91:130 s. 52 f.).

Under det senaste året har en ny typ av luft- eller gasdrivna enhandsvapen, s.k. soft air guns, börjat marknadsföras. Dessa är avsedda för målskytte med ett slags plastkula och har en relativt ringa effekt. Till det yttre är de emellertid mycket lika ordinära handeldvapen. Detta har bl.a. lett till incidenter, där polis har uppfattat vapnen såsom ett allvarligt hot och stått i

9

begrepp att använda sina tjänstevapen i nödvärn. Risken för att denna vapentyp skall komma att användas vid ran är också stor.

Förekomsten av s.k. soft air guns ger anledning att på nytt överväga om någon form av reglering av tillhandahållandet av vapenattrapper bör införas.

Polisens kontrollmöjligheter bör belysas

För att bestämmelserna i vapenlagen och knivförbudslagen skall kunna upprätthållas på ett effektivt sätt, krävs att rimliga möjligheter till kontroll ställs till polisens förfogande. Åtminstone när det gäller förbudet mot att inneha kniv på allmän plats har ofta framförts att polisen skulle sakna tillräckliga möjligheter att kontrollera efterlevnaden. Det kan därför finnas anledning att närmare belysa vilka möjligheter som i praktiken finns att enligt gällande bestämmelser uppdaga och ingripa mot såväl olaga innehav av skjutvapen som brott mot knivförbudet. I det sammanhanget bör även övervägas om det är möjligt att förbättra arbetsmetoderna när det gäller att uppdaga olagligt innehav av skjutvapen, knivar och andra föremål, inom ramen för gällande bestämmelser om polisens befogenheter. Allmänna frågor om polisens befogenheter i dessa avseenden behandlas av Polisrättsutredningen (Ju 1991:05).

Ytterligare tänkbara åtgärder bör redovisas

Utöver vad som sagts ovan kan det finnas behov av att göra en generell inventering av samtliga tänkbara åtgärder för att hindra att skjutvapen och ammunition kommer till användning vid brott. En sådan inventering skulle medföra en bättre beredskap för att i framtiden snabbt kunna möta tendenser till en ökad sådan brottslighet.

10

Höga krav måste kunna ställas på en vapeninnehavare

En utgångspunkt för utredarens överväganden bör vara att var och en som hanterar skjutvapen eller ammunition också har ett ansvar för att egendomen inte kommer i orätta händer. Höga krav måste kunna ställas på den enskilde vapeninnehavaren i dessa avseenden. Endast den som är beredd att uppfylla dessa krav bör anförtros att hantera skjutvapen. Å andra sidan bör den som seriöst använder vapen inte drabbas av onödiga svårigheter eller kostnader.

Utredningsuppdraget

En översyn av vapenlagen

Utredaren skall, mot bakgrund av vad ovan anförts, göra en översyn av vapenlagstiftningen med inriktning på möjligheterna att förhindra att vapen sprids till kriminella eller på annat sätt kommer till brottslig användning och lämna de förslag som föranleds av denna översyn. I översynen skall ingå följande.

En utvärdering skall göras av de ändringar i vapenlagstiftningen som genomfördes på förslag av 1987 års vapenutredning. I samband därmed skall utredaren särskilt överväga om det finns tillräckliga möjligheter att kontrollera att bestämmelserna om förvaring av skjutvapen följs.

En utvärdering skall också göras av den skärpning av straffet för olaga vapeninnehav och olovlig överlåtelse av skjutvapen, som trädde i kraft den 1 juli 1993. Därvid skall utredaren överväga om det finns anledning att genomföra ytterligare straffskärpningar.

Vidare skall i översynen ingå att överväga om högre krav bör ställas för beviljande av tillstånd till handel med skjutvapen och om kontrollen av och kraven i övrigt på sådan verksamhet bör höjas samt därvid särskilt överväga frågan om tillstånd till handel med automatiska skjutvapen.

11

Utredaren skall också undersöka hur bestämmelserna i vapenlagen och vapenförordningen om beviljande av tillstånd till särskilt farliga vapen, såsom helautomatiska skjutvapen, tillämpas samt överväga om dessa överensstämmer med EG:s vapendirektiv.

Utredaren skall härutöver överväga om bestämmelserna om återkallelse av tillstånd enligt vapenlagen är utformade på ett ändamålsenligt sätt, med beaktande både av rättssäkerhetsaspekten och intresset av att kunna förebygga missbruk av skjutvapen. I det sammanhanget skall utredaren även överväga hur polismyndighetens möjligheter att få information om sådana förhållanden som kan föranleda återkallelse av tillstånd skall kunna förbättras.

Dessutom skall utredaren inom ramen för översynen överväga och ta ställning till de förslag som har lagts fram av Rikspolisstyrelsen i dess rapport Illegala vapen, med undantag för sådana åtgärder som faller inom Försvarsmaktens område.

Slutligen skall utredaren göra en inventering av de övriga åtgärder som kan komma i fråga för att minska risken för spridning av skjutvapen och ammunition till kriminella och att vapen kommer till användning vid brott samt göra de överväganden och lämna de förslag som föranleds därav.

Det ingår inte i uppdraget att behandla frågor som rör skjutvapen som tillhör staten. Sådana frågor övervägs f.n. inom Försvarsdepartementet och Försvarsmakten.

En översyn av knivförbudslagen

Utredaren skall se över lagen om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål. I översynen skall det ingå att göra en utvärdering av lagen i enlighet med vad justitieutskottet uttalat i sitt betänkande 1989/90:JuU35.

Vidare skall ingå att överväga om knivförbudet bör utvidgas till att gälla också på andra platser än i dag, t.ex. i myndigheters lokaler dit allmänheten har tillträde, eller om ett generellt förbud att inneha vissa föremål bör införas.

12

I översynen skall också ingå att överväga om överlåtelseförbud eller förbud mot saluhållande bör införas beträffande fler typer av föremål än vad som föreskrivs i dag, t.ex. vissa typer av knivar eller andra farliga föremål. Därvid bör utredaren undersöka vilka bestämmelser som gäller i andra stater inom Europeiska unionen och om möjligt föreslå en avgränsning som är gemensam inom vårt närområde.

Vissa gemensamma frågor

Utredaren skall överväga och lämna förslag till utformningen av ett förbud mot att medföra skjutvapen på allmän plats i andra fall än när detta på grund av särskilda omständigheter kan anses vara befogat. Beträffande den lagtekniska utformning av förbudet bör ledning kunna hämtas från knivförbudslagen. Det får emellertid övervägas närmare var bestämmelsen lämpligen bör placeras.

Vidare skall utredaren belysa polisens möjligheter enligt gällande lagstiftning att vidta åtgärder för att uppdaga och ingripa mot olaga innehav av skjutvapen och brott mot knivförbudslagen. Därvid skall utredaren även överväga om det är möjligt att förbättra arbetsmetoderna när det gäller att uppdaga och ingripa mot sådana brott.

Utredaren skall också överväga frågan om en reglering av införsel och tillhandahållande av vapenattrapper och andra föremål som kan förväxlas med fungerande skjutvapen. Därvid skall beaktas såväl de brottsförebyggande aspekterna som risken att nödvärnssituationer uppstår.

Utredaren skall på de områden där författningsändringar bedöms nödvändiga också utarbeta förslag till sådana ändringar. Därvid skall utredaren eftersträva att regelsystemet om skjutvapen och ammunition såväl som bestämmelserna om knivar och andra farliga föremål ges ett klart och entydigt innehåll, t.ex. vad gäller förvaringskraven, inköp och innehav av ammunition, godtagbara skäl för innehav av olika typer av skjutvapen, knivar och andra farliga föremål etc. För att

lagstiftningen på området skall vara effektiv måste det stå alldeles klart, både för den enskilde och för tillämpande myndigheter, var gränsen går mellan tillåten och otillåten befattning med skjutvapen, ammunition, knivar och andra farliga föremål.

Utredaren skall slutligen i ett framåtblickande perspektiv bedöma möjligheterna till ett utökat internationellt samarbete mot illegal spridning av vapen, särskilt inom Europeiska unionen. Därvid bör belysas i vilken riktning utvecklingen av detta samarbete bör drivas för att uppnå de mål som ligger till grund för den svenska vapenlagstiftningen.

Ett allsidigt faktamaterial bör sammanställas

Såsom grund för sina överväganden skall utredaren sammanställa ett allsidigt faktamaterial, bl.a. vad gäller tillämpningen av vapenlagstiftningen. Därmed bör resultatet av utredningens arbete även på längre sikt kunna tjäna som ett kvalificerat underlag för regeringens ställningstagande i olika frågor på vapenlagstiftningens område. Ett sådant underlag kan också bidra till en mer saklig debatt om vapenlagstiftningens utformning i framtiden och leda fram till lösningar som kan få en bred anslutning bland de olika intressegrupperna på området.

Utredningsarbetet

Utredaren skall under arbetet samråda med Rikspolisstyrelsen och med de övriga myndigheter som kan vara berörda av de olika sakfrågorna.

För utredarens arbete gäller i övrigt regeringens generella direktiv om att redovisa regionalpolitiska konsekvenser av framlagda förslag (dir. 1992:50), om att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23) samt om att redovisa jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124).

14

Utredaren skall med förtur ta sig an frågan om en utvärdering av knivförbudslagen samt utformningen av ett förbud mot att medföra skjutvapen på allmän plats. Ett delbetänkande bör kunna läggas fram under hösten 1995.

Utredningen skall sedan arbeta vidare med översynen av vapenlagstiftningen i övrigt. Det arbetet skall redovisas före utgången av år 1996.

Bilaga 2

Knivförbudsfrågans tidigare behandling av riksdag och regering

År 1959 infördes förordningen (1959:312) om förbud mot innehav av vissa stiletter m.m. Enligt denna gällde att springstilett eller springkniv inte fick förvärvas eller innehas av den som inte fyllt 21 år eller överlåtas eller upplåtas till en sådan person. Med springstilett avsågs stickvapen med klinga som med hjälp av en fjädermekanism eller liknande snabbt kunde fällas eller skjutas ut ur skaftet. Med springkniv förstods en på motsvarande sätt konstruerad kniv. I förordningen fanns även generella bestämmelser om förbud mot att tillverka eller införa sådana knivar i riket. Påföljden för brott mot innehav av springstilett eller springkniv var dagsböter. Dessutom innehöll förordningen en regel om förverkande av det ifrågavarande vapnet om det inte var uppenbart obilligt.

Redan då riksdagen bereddes tillfälle yttra sig över förslaget till stilettförordning år 1959, förekom ett motionsförslag om ett generellt förbud mot innehav av stiletter m.m., vilket emellertid vid denna tidpunkt avslogs. Frågan om att införa ett generellt knivförbud diskuterades härefter vid flera tillfällen. (För en närmare redovisning av debatten kring denna fråga, se betänkandet Knivförbud; SOU 1987:61, s. 23—27)

Den 1 juli 1983 utvidgades brottsbalkens förverkanderegler i syfte att motverka att personer bär knivar eller liknande föremål i situationer och på platser där risken typiskt sett är stor för att föremålen skall komma till användning i samband med våldsbrott. Genom den nya ordningen, reglerad i 36 kap. 3 § andra punkten brottsbalken jämfört med 27 kap. 14 a § rättegångsbalken, blev det möjligt att ta i beslag och förverka föremål som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv och hälsa och som har påträffats under omständigheter som gav anledning att befara att de skulle komma till sådan användning (prop. 1982/83:89).

Regeringen lade i en skrivelse till riksdagen i oktober 1986 fram ett program om åtgärder mot bl.a. våldsbrottsligheten. I skrivelsen, under avsnittet Knivar m.m. s. 15, förutskickades dels förslag till ändring i polislagen, dels att en särskild utredare med bl.a. uppdrag att pröva frågan om ett eventuellt knivförbud skulle tillkallas (skr. 1986/87:21, JuU 8, rskr. 52).

Den 1 juli 1987 infördes en bestämmelse i 19 § andra stycket polislagen (1984:387) som ger polisen rätt att under vissa omständigheter kroppsvisitera personer för att söka efter vapen eller andra

farliga föremål som kan förklaras förverkade enligt 36 kap. 3 § brottsbalken. Avsikten med ändringen var att ge polisen laga stöd för att i allmänt förebyggande syfte kroppsvisitera personer för att söka efter knivar m.m. i situationer som tedde sig hotfulla och erfarenhetsmässigt kunde leda till konfrontationer och våldshandlingar med användning av tillhyggen (prop. 1986/87:115, SFS 1987:577).

Justitieministern förordnade i augusti 1987 nuvarande professorn Leif G.W. Persson som särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av vapenlagstiftningen. I direktiven ingick ett särskilt uppdrag att pröva frågan om ett eventuellt knivförbud. Utredningen, som antog namnet 1987 års vapenutredning (Ju 1987:04), avgav ett delbetänkande om knivförbud samma år. I detta föreslog utredningen att frågan om knivförbud m.m. skulle regleras i en särskild lag. Utredningen ansåg därvid att det för tillfället inte fanns tillräckliga skäl att föreslå ett generellt förbud mot att inneha kniv på allmän plats. Beträffande s.k. gatustridsvapen (knogjärn, spiralbatong, slangbåge eller annat sådant föremål som är särskilt ägnat att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa) föreslog utredningen dock ett förbud mot att inneha sådana på allmän plats. Begreppet allmän plats användes härvid i den mening som framgick av allmänna ordningsstadgan (1956:617). Utredningen förutskickade att den avsåg att göra en utvärdering av den knivförbudslag som kunde komma att antas, för att härefter i sitt slutbetänkande eventuellt föreslå en utvidgning av lagens tillämpningsområde (Knivförbud; SOU 1987:61).

Under remissbehandlingen av förslaget förespråkade åtskilliga remissinstanser ett omedelbart införande av knivförbud på allmän plats samt, vad avsåg s.k. gatustridsvapen, att det borde införas ett totalförbud mot sådana eller att innehavsförbudet i vart fall skulle gälla på allmän plats i den mer vidsträckta betydelse som detta begrepp har i brottsbalken.

Regeringens proposition 1987/88:98 överensstämde i stort med vad vapenutredningen kommit fram till. Justitieministern delade utredningens uppfattning att det var förenat med betydande svårigheter att på ett lämpligt sätt avgränsa räckvidden av ett mer generellt knivförbud varför en lag om ett begränsat knivförbud i nuläget förespråkades. Förslaget innebar att knivar, andra stick- och skärvapen och andra föremål som är ägnade att användas vid brott mot liv eller hälsa inte skulle få innehas vid offentliga tillställningar som avses i allmänna ordningsstadgan (1956:617) eller vid allmänna sammankomster som avses i lagen (1956:618) om allmänna sammankomster. Från förbudet skulle vissa undantag gälla; innehav som stod i överensstämmelse med ändamålet med tillställningen eller sammankomsten, innehav av föremål som skulle användas vid arbete på platsen samt innehav som annars med hänsyn till föremålets art och övriga omständigheter var att anse som befogat. Beträffande s.k. gatustridsvapen föreslog departementschefen — med hänvisning till utredningens uttalande om

att den avsåg att i ett senare betänkande ta upp frågan om ett mer långtgående förbud avseende dessa föremål — att förbud skulle införas mot att inneha s.k. gatustridsvapen (knogjärn, batonger, kaststjärnor och andra sådana föremål som är särskilt ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa) på allmän plats i den betydelse som detta begrepp har i brottsbalken. Vissa klart begränsade undantag från förbudet skulle gälla och föremål som reglerades i vapenlagen skulle vara undantagna från knivförbudslagstiftningen. Vidare föreslogs straffskalan för uppsåtligt eller oaktsamt brott mot lagen vara böter eller fängelse i högst sex månader, med undantag för ringa fall som inte skulle vara straffbara. Slutligen skulle föremål som innehafts i strid mot reglerna förklaras förverkade.

I motion 1987/88:Ju18 av Ingbritt Irhammar m.fl. (c) riktades kritik mot att knivförbudet begränsats till allmänna tillställningar och offentliga sammankomster. Enligt motionärerna borde förbudet utvidgas och gälla även på allmän plats. I motion 1987/88:Ju19 av Göran Ericsson m.fl. (m) riktades kritik mot undantagsreglernas utformning som ansågs alltför snäv samt oklar i fråga om bevisbördans placering. I sistnämnda hänseende anfördes att undantagsreglerna eventuellt kunde tolkas så att det skulle åvila den tilltalade att bevisa att en undantagsregel var tillämplig och att han därför skulle vara fri från ansvar. Motionärerna ansåg att det borde vara tillräckligt att den tilltalade gjorde en invändning om att undantagsreglerna är tillämpliga, så att åklagarens bevisbörda för att ett brott har begåtts inte på något sätt begränsades i sådana situationer.

Såväl propositionen som nämnda motioner behandlades av Justitieutskottet som bl.a. beträffande frågan om bevisbördans placering uttalade att utskottet för sin del kunde konstatera att det varken i utformningen av undantagsregeln eller i motiveringen till förslaget fanns något som kunde tas till intäkt för att, vid åtal för nu aktuella brott, en annan fördelning av bevisbördan skulle vara avsedd än den som normalt gäller i ett brottmål. I sitt betänkande hemställde utskottet slutligen att riksdagen, med avslag av motionerna, skulle anta propositionen (JuU 1987/88:40).

Lagförslaget, som det framgick av propositionen, antogs av riksdagen under våren 1988 och lagen (1988:254) om förbud mot att i vissa fall inneha knivar och andra farliga föremål trädde i kraft den 1 juni 1988 (prop. 1987/88:98, bet. 1987/88:JuU:40, rskr. 1987/88:254).

Med anledning av att det beträffande s.k. gatustridsvapen inte fanns något innehavs- och införselförbud motsvarande det som gällde för springstiletter och springknivar framställde Ylva Annerstedt (fp) i maj 1989 frågan om vilka åtgärder justitieministern avsåg att vidta för att hindra bruket av kaststjärnor, spikklubbor och andra farliga föremål (RD 1988/89:110 s. 119). Justitieministern svarade att det förbud mot innehav av gatustridsvapen på allmän plats som införts i knivför-

budslagen var avsett som ett första steg mot ett mera generellt förbud. Hon hänvisade därvid till att 1987 års vapenutredning avsåg att ta upp frågan i sitt nära förestående slutbetänkande, liksom frågor om import och försäljning av sådana föremål, varefter ett underlag för ställningstagande skulle kunna finnas (RD 1988/89:113 s. 120).

I sitt slutbetänkande, som lämnades i juni 1989, redovisade 1987 års vapenutredning en utvärdering av knivförbudslagen. Utvärderingen bestod bl.a. i en enkätundersökning hos landets samtliga polismyndigheter i början av 1989, då lagen tilllämpats cirka åtta månader. Enkäten visade att uppfattningarna var delade när det gällde frågan om knivförbudet borde utsträckas till att omfatta allmän plats. En majoritet av myndigheterna ansåg att detta skulle vara värdefullt medan många uttryckte farhågor för avgränsningsproblem. Från vissa håll framfördes tanken på att ett knivförbud skulle gälla endast för personer under en viss ålder eller vissa tider på dygnet. I sitt förslag till ny lagstiftning föreslog utredningen att knivförbudet skulle utsträckas till att gälla generellt på allmän plats (i den vidsträckta mening som begreppet har i brottsbalken) samt inom skolområde där grundskole- och gymnasieundervisning bedrivs. Förbudet skulle dock vara förenat med vissa undantag. Vidare föreslog utredningen att 1959 års stilettförordning skulle upphöra och att reglerna skulle inarbetas i knivförbudslagen samt att det skulle införas ett förbud mot att till riket införa, saluhålla och överlåta s.k. gatustridsvapen, springstiletter eller springknivar samt vapenattrapper (Översyn av vapenlagstiftningen; SOU 1989:44).

I motion 1988/89:Ju808 om Rättsväsendet och brottsbekämpning av Olof Johansson m.fl. (c), upprepades bl.a. kravet på ett knivförbud, utvidgat till att gälla även på allmän plats. Justitieutskottet konstaterade vid behandlingen av motionen att 1987 års vapenutredning avgett sitt slutbetänkande med förslag om ett utvidgat knivförbud och att detta var under remissbehandling. Justiteutskottet ansåg det under sådana förhållanden mindre lämpligt att föregripa beredningsarbetet och avstyrkte därför motionen i denna del (1989/90:JuU5).

Wiggo Komstedt (m) framställde i oktober 1989 frågan till justitieministern om hon ansåg nuvarande lagstiftning — som ger gripna personer rätt att vid frigivningen återfå tillhörigheter, exempelvis knivar — vara tillfredsställande (RD 1989/90:18 s. 83). Justitieministern svarade att föremål som använts vid brott som huvudregel skall förverkas och inte lämnas tillbaka till brottslingen. Även när ett visst föremål påträffas hos någon utan att det har använts vid brott ger lagen möjligheter till förverkande. Det räcker med att det finns risk för brottslig användning. Knivar eller liknande föremål kan för övrigt förverkas också enligt lagen (1988:254) om förbud mot att i vissa fall inneha knivar och andra farliga föremål, under förutsättning att någon innehaft t.ex. kniven i strid mot lagens förbud. Svaret på frågan var att den nuvarande lagstiftningen på området var tillräcklig för den

angivna situationen. Justitieministern hänvisade också till vapenutredningens förslag om en utvidgning av knivförbudet, som då var under remissbehandling (RD 1989/90:20 s. 71—73).

I propositionen 1989/90:129 om ett utvidgat knivförbud m.m. föreslog regeringen att det skulle bli förbjudet att på allmän plats (i den vidsträckta mening begreppet har i brottsbalken) inneha knivar och andra farliga föremål. Med sådana föremål avsågs även springstiletter och springknivar samt andra s.k. gatustridsvapen. Förbudet skulle gälla också på skolområde. Från förbudet gjordes vissa undantag. Stilettförordningen skulle upphävas och dess bestämmelser inarbetas i knivförbudslagen. Således skulle innehavs- och överlåtelseförbudet beträffande sådana vapen för personer under 21 år fortfarande gälla samt skulle överlåtelseförbudet gälla även beträffande s.k. gatustridsvapen. Vidare skulle ett förbud mot att saluhålla dessa vapen införas. Vad avsåg frågan om införselförbud för s.k. gatustridsvapen delade justiteministern utredningens uppfattning att det inte fanns skäl att tillåta import av sådana. På anförda skäl (s. 17—18) ansåg hon emellertid att denna fråga lämpligast reglerades i en förordning med stöd av 1 § tredje stycket andra meningen vapenlagen (1973:1176).

Med anledning av propositionen väcktes tre motioner, 1989/90:Ju35 av Anne Wibble m.fl. (fp), 1989/90:Ju36 av Rolf Dahlberg m.fl. (m) samt 1989/90:Ju37 av Ingbritt Irhammar m.fl. (c). Bl.a. kritiserades förbudet mot att bära kniv och andra farliga föremål på allmän plats för att vara alltför långtgående och oklart, medan ett generellt förbud avseende s.k. gatustridsvapen utan åldersgräns förespråkades. Motionerna behandlades av Justitieutskottet, liksom propositionen samt en motion väckt under den allmänna motionstiden, 1989/90:Ju607 Våld och brottsbekämpning av Olof Johansson m.fl. (c). Justitieutskottet uttalade därvid bl.a. att det fanns mycket som talade för att ett generellt förbud mot innehav av stiletter och s.k. gatustridsvapen allvarligt borde övervägas liksom en generell förbudsreglering i fråga om överlåtelse av dessa vapentyper. Utskottet gjorde emellertid den bedömningen att de överväganden som utskottet ansåg påkallade i denna sak borde äga rum i anslutning till en utvärdering av knivförbudslagen. Utskottet, som noterade att justitieministern uttalat att hon noga avsett att följa utvecklingen beträffande det utvidgade förbudet mot att inneha knivar och andra föremål, förordade att en utvärdering av lagstiftningen skedde, med vidtagande av erforderliga åtgärder om behov därav uppkom (1989/90:JuU35).

Lagförslaget, som det framgick av propositionen, antogs av riksdagen och trädde i kraft den 1 juli 1990 (prop. 1989/90:129, bet. 1989/90:JuU35, rskr. 1989/90:287, SFS 1990:413). Den 1 juli 1990 trädde också förordningen (1990:415) om tillstånd till införsel av vissa farliga föremål i kraft. Enligt denna förordning krävs det tillstånd från polismyndighet för att få föra in springstiletter, springknivar, knog-

järn, kaststjärnor, riv- eller nithandskar och batonger samt karatepinnar, blydaggar, spikklubbor eller liknande, i landet.

Karl Gustaf Sjödin m.fl. (nyd) hemställde, i januari 1993, i motionen 1992/93:Ju645 att straffmaximum för brott mot knivförbudslagen skulle höjas från fängelse i högst sex månader till fängelse i högst ett år. Justitieutskottet behandlade motionen tillsammans med bl.a. ett regeringsförslag om ändrade och i huvudsak skärpta straff för vissa brottsbalksbrott samt olaga vapeninnehav. Utskottet uttalade därvid att det inhämtat att en utvärdering pågick inom Justitiedepartementet och att redovisningen av denna borde avvaktas. Motionen avstyrktes därför (1992/93:JuU16 s. 21—22).

I motionen 1993/94:Ju810 Brottsbekämpning m.m., av Ian Wachtmeister m.fl. (nyd), återkom kravet på ett skärpt knivförbud. Justitieutskottet antecknade följande i sitt betänkande över bl.a. nämnda motion. En utvärdering av knivförbudslagen har pågått under en längre tid inom Justitiedepartementet. Vad som hittills framkommit vid utvärderingen, bl.a. genom svaren på en enkät som tillställts landets samtliga polismyndigheter, har enligt justitieministern inte gett vid handen att något omedelbart behov av lagändring föreligger. Frågan om den närmare utformningen av knivförbudet övervägs emellertid även av Riksåklagaren, som har inhämtat yttrande från samtliga överåklagare bl.a. beträffande behovet av att utsträcka förbudet till att omfatta fler platser än för närvarande. Också Rikspolisstyrelsen bedriver ett arbete på detta område. Enligt justitieministern bör slutförandet av Justitiedepartementets utvärdering anstå ytterligare någon tid, så att även Riksåklagarens överväganden kan läggas till grund för bedömningen av knivförbudets utformning. Med anledning av det anförda avstyrkte utskottet bifall till motionen (1993/94:JuU19 s. 51).

Roland Larsson (c) yrkade i motionen 1994/95:Ju621 att riksdagen hos regeringen skulle begära förslag till sådan ändring av knivförbudslagen att den även omfattar stålhättade skor och kängor.

Olof Johansson m.fl. (c) anförde i motionen 1994/95:Ju809 Insatser mot våld bl.a. följande. En stor del av våldsbrotten i samhället begås i samband med nöjesliv på restauranger och dansställen. Denna typ av lokaler faller inte under definitionen allmän plats i knivförbudslagen. Vi anser att lagen bör skärpas så att den är tillämplig även på sådana platser.

Motionerna behandlades av Justiteutskottet tillsammans med propositionen 1995/96:52 med förslag till ny vapenlag. Utskottet konstaterade därvid att det ingår i 1995 års vapenutredning att se över bestämmelserna i knivförbudslagen, varför motion 1994/95:Ju809 i denna del inte borde föranleda något initiativ från riksdagens sida. Avslutningsvis konstaterade utskottet att det skulle föra för långt att ge knivförbudslagen ett så vidsträckt tillämpningsområde som föreslås i motion 1994/95:Ju621. Utskottet ställde sig således inte bakom ett

införande av ett förbud mot stålhättade skor och kängor i knivförbudslagen. Beträffande båda motionerna avstyrktes alltså bifall (1995/96:JuU12; Ny vapenlag s. 20). Riksdagen biföll den 31 januari 1996 Justiteutskottets hemställan (prot. 1995/96:48).

Bilaga 3

Tidigare utvärderingar av knivförbudslagen m.m.

En första utvärdering av knivförbudslagen utfördes av 1987 års vapenutredning redan i början av 1989, ca åtta månader efter det att lagen trätt i kraft. Utvärderingen, som företogs bl.a. genom en enkät hos landets samtliga polismyndigheter, resulterade i förslag till ett utvidgad knivförbud (Översyn av vapenlagstiftningen; SOU 1989:44).

Ett utvidgat knivförbud infördes genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 1990. Redan då diskuterades en ytterligare utvidgning av knivförbudet. Innan denna fråga behandlades ansåg man det emellertid lämpligt att avvakta den förnyade utvärdering av bestämmelserna som förutskickades.

Flera initiativ till utvärdering av knivförbudslagen har härefter tagits. Bl.a. har landets samtliga polismyndigheter vid åtminstone tre tillfällen fått svara på enkäter i frågan. Också åklagarmyndigheterna har avgett svar på en enkät rörande knivförbudslagen.

Våren/försommaren 1995 inträffade en rad uppmärksammade allvarliga knivdåd, med ungdomar som såväl offer som gärningsmän. Regeringen uppdrog i samband härmed i juni samma år åt Brottsförebyggande rådet att, i samarbete med Rikspolisstyrelsens forskningsenhet och de lokala polismyndigheterna, dels kartlägga knivvåldet bland ungdomar, dels föreslå åtgärder mot detta problem som kunde genomföras inom ramen för gällande lagstiftning. Arbetet resulterade i en rapport ''Knivvåld — en kartläggning av knivvåld bland ungdomar'' som överlämnades till regeringen i slutet av september 1995.

Även andra kartläggningar av knivvåld bland ungdomar har företagits. En av dem, som uppmärksammats under hösten 1995, är ''Beväpnad? — En studie av högstadie- och gymnasieelever'' av fil dr. Stig Elofsson. Studien genomfördes inom ramen för ett projekt som drivs gemensamt av Fritid Stockholm, Sociologiska institutionen och Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet.

I delar som kan vara av intresse för detta arbete, redogörs nedan för enkäterna samt kartläggningarna.

Enkät från Justitiedepartementet

I juli 1992 tillställde Justitiedepartementet landets samtliga polismyndigheter en enkät med frågor rörande knivförbudslagen. En sammanställning av svaren gav vid handen att lagen verkade fungera

förhållandevis väl.

De flesta svarade att annan brottslig verksamhet huvudsakligen var orsak till ingripanden från polisens sida. Ofta påträffades knivar m.m. vid avvisitering i samband med omhändertagande enligt lagen om omhändertagande av berusade personer m.m. (LOB). Ingripandena hade vanligen skett på allmän plats, sällan inom skolområden.

På frågorna om innehavs- och överlåtelseförbudet borde gälla generellt och om fler ingripanden i så fall skulle ha skett var svaren varierande. Det förekom att polismyndigheter ansåg att ett generellt förbud borde tas under övervägande medan andra ställde sig tveksamma till en så omfattande tillämpning. Under ''övrigt'' noterade ett par polismyndigheter att de uppfattade det som ett problem att lagen inte innefattade förbud mot att inneha knivar m.m. i fordon som befanns på allmän plats.

Enkät från Riksåklagaren

I slutet av 1992 erhöll Riksåklagaren ett förslag om ändring i knivförbudslagen från överåklagaren Sven Rignell vid Åklagarmyndigheten i Malmö. Förslaget gick ut på en kraftig utvidgning av lagens tillämpningsområde på det sättet att lagen gjordes tillämplig på alla platser utom bostad. De undantag som för närvarande gällde skulle kvarstå. Riksåklagaren Torsten Jonsson skickade i april 1993 förslaget till landets samtliga överåklagare, med begäran om synpunkter på detsamma samt svar på vissa tillhörande frågor.

Flertalet svarade att brott mot knivförbudslagen huvudsakligen förekom i samband med annan brottslighet eller vid omhändertagande enligt LOB. De misstänkta var i regel tidigare kända brottslingar och missbrukare. Även ungdomar återfanns bland de misstänkta.

Invändningar om att kniven inte innehafts på allmän plats förekom sällan och var i regel lätta att avfärda. Ett stort antal åklagarmyndigheter ansåg dock att knivar som påträffats i bilar, eller hos någon som beordrats ut ur en bil, på allmän plats utgjorde ett problem. En majoritet verkade förespråka en utvidgning av lagens tillämpningsområde på denna punkt. Några åklagarmyndigheter angav att det ibland kunde uppstå problem beträffande invändningar om att innehavet var befogat (av svaren går det dock inte att avgöra om problemet bestod i att invändningarna överhuvudtaget gjordes eller att de var svårbedömda).

Slutligen varierade svaren mycket i frågan om en utvidgning av lagen i enlighet med överåklagarens i Malmö förslag. Många tillstyrkte förslaget, men en majoritet ställde sig tveksamma till en så långtgående reglering, bl.a. med hänvisning till integritetsaspekten samt att den nuvarande lagregleringen uppfattades som tillräckligt

ingripande om den tillämpades på rätt sätt. En del föreslog en begränsad utvidgning av lagen, särskilt avseende förbud mot att inneha knivar m.m. i bil på allmän plats.

Enkät från Rikspolisstyrelsen

För att få underlag i arbetet vad gällde deras manifest ''Rakt på Brottsligheten'' och ''Rakt på ungdomsbrotten'' tillställde Rikspolisstyrelsen i december 1993 landets samtliga polismyndigheter en enkät rörande innehav och användande av kniv.

Uppskattningsvis bedömde ca hälften av polismyndigheterna att det i deras polisdistrikt något oftare i dag förekom kniv vid slagsmål, misshandel, olaga hot m.m. jämfört med för tre år sedan. Ca 40 procent ansåg att användandet av kniv var oförändrat, medan 6 procent ansåg att det förekom mycket oftare.

När det gällde innehav gjorde de flesta den bedömningen att ungdomar dominerade som grupp (ca 50 procent) men att missbrukare och kriminella också utgjorde stora grupper. Den grupp som använder kniv är också ungdomar (ca 35 procent) men här utgör missbrukare (20 procent) och kriminella (11 procent) större grupper än beträffande endast innehav.

Innehav i grund- och gymnasieskolan bedömdes av hälften av myndigheterna förekomma något oftare, jämfört med för tre år sedan. Ungefär 40 procent ansåg att andelen ungdomar som innehade kniv i skolan var oförändrad. Några angav att innehav förekom mycket oftare, några mer sällan.

På frågan om hur många de trodde någon gång hade innehaft kniv i skolan det senaste året svarade de flesta ''vet ej''. 47 myndigheter av 85 angav dock ett procenttal. I fråga om grundskoleelever uppskattade sålunda 32 myndigheter andelen till mellan 0 och 5 procent, 10 myndigheter andelen till mellan 6 och 10 procent och fem myndigheter andelen till mer än 10 procent. För gymnasieelever bedömdes andelen vara något lägre.

Mer än hälften svarade att ingripande med stöd av knivförbudslagen förekom ''någon gång'' i deras polisdistrikt. 28 procent svarade ''ofta'' och 17 procent ''sällan eller aldrig''. De som inte använde knivförbudslagen särskilt ofta uppgav som det vanligaste skälet härtill att det saknades anledning, dvs. knivar förekom inte så ofta. Som andra skäl angavs ''reglerna om kroppsvisitation'' samt att knivbeslag skedde i samband med andra brott.

Enkät från Rikspolisstyrelsens forskningsenhet

En del av materialet till den nedan redovisade rapporten ''Knivvåld — en kartläggning av knivvåld bland ungdomar'' består av en enkät rörande tillämpningen av knivförbudslagen som tillställdes landets polismyndigheter. Samtliga myndigheter besvarade enkäten. Från vissa myndigheter lämnades även svar från lokala distrikt, varför antalet enkätsvar uppgår till 72 stycken.

Polismyndigheterna tillfrågades bl.a. om i vilken utsträckning det rådde tolknings- eller tillämpningssvårigheter beträffande olika begrepp i knivförbudslagen. Av sammanställningen nedan (tabell 1) framgår att lagen anses relativt lätt att såväl tolka som tillämpa.

Tabell 1 Polismyndigheternas svar på frågan ''I hur stor utsträckning anser Ni att det vid Er myndighet råder tolknings- eller tillämpningssvårigheter beträffande följande begrepp/stycke? Siffrorna inom parentes anger andelen, omräknat i procent och avrundat till heltal. (Beträffande det sistnämnda begreppet hade två myndigheter inte svarat).

Begrepp	Tolknings- och tillämpningssvårighet			
	stor	normal	liten	inte alls
knivar	5 (7)		30 (42)	37 (51)
stick- och skärvapen		15 (21)	33 (46)	24 (33)
innehav	1 (1)	5 (7)	33 (46)	33 (46)
allmän plats	1 (1)	15 (21)	30 (42)	26 (36)
1 § 2 st (undantagen)		11 (15)	32 (44)	39 (40)
2 § (andra sådana föremål)		18 (25)	35 (49)	19 (26)
2 § (saluhållande)	1 (1)	12 (17)	30 (43)	27 (37)

Däremot tycks de lagrum som reglerar visitationer ge upphov till en del problem (tabell 2). 28 kap. 11 § rättegångsbalken verkar vara det lagrum som vållar störst tolknings- och tillämpningssvårigheter. Ingen av de tillfrågade ansåg visserligen att lagrummet ''i stor utsträckning'' var svårt att tolka och tillämpa men det var endast ett fåtal som fann lagrummet oproblematiskt. Bestämmelsen om s.k. skyddsvisitation, 19 § första stycket polislagen, anses vara minst problematisk, vilket kanske i och för sig är naturligt eftersom det är det i särklass mest tillämpade lagrummet i visitationssammanhang. Beträffande 19 § andra stycket polislagen och 2 kap. 32 § ordningslagen ansåg visserligen många myndigheter att dessa lagrum var mindre problematiska än de ansåg 28 kap. 11 § rättegångsbalken vara, men många angav ändock att de ''i stor utsträckning'' var svåra att tolka och tillämpa.

Tabell 2 Polismyndigheternas svar på frågan "I hur stor utsträckning anser Ni att det vid Er myndighet råder tolknings- eller tillämpningssvårigheter beträffande följande begrepp/stycke? Siffrorna inom parentes anger andelen, omräknat i procent och avrundat till heltal. (Beträffande det sistnämnda begreppet hade två myndigheter inte svarat).

Lagrum	Tolknings- och tillämpningssvårighet			
	stor	normal	liten	inte alls
28 kap. 11 § RB		28 (40)	38 (53)	6 (8)
19 § 1 st PL		19 (26)	28 (39)	25 (35)
19 § 2 st PL	3 (4)	27 (38)	29 (40)	13 (18)
2 kap. 32 § OrdL	3 (4)	33 (46)	26 (37)	9 (13)

Majoriteten angav att 19 § första stycket användes vid drygt hälften eller fler av visitationerna. Hälften av myndigheterna angav att de använde 28 kap. 11 § rättegångsbalken (förutom vid misstanke om brott mot knivförbudslagen) vid tretton procent eller färre av visitationerna.

Drygt hälften angav att de använde 28 kap. 11 § rättegångsbalken (vid misstanke om brott mot knivförbudslagen), 19 § andra stycket polislagen resp. 2 kap. 32 § ordningslagen vid fem procent eller färre av visitationerna.

Störst andel knivar eller andra tillhyggen påträffades vid visitationer som genomfördes med stöd av 28 kap. 11 § rättegångsbalken. Vid visitationer med stöd av de övriga lagrummen (19 § första och andra stycket polislagen samt 2 kap. 32 § ordningslagen) uppskattade majoriteten av de tillfrågade att knivar och andra tillhyggen påträffades vid ungefär ett tillfälle av tio.

De personer som oftast visiteras är svenska män under 30 år som är kända för polisen som missbrukare eller som är påverkade vid visitationstillfället. Detta gäller för samtliga visitationer. Vid visitationer med stöd av 19 § andra stycket polislagen och 2 kap. 32 § ordningslagen är de visiterade oftare påverkade yngre män snarare än redan kända missbrukare.

De vanligaste typerna av kniv som belagtas är morakniv/slidkniv, följt av fällkniv/pennkniv. De vanligaste typerna av tillhyggen är knogjärn och yxor.

Polismyndigheterna tillfrågades också vilken betydelse de tillmätte olika faktorer vid beslag av kniv eller annat tillhygge. De flesta ansåg att "situationens farlighet" och "individens karaktär" var de mest betydelsefulla faktorerna i sammanhanget. Typen av föremål hade enligt de flesta en medelmåttig betydelse, medan knivens (bladets) storlek för de flesta hade näst minst, eller minst betydelse. 16 av de 72 polismyndigheterna uppgav dock att de tillämpar någon form av praxis beträffande knivbladets längd. Flertalet av dessa har sju

centimeter som riktmärke. Understiger knivbladet denna längd beslagtas kniven regelmässigt inte. Polismyndigheterna synes härvid referera till rättspraxis; ''hovrättsfall''.

De flesta tillfrågade trodde att större delen av ungdomarna känner till att det är olagligt att bära kniv eller annat tillhygge på allmän plats. Majoriteten ansåg emellertid att knivförbudslagen har föga eller ingen avskräckande effekt på ungdomar. Orsaken till detta angavs vara att knivförbudslagen – liksom även andra lagar – endast avskräcker laglydiga ungdomar och inte den kategori av ungdomar som vanligtvis bär kniv.

Flertalet ansåg att antalet ungdomar som bar kniv var ganska lågt. Majoriteten uppskattade andelen pojkar i åldern 14–25 år som bar kniv i deras distrikt till 10 procent eller färre. En fjärdedel uppskattade andelen till mellan fem och tio procent. Tolv procent trodde att hälften eller fler bar kniv.

Den vanligaste tidpunkten som ungdomar bar kniv trodde majoriteten vara helgkvällar. I skolan ansågs det vara mycket ovanligt att ungdomar bar kniv.

Polismyndigheterna fick också svara på hur knivförbudslagen och/eller dess tillämpning skulle kunna förbättras samt ange förslag till åtgärder för att förebygga och förhindra knivvåld bland ungdomar:

Mycket få polismyndigheter föreslår någon ändring i lagen. Den synes vara lätt att tillämpa och anses fylla en viktig funktion.

Ändringar som ändock föreslås av några är att det skall bli möjligt att ingripa mot knivar som innehas i bil på allmän plats och att saluföringen av knivar skall bli restriktivare. I sistnämnda hänseende förespråkas såväl förbud mot att saluföra ''onödiga'' knivar, t.ex. djungelknivar och knivar av ''Rambo-karaktär'', som förbud mot att sälja knivar till ungdomar under 18 år. Vidare finns det krav på en straffskärpning, vilket några noterar bör kunna ske genom en strängare rättspraxis.

Ett par myndigheter föreslår att det förbjudna området skall utökas till att avse alla platser utom bostad. Någon anser att det bör införas ett totalförbud mot innehav av s.k. gatustridsvapen eller i vart fall totalförbud för ungdomar under 18 år avseende sådana vapen.

När det gäller möjligheterna att ingripa föreslår flera polismyndigheter att befogenheten att kroppsvisitera ungdomar för att eftersöka knivar m.m. skall utökas. Några föreslår en ''generell'' visitationsrätt på vissa ställen t.ex. vid festplatser och inom skolområden, andra att man sänker dagens krav på viss grad av misstanke för att få kroppsvisitera någon.

Många understryker vikten av att nuvarande lagstiftning tillämpas konsekvent och i största möjliga utsträckning, med fler ingripanden enligt bl.a. 19 § andra stycket polislagen, högre polistäthet på utsatta ställen och ett effektivt utnyttjande av närpolisverksamheten genom närkontakter med ungdomar.

Ett förslag är att brott mot knivförbudslagen skall medföra en registrering i körkortsregistret med påföljd att det kan bli svårare att få körkortstillstånd. Detta skulle kunna ha en starkt avhållande effekt på ungdomar.

Det finns också förslag om att polisen skall ges möjlighet att utfärda ordningsbot för brott mot knivförbudslagen.

Det allra viktigaste medlet för att förebygga knivvåld anser dock det stora flertalet vara *information*. Information i skolor, hem, fritidslokaler m.m. Information till barn och ungdomar, föräldrar och skolpersonal. Information om människans beteende i en trängd situation – om hur lätt det är att tillgripa de medel som finns. Information om hur lite våld som behövs för att allvarligt skada någon annan. Information om följderna för offret och följderna för gärningsmannen. Överhuvudtaget en attitydförändring hos dagens unga; ''Det skall inte vara tufft att bära kniv''.

Knivvåld – en kartläggning av knivvåld bland ungdomar

Brottsförebyggande rådet har, i samarbete med Rikspolisstyrelsens forskningsenhet, sammanställt en rapport ''Knivvåld – en kartläggning av knivvåld bland ungdomar'' som överlämnades till regeringen i slutet av september 1995.

Rapporten är över 90 sidor lång och bygger på en mängd statistiska data inhämtade från olika källor. Den kortare sammanställning av materialet som följer nedan är därför mycket summarisk. Den del som omfattar redovisning m.m. av den enkät som tillställts landets polismyndigheter har helt uteslutits, med hänsyn till den närmare redogörelse av enkätsvaren som lämnats ovan.

Materialet till kartläggningen har hämtats från tidigare forskning på området, rättsstatistiska data, offerundersökningar, ovannämnda enkät till polismyndigheterna samt en specialundersökning omfattande samtliga anmälningar i hela landet under första halvåret 1995 dels avseende brott mot knivförbudslagen, dels avseende grövre fall av s.k. knivvåld.

Våldsbrottsligheten i Sverige; En bakgrundsbeskrivning

Kartläggningen omfattar statistik över polisanmälda våldsbrott från 1950 till 1995. Statistiken uppvisar en kraftig ökning av antalet anmälda våldsbrott under perioden. Vid bedömningen av i vilken grad våldet rent faktiskt ökat måste man dock i detta sammanhang räkna med att det förekommer ett större eller mindre mörktal, vilket varierar beroende på dels brottets grovhet och art, dels gärningsmannens och offrets relation till varandra. Vid vissa typer av brott kan vidare

anmälningsbenägenheten ha ändrat sig under åren. Dessutom har brotten i bland kodats fel hos polismyndigheten, vilket leder till missvisande siffror. (Så har bl.a. fallet varit med statistiken avseende antalet mord under de senaste åren). Även om det således är vanskligt att i direkta tal uttala sig om ökningen av antalet våldsbrott, visar kartläggningen, baserad på anmälningsstatistik, att våldsanvändningen i samhället helt klart ökat under perioden. De offerundersökningar som företagits av Statistiska Centralbyrån sedan år 1978 ger härutöver belägg för att även det faktiska antalet våldsbrott och inte bara det till polisen anmälda har ökat under perioden.

De flesta våldsbrott begås av unga människor. Personer under 30 år är kraftigt överrepresenterade i statistiken över misstänkta personer, jämfört med deras andel av befolkningen i övrigt.

Våldsbrottsligheten, och särskilt det grövre våldet, är koncentrerat till en mindre grupp i befolkningen. Ofta är dessa personer tidigare lagförda för brott. Våldet ingår i regel som en del av en mycket bredare kriminell karriär, där tillgreppsbrottslighet dominerar.

En undersökning om återfall i brott bland slumpmässigt utvalda personer som lagförts för misshandel (inkl. grov misshandel) under år 1989 har genomförts av Jan Andersson (BRÅ). Över hälften (56,2 procent) av de som år 1989 lagfördes för våldsbrott, återföll i någon form av brott under en treårsperiod, vilket är en hög siffra. Enligt befintlig statistik (BRÅ) återföll ca 36 procent av samtliga lagförda detta år. Risken för återfall varierar emellertid kraftigt mellan olika ålderskategorier. Närmare 75 procent av dem i åldrarna 15–17 år återföll i ny brottslighet under den treåriga uppföljningsperioden mot hälften av dem som var 26 år eller äldre. Dessutom uppvisade de yngre en högre återfallsfrekvens. En bra bit över hälften av de yngsta brottslingarna erhöll två eller flera återfallslagföringar under perioden. I rapporten konstateras det att våldsbrottsligheten i samhället i stor utsträckning styrs av förändringar i alkoholkonsumtionen och våra vardagliga aktiviteter (främst nöjeslivsaktiviteter) samt, inte minst, den allmänna kriminalitets- och missbruksutvecklingen (en hög tolerans mot mindre allvarliga brott genererar fler allvarliga brott, områden med stora ordningsstörningar har också en hög andel grövre kriminalitet, en individs brottsbana börjar ofta med mindre förseelser för att efterhand övergå till allt allvarligare brottslighet).

Av en undersökning som också utförts av Jan Andersson har utvecklingen av påföljdsvalet för misshandel enligt 3 kap. 5 § brottsbalken under perioden 1973–1993 studerats. Slutsatsen denna i undersökning är att samhällets reaktioner under denna tid blivit något strängare. Detta gäller särskilt för de äldre gärningsmännen, men i viss mån också för dem i åldern 18–20 år. Den generella slutsatsen vad gäller dem i åldern 15–17 år är att påföljdsvalet i stort sett är oförändrat under den studerade perioden (här uppvisas dock en splittrad bild). För de yngsta med tidigare lagföring har dock påföljderna skärpts.

Särskilt om knivvåld bland ungdomar

Den grövre våldsbrottsligheten har under de senaste två decennierna ökat bland ungdomar under 26 år. Vid närmare 40 procent av de grövre våldsbrotten som polisanmäldes första halvåret 1995 förekom knivar och andra tillhyggen. Ungdomar under 26 år svarar för drygt en tredjedel av dessa våldsbrott. De grövre våldsbrotten är starkt koncentrerade till tid (helger och kvällstid) och rum (bostäder, kring nöjesställen och övriga allmänna platser). Männen dominerar starkt både som offer och gärningsmän och en majoritet av ungdomarna som misstänkts för grövre våldsbrottslighet har tidigare registrerad brottsbelastning.

I en undersökning vid Brottsförebyggande rådet hade man specialstuderat det dödliga våldet under 1990-talet. Undersökningen omfattade samtliga fall av dödligt våld i Sverige under perioden fr.o.m. år 1991 t.o.m. mitten av juni 1995. Av materialet framgår det att den vanligaste formen av dödligt våld i Sverige är knivvåld, detta i särskilt hög grad när det gäller det dödliga våldet som begås av yngre gärningsmän (tabell 3).

Tabell 3 Åldersfördelning (i procent) efter vapentyp vid dödligt våld under åren 1991 t.o.m. juni 1995

Vapentyp	15–25 år	26 år och äldre	Totalt
Kniv	59	56	57
Hugg/Slag	13	16	15
Skjutvapen	28	27	28

I ovannämnda material ingick 188 fall av knivvåld. Ca 85 procent av dessa brott hade begåtts av män. I de fall gärningsmännen var mellan 15 och 25 år utgjorde dock andelen pojkar eller unga män 94 procent. Bland offren utgjorde drygt en fjärdedel kvinnor. Omkring två tredjedelar av gärningsmännen resp. offren var alkoholpåverkade. Vad avsåg de yngre gärningsmännen (15–20 år) var dock endast omkring hälften av dem alkoholpåverkade. I 85 procent av fallen var gärningsman och offer släkt eller bekanta. Tre av fyra fall inträffade i bostäder. Beräknat på enbart de yngre var dock andelen fall som inträffade i bostäder knappt hälften. I drygt 40 procent av fallen där gärningsmannen var mellan 15 och 25 år skedde brottet på allmän plats. Av de allra yngsta gärningsmännen begicks drygt 60 procent av brotten på allmän plats.

I specialundersökningen omfattande samtliga polisanmälningar i hela landet under första halvåret 1995 som genomfördes inom ramen för kartläggningen visade det sig att ca 450 ungdomar under 18 år misstänkts för brott mot knivförbudslagen första halvåret 1995. I närmare 18 procent av anmälningarna skedde brottet i skolan. Näst vanligaste

brottsplatsen var gator och torg (16 procent). En tredjedel av dessa anmälningar gjordes i Stockholms län och de tre storstadsregionerna svarade tillsammans för hälften av samtliga anmälningar.

Bland ett slumpmässigt urval ur materialet från första halvåret 1995 avseende anmälda brott mot knivförbudslagen kunde följande siffror utläsas:

* Genomsnittsåldern bland de misstänkta uppgick till 30 år.
* Andelen som var 20 år eller yngre uppgick till knappt 25 procent.
* Bland ungdomarna (med ungdomar menas personer yngre än 26 år, med vuxna personer 26 år och däröver) hade ca 60 procent av brotten begåtts i storstadslänen.

* Av de misstänkta hade följande andel tidigare brottsbelastning:

15–17 år	- mer än hälften (24 av 45)
18–20 år	- flertalet (22 av 26)
21–25 år	- nästan alla (28 av 30)
över 25 år	- nästan alla (94 procent)

* Brotten inträffande på följande platser.

Ungdomar	
gator och torg	knappt 25 procent
kommunikationsmedel	ca 20 procent
restauranger/nöjesställen	ca 14 procent
affärer	ca 10 procent
skolor	ca 9 procent
polisstationer	drygt 6 procent

Vuxna	
gator och torg	ca 33 procent
polisstationer	ca 18 procent
affärer o. köpcentra	drygt 10 procent

Sammanfattningsvis har det av undersökningarna framkommit att brott mot knivförbudslagen inte uteslutande är ett ungdomsbrott. Genomsnittsålder för personer misstänkta för detta brott är förhållandevis hög – omkring 30 år. De typiska gärningsmännen tycks vara dels vuxna missbrukare, dels ungdomar. Gemensamt för båda dessa grupper är emellertid en mycket omfattande tidigare registrerad brottslighet.

Förslag till åtgärder

Kartläggningsgruppen konstaterar bl.a. att de data de tagit fram entydigt talar för att det är en mycket liten grupp med genomsnittligt mycket hög tidigare kriminalitet och en mängd olika sociala problem som i allt väsentligt gör sig skyldiga till såväl brotten mot knivförbudslagen som det rena knivvåldet. Andra iakttagelser är att alkohol

ofta finns med i bilden vid knivvåld och att det krog- och nöjesrelaterade våldet växer snabbt, speciellt i storstäderna. Vidare att ungdomars våld ofta är gruppvåld och att det förekommer ett nytt etniskt grundat gruppvåld som har en stort genomslag i våldsstatistiken. Med anledning härav föreslår kartläggningsgruppen i första hand att polisen skall arbeta mer offensivt, bl.a. genom att intensifiera sin övervakning av de aktuella personerna och att ingripa i större utsträckning, även vid mindre förseelser. Vidare föreslås insatser för att minska ungdomars alkoholkonsumtion, för att kupera ett allt mer vildvuxet nöjesliv och för att få en rätsida på de etniska motsättningarna mellan olika ungdomsgrupper.

Vidgad tillämpning av knivförbudslagen?

Kartläggningsgruppen anför i denna del bl.a.: Vi anser att det befintliga regelverket tillgodoser de möjligheter som krävs utan att effektiviteten i det operativa arbetet hämmas eller rättssäkerheten skadas. Vårt förslag är att man ser över frågan utifrån det pedagogiska perspektivet och tar fram enkla och tydliga anvisningar vad gäller de olika rättsliga grunderna för ingripanden samt den möjliga kontrollen av knivförbudslagens efterlevnad. Ett sådant uppdrag kan lämpligen göras inom ramen för den sittande vapenutredningens arbete vad den rättsliga utredningen beträffar, medan Rikspolisstyrelsen naturligtvis bör ansvara för att kunskaperna kommer ut på fältet. – Vår kartläggning tyder heller inte på att det skulle föreligga något uttalat behov av vare sig att utvidga lagen till andra områden eller till andra vapen, än de som omfattas av den nuvarande lagen. Tvärtom tyder vår kartläggning på att de förekommande fallen av knivvåld väl täcks in av lagen. I den mån frågan kräver djupare juridisk analys torde en sådan kunna göras inom vapenutredningen och förhoppningsvis med hjälp av vårt empiriska underlag. – Utredningen bör också överväga, enligt vår mening, om nuvarande påföljdspraxis vid de grova fallen av brott mot lagen är tillräcklig. Vi menar således att en skärpning av påföljderna till exempelvis en månads fängelse (eller vård enligt socialtjänstlagen för de yngsta) ter sig rimlig mot bakgrund av de uppgifter som framkommit i vår kartläggning om vissa av brotten och förövarna. En sådan skärpning av praxis kan också genomföras inom ramen för den befintliga lagstiftningen.

Beväpnad? – en studie av högstadie- och gymnasieelever

Studien, som presenterades i augusti 1995, har genomförts av fil. dr. Stig Elofsson inom ramen för ett projekt som drivs gemensamt av Fritid Stockholm, Sociologiska institutionen och Institutionen för

socialt arbete vid Stockholms universitet. Materialet till kartläggningen har hämtats från enkäter till högstadie- och gymnasieelever i Eskilstuna och Vallentuna där huvudsyftet varit att studera ungdomarnas fritidsvanor. Enkäterna besvarades skriftligen av eleverna i skolan under lektionstid. Sammanlagt omfattade undersökningen 2743 högstadieelever i Eskilstuna, 296 högstadieelever i Vallentuna och 286 gymnasieelever i Vallentuna. Ungefär hälften var pojkar. Bortfallet (frånvarande elever) understeg i samtliga fall tio procent. Nedan redovisas en kort sammanställning av materialet.

Resultatet från undersökningen visar att något mer än tio procent av pojkarna på högstadiet och gymnasiet uppger att de burit vapen under helger, medan motsvarande siffra för flickorna ligger på tre till fyra procent. Ungefär hälften av de pojkar som säger att de bär vapen under helgerna anger att de också brukar ha vapen i skolan, medan endast ett fåtal av flickorna uppger att de också brukar bära vapen i skolan.

Undersökningen visar att det inte är några större skillnader mellan de som bär vapen och de som inte gör det i fråga om familjens sociala ställning, familjestrukturen, invandraranknytningen, tätortsgraden eller invandrartätheten. Vad som däremot i regel är utmärkande för den som bär kniv är bristande social anpassning. Ungdomar som skolkar, röker, dricker sprit, sniffar, snattar och vandaliserar bär i högre utsträckning vapen.

Det finns tendenser som pekar mot att relationen mellan barn och föräldrar kan ha betydelse. Ungdomar som uppger att de inte brukar berätta för föräldrarna vad de gör på fritiden eller inte tycker att vuxna har tillräckligt med tid för dem bär i högre utsträckning vapen. I fråga om skolsituationen är det främst skolk och vantrivsel som har betydelse för hur vanligt det är att ungdomar bär vapen. Materialet visar vidare en klar koppling mellan gängkontakter – de som är med i gäng bär i högre utsträckning vapen. Vidare finns det ett samband mellan att bära vapen och expressiva, privata fritidsaktiviteter, dvs. att besöka restauranger, gå på disco, dra runt på stan, besöka biljardhall. Också bland de ungdomar som brukar besöka fritidsgård förekommer vapen oftare.

Det verkar finnas en koppling mellan att bära vapen och föreställningen om relationen mellan svenska ungdomar och invandrarungdomar. Det är vanligare med vapen bland ungdomar som beskriver stämningen mellan svenskar och invandrare som dålig i skolan eller i centrum. Högstadieelever som inte tycker att svenskar och invandrare behöver umgås mera för att öka förståelsen eller inte instämmer i påståendet att svenskar och invandrare inte behöver vara rädda för varandra bär i högre utsträckning vapen än övriga ungdomar.

Bilaga 4

Utländsk rätt

Danmark

Regler om knivar och andra farliga föremål finns i den danska vapenlagen, lov om våben og explosivstoffer, som trädde i kraft i sin helhet den 1 januari 1995. Med stöd av lagen har bekendtgorelse om våben og ammunition mv. den 29 augusti 1995 utfärdats. Denna trädde i kraft den 1 oktober 1995.

I 10 § bekendtgorelsen från augusti 1995 finns ett förbud mot att utan tillstånd — från politimesteren/politidirektören — förvärva, inneha, bära eller använda bl.a. skarpa vapen eller stickvapen vars klinga överstiger 12 cm, springknivar och springstiletter, fällknivar och fällstiletter, butterflyknivar, slag- och stötvapen som t.ex. knogjärn, kaststjärnor, kastknivar och liknande, elpistoler samt spraydosor för självförsvar innehållande exempelvis tårgasampuller. Överlåtelse och utlåning av ovannämnda vapen får endast ske till den som kan uppvisa ett motsvarande tillstånd.

Undantagna från förbudet är, enligt 10 § tredje stycket, dolkar och knivar som används i yrkesverksamhet, för hushållsbruk eller vid jakt, fritidsfiske eller sportdykning om dessa är utformade för ändamålet och de förvärvas, innehas och bärs för detta ändamål. Sådana dolkar och knivar får också överlåtas eller lånas ut till annan, men bara om det kan antas att förvärvaren eller mottagaren endast kommer att använda dem på angivet sätt.

Det krävs tillstånd för införsel och utförsel av föremålen som räknas upp i 10 §, med undantag för sådana föremål som omnämns i tredje stycket. Vidare är det förbjudet att annonsera till försäljning föremålen som räknas upp i 10 §, också detta med undantag för sådana föremål som omnämns i tredje stycket.

Den som bryter mot reglerna kan straffas med böter, ''häfte'' eller under försvårande omständigheter fängelse upp till två år.

Tillstånd att förvärva, inneha etc. vassa vapen eller stickvapen vars klinga överstiger 12 cm kan ges till sportföreningar för bruk av föreningens medlemmar. Vad avser övriga i 10 § uppräknade föremål kan tillstånd ges endast undantagsvis och om det föreligger särskilda omständigheter. Tillstånd att förvärva och inneha vissa vapen och även att ha dessa som dekoration, kan också ges till vapensamlare.

Finland

Lagen om eggvapen 28.1.1977/108 kan sägas dela in de förbjudna föremålen i två kategorier: farliga eggvapen m.m. samt slidknivar eller andra sådana eggvapen.

Det är förbjudet att inneha *farligt eggvapen* på allmän plats eller vid allmän sammankomst eller vid annan offentlig tillställning, såvida godtagbart skäl inte föreligger (3 §). Den som bryter mot förbudet döms till böter eller fängelse i högst ett år (6 §).

Med farligt eggvapen avses dolk, stilett och bajonett. Vad som i lagen stadgas om farligt eggvapen skall även tillämpas på fjäderbatong och knogjärn. Vidare får genom förordning stadgas, att vad som i lagen stadgas om farligt eggvapen skall tillämpas även på annat vapen eller redskap, motsvarande de i paragrafen åsyftade eggvapnen eller tillhyggena och som är avsett att skada annan eller vars egenskaper gör att det lämpar sig härför (1 §). I förordning 27.5.1977/409, med senaste ändring 23.9.1988/808, föreskrivs att stadgandena i lagen om farligt eggvapen skall äga tillämpning även på svärd, djungelkniv, kastkniv och med dessa jämförbara eggvapen, ävensom på av kätting, kabel, metallrör eller vajer tillverkat och med dessa jämförbart tillhygge. Vidare skall stadgandena tillämpas på elbatong, precisionsslangbåge och annat motsvarande redskap som avses bli använt för att skada någon annan eller vars egenskaper gör att det lämpar sig för detta.

Det är också förbjudet att inneha *slidkniv eller annat sådant eggvapen*, som är avsett att vara arbetsredskap eller för annat godtagbart bruk, men som lämpar sig för förövande av brott mot liv eller hälsa eller för hot om sådant brott på allmän plats, vid allmän sammankomst eller vid offentlig tillställning, såvida inte innehavet är nödvändigt för vederbörandes arbete eller annat godtagbart skäl föreligger (4 §). Det som bryter mot förbudet döms till böter eller fängelse i högst sex månader (7 §).

Import och tillverkning för försäljning av farligt eggvapen samt handel med sådana vapen är vidare förbjudet. Genom förordning kan det stadgas om undantag härifrån, vad avser historiskt eller konstnärligt värdefulla vapen (2 §). Ett sådant undantag finns i förordningen om eggvapen 27.5.1977/409. Enligt samma förordning skall ett eggvapen anses vara historiskt värdefullt om det har anknytning till en betydande person, tilldragelse, plats eller tidsepok eller då det på grund av sin ålder, sällsynthet, typiska representativitet eller av annan därmed jämförbar orsak har konst-, vapen- eller krigshistorisk eller etnografisk betydelse. Ett eggvapen skall anses vara konstnärligt värdefullt om det genom sin utformning, ytbehandling eller utsmyckning representerar en viss stilperiod eller eljest är av betydelse med hänsyn till sin konstnärliga helhet. Den som olovligen till landet inför,

tillverkar, salubjuder eller saluhåller farligt eggvapen eller gör försök därtill, döms till böter eller fängelse i högst två år (5 §).

Misstänks någon på sannolika grunder ha gjort sig skyldig till innehav av farligt eggvapen m.m. eller innehav av slidkniv eller annat sådant eggvapen, har polisman rätt att företa kroppsvisitation av vederbörande för att finna eggvapnet (8 §).

Lagen innehåller slutligen regler om förverkande och förstörande av eggvapen.

Norge

I Almindelig borgelig Straffelov 22 mai 1902 nr 10 infördes den 11 juni 1993 ett förbud mot att bära knivar m.m. på offentliga platser. Enligt § 352 a i kapitel 35 ''om forseelser mot den alminnelige orden og fred'' straffas den som uppsåtligt eller av grov oaktsamhet på offentlig plats bär kniv eller ett liknande vasst redskap som är ägnat att användas vid misshandel, med böter eller fängelse upp till 3 månader. Medverkan straffas på samma sätt. Förbudet gäller inte kniv eller annat redskap som brukas till eller bärs i samband med arbete, friluftsliv eller annat beaktansvärt ändamål.

I våpenforskriften den 25 januari 1963 nr 9722 del I A nr 1, som meddelats med stöd av vapenlagen den 9 juni 1961 nr 1 § 31 finns det vidare ett förbud som riktar sig mot vissa typer av knivar och gatustridsvapen. Enligt detta stadgande är det förbjudet att köpa eller på annat sätt förvärva, äga eller inneha elektrochocksvapen, springknivar, batangaknivar (även kallade butterflyknivar), stiletter, knogjärn och batonger. Förbudet gäller inte för polisen, försvaret eller samlare. Ett motsvarande förbud mot införsel av de omnämnda föremålen finns intaget i våpenforskriftens del V A nr 1.

För ungdomar under 16 år finns en speciell reglering (kgl res 25 januari 1963 nr 3333 post II nr 14) enligt vilken det är förbjudet att till dessa överlåta hugg- eller stickvapen, knivar och liknande som har en klinglängd överstigande 25 cm.

Slutligen har miljödepartementet den 17 juli 1988 nr 651, med stöd av produktkontrolloven 11 juni 1976 § 4, fastställt en föreskrift mot produktion, import, marknadsföring, omsättning och bruk av våldsprodukter enligt vilket det bl.a. är förbjudet att bruka och bära våldsprodukter. Med våldsprodukt avses en produkt som är utformad eller kan omformas så att den kan användas i våldssammanhang och lätt medföra skada för hälsan. Produkten har primärt inte något praktiskt ändamål och är producerad för kommersiell omsättning eller till privat bruk. Föreskriften omfattar t.ex. karatepinnar, kaststjärnor, blåsrör för utskjutning av pilar.

Storbritannien

Innehav på allmän plats

Enligt Prevention of Crime Act 1953 är det förbjudet att utan laglig befogenhet eller godtagbart skäl medföra ett offensivt vapen på allmän plats. Den som bryter mot förbudet kan dömas till böter eller fängelse.

Begreppet *allmän plats* inkluderar allmänna vägar och alla lokaler och platser dit allmänheten har tillträde oberoende av om inträdesavgift krävs, exempelvis gator, genomfarter m.m. samt caféer, biografer, pubar och fotbollsplaner (dock inte en vanlig typ av registrerad [natt]klubb).

Med *offensivt vapen* avses ett föremål som är tillverkat eller omgjort för att tillfoga person skada eller som, av den person som medför föremålet, är avsett att användas på sådant sätt av honom själv eller någon annan. Beträffande ett föremål som är ett offensivt vapen i sig själv — tillverkat, som t.ex. ett knogjärn eller en batong, eller omgjort, som t.ex. ett vässat mynt avsett att kastas bland fotbollspublik eller en flaska som slagits sönder i sådant syfte — behöver åklagaren inte visa att någon avsikt att tillfoga skada förelegat. I annat fall, om åklagaren påstår att ett föremål är ett offensivt vapen på grund av dess användning eller avsedda användning, måste denna avsikt emellertid bevisas. (Beträffande incidenter vid fotbollsmatcher kan det f.ö. nämnas att det finns en särskild Football (Offences) Act från 1991 enligt vilken det bl.a. är straffbart att kasta föremål vid en fotbollsmatch). Enligt praxis finns det inte någon annat rimligt alternativ att bedöma exempelvis en ''flick knife'' (en kniv vars blad öppnas automatiskt genom att man trycker på en knapp, en fjäder eller annan anordning som sitter i eller på knivens skaft) än såsom ett farligt vapen i sig och tillverkat för att åsamka person skada. Besvärligare har det varit med föremål som innehas oskyldigt men plötsligt används som offensivt vapen, såsom t.ex. en snickare som tar en hammare från sin verktygslåda under ett bråk och slår offret med den. I ett rättsfall från 1975 (som fått stöd i senare rättsfall) definieras gällande rätt enligt följande. ''För fällande dom måste åklagaren visa att den tilltalade bar eller på annat sätt var utrustad med vapnet, och hade för avsikt att använda det till angrepp innan situationen i vilken det faktiskt användes uppkom.'' Bevisbördan för att en person medfört ett offensivt vapen åvilar således åklagaren medan bevisbördan för att det föreligger laglig befogenhet eller godtagbart skäl åvilar den som medför vapnet. Vapeninnehavarens bevisbörda är dock av ''civil standard'' dvs. ett vägande av sannolikheter och inte ''utom allt rimligt tvivel'' såsom för åklagarsidan.

Laglig befogenhet omfattar, bland annat, polismans innehav av batong och innehav av bajonett i militäriskt syfte. Vidare har det i

praxis inte ansetts föreligga *godtagbara skäl* för en person som bar kniv för det fall att han händelsevis skulle råka bli angripen, för ordningsvakter som vid ett dansställe bar batonger i avskräckande syfte och som en del av sina uniformer samt för en person som bar ett offensivt vapen i syfte att begå självmord.

I Criminal Justice Act 1988 finns ett alternativt (sekundärt) stadgande till det i lagen från 1953, vilket kan användas om det inte kan bevisas att en kniv eller liknande har använts, anpassats eller avsetts att användas för att orsaka person skada. Enligt § 139 är det således ett brott att på allmän plats medföra ett föremål med knivblad eller vass spets, med undantag av hopfällbar fickkniv som inte har längre blad än tre inches (ca 7,5 cm). En hopfällbar fickkniv med bladspärr är inte tillåten. Den som bryter mot förbudet kan straffas med böter. Den tilltalade kan framgångsrikt försvara sig med att han hade ett godtagbart skäl eller laglig befogenhet för att ha föremålet med sig på allmän plats eller att han hade föremålet med sig i syfte att använda det för arbete, för religiösa ändamål eller som en del av en nationaldräkt.

Tillverkning, försäljning m.m.

I Restriction of Offensive Weapons Act 1959 behandlas tillverkning och distribution av ''flick knives'' (knivar vars blad frigörs automatiskt genom att man trycker på en knapp, en fjäder eller annan anordning som sitter i eller på knivens skaft — en kniv med bladet ovanpå skaftet) och ''gravity knives'' (knivar vars blad frigörs från skaftet eller fodralet genom tyngdkraften eller centrifugalkraft och vilken, när den frigjorts, låses på plats av en knapp, fjäder, hävarm eller annan anordning — en kniv vars blad kan skakas ut från skaftet). Det är ett brott att tillverka, sälja, hyra ut, utbjuda till försäljning eller uthyrning, eller att exponera eller inneha i syfte att sälja eller hyra ut, eller att låna ut eller ge annan person något av dessa vapen.

''Flick knives'' och ''gravity knives'' får anses tillverkade i syfte att åstadkomma skada och en person som medför ett sådant vapen på allmän plats för att sälja det eller liknande, gör sig därför skyldig till det allvarligare brottet enligt Prevention of Crime Act 1953, som tidigare nämnts.

Criminal Justice Act 1988 uppställer ytterligare ett brott: Enligt § 141 gör en person som tillverkar, säljer, hyr ut, utbjuder till försäljning eller uthyrning, eller exponerar eller innehar i syfte att sälja eller hyra ut, eller lånar ut eller ger till annan person något av de vapen som specificeras i en särskild förordning sig skyldig till brott. Det är också förbjudet att importera sådana vapen. Vapen som upptas i förordningen är bl.a. knogjärn, värjkäpp, rivhandske, bälteskniv, kaststjärna, blåsrör och butterfly- eller batangakniv.

Andra länder i Europa

De flesta länder har någon form av restriktioner vad avser knivar och andra farliga föremål. Några exempel ges nedan.

Den *Nederländska* vapenlagen delar in vapnen i fyra olika kategorier. Kategori I är förbjudna vapen, kategori II är krigsvapen, kategori III är sport- och jaktvapen och kategori IV är s.k. gatustridsvapen. För att få inneha och bruka vapen ur kategori III krävs licens. Vapen som tillhör någon av de andra kategorierna är i princip förbjudna för civila personer eller (vad avser kategori IV) förbjudna under vissa omständigheter. Av intresse i detta sammanhang är följande föremål.

Kategori I:

— stiletter och andra liknande hopfällbara knivar, fällknivar samt andra blänkande vapen vars blad har mer än en vass kant (med undantag för bajonetter som hänförs till kategori II),

— fällknivar med bladspärr, med undantag för sådana som inte har parerstång och där bladets längd understiger sju centimeter,

— knogjärn, stilettbatonger och s.k. stryppinnar,

— skjutvapen och blänkande vapen som till utseendet liknar ett annat föremål än ett vapen,

— skjutvapen som är ändrade på ett sådant sätt att innehavet är mindre synbart eller att anslagsenergin ökas,

— slangbågar, med undantag för sådana som tydligt är ämnade som leksaker och som rimligen inte kan vara avsedda att skjuta iväg projektiler med en sådan kraft eller riktning, att personer därigenom erhåller kroppsskada,

— andra av ministern anvisade föremål som kan utgöra ett allvarligt hot eller som liknar vapen på ett sådant sätt att dessa är lämpade för hot eller utpressning.

Kategori III:

— apparater för yrkesändamål som är lämpade för avfyrande av projektiler,

— värjor, svärd eller sablar som inte är ämnade för fäktsport, samt kastknivar,

— batonger.

Kategori IV:

— föremål som objektivt sett inte kan ha något annat syfte än att skada eller hota. Föremålets art och omständigheterna under vilka det anträffas är av väsentlig betydelse.

Enligt den *belgiska* vapenlagen räknas bl.a. dolkar, med undantag för jaktknivar, och knölpåkar till kategorin förbjudna vapen. Sådana får inte tillverkas, repareras, erbjudas till försäljning, utdelas, importeras, transporteras, lagras eller bäras. Vidare kan den som — under en demonstration eller i anledning av en demonstration, under ett möte eller i anledning av ett möte — påträffas vara bärare av ett

för den allmänna säkerheten farligt föremål, straffas med fängelse och/eller böter. Föremålet kan beslagtas och konfiskeras, även om det inte tillhör den dömde.

I *Tyskland* får den som deltar i offentliga tillställningar, i synnerhet folkfester och offentliga nöjesarrangemang, inte bära skjutvapen, hugg- eller stötvapen. Som hugg- och stötvapen anses vapen, som till sin natur är avsedda för att medelst omedelbart utnyttjande av muskelkraft tillfoga skador genom hugg, stöt eller stick. Föremål, som till sin natur är avsedda för att medelst utnyttjande av annan än mekanisk energi tillfoga skador genom kroppslig beröring, är jämställda med hugg- och stötvapen.

Enligt *fransk* lagstiftning är det inte förbjudet att bära en normal kniv på allmän plats förutsatt att knivbladet inte är längre än en handflatas bredd (ca 10 cm). Stiletter är dock förbjudna.

Bilaga 5

Allmän plats

Begreppet *allmän plats* har olika innebörd i strafflagstiftningen och i ordningslagstiftningen. I ordningslagens 1 kap. 2 §, där benämningen *offentlig plats* i stället numera används, finns en utförlig uppräkning av vilka ställen som avses med begreppet, medan det i brottsbalken inte förekommer någon sådan definition. Innebörden av allmän plats i brottsbalkens mening, står att finna i äldre lagstiftning som angav det straffbara området för förargelseväckande beteende och fylleri. Det straffbara området har förändrats från tid till annan och för att kunna avgöra vad som i dag avses med allmän plats i brottsbalken — och t.ex. knivförbudslagen, som hänvisar till betydelsen enligt brottsbalken — kan det vara värdefullt att känna till hur begreppet kommit att utvecklas.

Hur begreppet allmän plats i brottsbalken kommit att utvecklas

Fylleri

Vid tiden för tillkomsten av 1734 års lag bestraffades fylleri enligt förordningen den 17 april 1733 emot svalg och dryckenskap. Grundtanken bakom bestämmelserna i denna förordning synes i första hand vara omsorgen om fylleristens personliga välfärd. I förordningen stadgades straff för den som så överlastade sig med starka drycker, att var och en, som såg honom, ''ögonskenligen'' kunde märka, att han var drucken. Fylleriet var straffbart vare sig förseelsen inträffade på allmän eller enskild plats.

I en proposition till ständerna år 1812 väcktes frågan om ändrade bestämmelser i ämnet. Anledningen till att frågan väcktes var troligen de försämrade förhållandena i nykterhetshänseende som följt efter frigivandet av husbehovsbränningen år 1810. Anledningen till kravet på ingripande mot fyllerister verkade nu vara en annan, nämligen omsorgen om statens säkerhet och ordningens upprätthållande. Förslaget resulterade så småningom i att Kungl. Maj:t ''såsom ordningsmål'' utfärdade förordningen den 24 augusti 1813 emot fylleri och dryckenskap. För fylleri straffades den som genom missbruk av starka drycker överlastade sig så, att det av hans åtbörder eller orediga sinnesförfattning synbarligen kunde märkas att han var drucken. Någon skillnad på om brottet begicks på allmän eller enskild plats

gjordes inte.

Bestämmelserna ansågs av många som alltför vidsträckta och stränga varför krav på ändringar framfördes vid flera tillfällen efter förordningens ikraftträdande. Bl.a. föreslogs det att straffbarheten skulle inskränkas till att gälla endast på allmän plats. Först år 1841 utfärdades dock en ny förordning emot fylleri och dryckenskap i vilken det straffbara området inskränktes till ''väg, gata eller annat allmänt ställe''.

I det första förslaget till strafflag, som år 1862 remitterades till högsta domstolen, fanns det inte någon bestämmelse om straff för fylleri. Högsta domstolen förslog dock att fylleristraffet skulle tas upp i 18 kapitlet strafflagen som innehöll regler om sedlighetsbrott. Domstolen anförde att fylleri visserligen kunde anses tillhöra s.k. polislag och inte allmän strafflag, men att detsamma var förhållandet med flera andra i lagförslaget upptagna brott. Bestämmelsen kom slutligen att inflyta i 18 kap. 15 § i 1864 års strafflag.

Förargelseväckande beteende

Ett annat stadgande i 1864 års strafflag, som är aktuellt i detta sammanhang, var 11 kap. 15 § enligt vilket bl.a. förargelseväckande beteende var straffbart om det ägt rum ''å allmän väg, gata eller torgplats, eller där allmän marknad eller auktion hålles''.

Ett gemensamt begrepp

Dels för att åstadkomma en enhetlig tillämpning, dels för att utvidga det straffbara området föreslogs år 1902 att begreppet allmän plats, som på grund av olika ursprung kommit att bestämmas olika i de båda lagrummen, skulle omarbetas (skr. den 11 mars 1902 från riksdagen, skr. den 25 febr. 1901 från k. järnvägsstyrelsen och skr. den 9 april 1901 från järnvägsföreningen).

För att belysa hur man såg på fylleribrottet vid denna tid kan följande noteras. Första lagutskottet uttalade i anledning av förslaget att goda skäl talade för en omarbetning av begreppet allmän plats. Beträffande ett flertal ställen och lokaler, som inte alls eller endast med svårighet kunde inordnas under gällande föreskrifter, torde enligt utskottets mening kunna påstås, att därstädes bedrivet ofog av ifrågavarande art gjorde lika stort intrång på det allmänna fridskravet som om liknande ofog förekom på de nu uttryckligen skyddade platserna. Föredragande departementschef anförde bl.a. att förseelserna i fråga till sin art var så närbesläktade, att skyddet för allmänheten borde ställas lika i förhållande till båda. Vidare att den fred, som de berörda bestämmelserna åsyftade att skydda, borde

tillkomma allmänheten på varje ställe som var avsett att vara tillgängligt för allmänheten.

Det förslag på definition av begreppet allmän plats som utarbetats kritiserades för att vara såväl för vidsträckt som för inskränkt. Emellertid infördes år 1904 en ny bestämmelse (i stort sett i överenstämmelse med förslaget) i 11 kap. 15 § strafflagen, till vilken 18 kap. 15 § hänvisade. Enligt 11 kap. 15 § strafflagen bestraffades således förargelseväckande beteende ”å väg, gata, torg eller annan plats, som är upplåten för allmän samfärdsel eller eljest allmänneligen befares, eller där allmän marknad eller auktion hålles... eller å järnvägståg, passagerarefartyg eller annat dylikt fortskaffningsmedel, som är för allmänheten tillgängligt, eller å rum, där offentlig föredrag hålles eller offentlig föreställning pågår, eller där mat eller dryck tillhandahålles allmänheten till förtäring, eller eljest varor hållas till salu för allmänheten, eller å annat ställe, som, mot eller utan afgift, är för allmänheten upplåtet”.

De kommande åren lades flera olika förslag om ändring av fylleribrottet fram, bl.a. med innebörden att fylleri skulle straffas på alla platser där den berusade lätteligen syntes. Som det uttrycktes i ett betänkande av sakkunniga år 1926 betraktades fylleriförseelsen ”i första hand som ett brott mot den yttre anständighet och ordning som borde råda människor emellan”. Fylleriet i sig ansågs väcka förargelse och anstöt hos allmänheten.

Straffrättskommittén föreslog i sitt betänkande år 1944 (förutom att såväl fylleri som förargelseväckande beteende borde upptas i 11 kap. som behandlade brott mot allmän ordning) att platsen för straffbarhet skulle utsträckas till att gälla plats där gärningsmannens tillstånd resp. uppträdande lätt kunde iakttas av utomstående, således oberoende om platsen var enskild eller allmän. Detta ansågs emellertid, av såväl flertalet remissinstanser som departementschefen, föra alltför långt, varför lagtexten avseende fylleri kom att lyda ”...på allmän plats, evad det avser utom- eller inomhus...” och avseende förargelseväckande beteende ”...på allmän plats eller eljest offentligen...” (SOU 1944:69 s. 231 ff. och s. 235 ff. prop. 1948:80 s. 208 ff. och 213 ff., SFS 1948:448; 11 kap. 10 och 11 §§).

Brottsplatsen beskrevs alltså enligt den nya lagstiftningen som allmän plats utan annan närmare förklaring än att det kunde vara såväl utom- som inomhus. Härmed åsyftades enligt motiven att bibehålla den i äldre 11 kap. 15 § strafflagen givna begränsningen. Platsen skulle vara upplåten för eller eljest frekventeras av allmänheten. Undantagna var dels enskilda platser, dit allmänheten inte ägde tillträde, dels ock skog och mark, dit allmänheten visserligen ägde tillträde men där ingen brukade finnas (Beckman m.fl. 2. uppl. 1957 s. 325).

Brottsbalken

Vid brottsbalkens införande år 1965 överflyttades bestämmelserna om ansvar för fylleri och förargelseväckande beteende utan saklig ändring till 16 kap. 15 och 16 §§ brottsbalken (prop. 1962:10 del B s. 238).

Enligt 16 kap. 15 § straffades sålunda den som på allmän plats, inom- eller utomhus, uppträdde berusad av alkoholhaltiga drycker eller annat, så att det framgick av hans tal eller åtbörder. Fylleri är numera inte straffbart. Det avkriminaliserades i samband med att lagen (1976:511) om omhändertagande av berusade personer m.m.infördes (SOU 1968:55, prop. 1975/76:113, SFS 1976:510).

Enligt 16 kap. 16 § straffas den som för oljud på allmän plats eller annars offentligen beter sig på ett sätt som är ägnat att väcka förargelse hos allmänheten.

År 1970 tillkom ytterligare ett brott med begreppet allmän plats som en förutsättning för straffbarhet. Otillåtet förfarande med pornografisk bild, 16 kap. 11 § brottsbalken, är straffbart om det sker på eller vid allmän plats. Uttrycket allmän plats har här samma betydelse som i stadgandet för förargelseväckande beteende (prop. 1970:125, SFS 1970:225).

Vad som avses med begreppet allmän plats anges alltså inte i brottsbalken. Av motiven framgår dock som sagts, att bestämningen hämtas från beskrivningen i 11 kap. 15 § strafflagen av platsen för straffbart förargelseväckande beteende. Med ledning härav anses i dag som allmän plats enligt brottsbalken en plats — inom- eller utomhus — som är upplåten för eller frekventeras av allmänheten, t.ex. gata, torg, park, för allmänheten tillgängliga delar av flygplatser och andra trafikområden. Även tåg, båtar, hotell, restauranger, affärslokaler, väntsalar, teatrar, biografer, idrottsområden, bad- och campingplatser, kyrkogårdar och liknande utgör allmänna platser i den mån och under den tid allmänheten har tillträde till dem. Undantaget är t.ex. skog och mark där allmänheten visserligen äger tillträde men någon allmänhet inte brukar finnas.

Allmän plats i annan lagstiftning

Begreppet allmän plats förekommer — förutom i brottsbalken — i knivförbudslagen,tryckfrihetsförordningen,yttrandefrihetsgrundlagen, regeringsformen och ordningslagen.

Knivförbudslagen

1987 års vapenutredning föreslog i sitt delbetänkande Knivförbud; SOU 1987:61, som låg till grund för knivförbudslagen, att innehav av s.k. gatustridsvapen skulle förbjudas på allmän plats. Utredningen använde uttrycket allmän plats i den mer begränsade betydelse som begreppet hade enligt den då gällande allmänna ordningsstadgan (se nedan under Ordningslagen).

Flera remissinstanser ansåg att begreppet allmän plats i knivförbudslagen borde få den mer vidsträckta betydelse som det har enligt brottsbalken. Det ansågs bl.a. angeläget att även täcka in områden som t.ex väntsalar, innetorg och restauranger. Denna uppfattning delades av departementschefen (prop. 1987/88:98 s. 12) och den antagna knivförbudslagen kom att avse begreppet allmän plats i brottsbalkens mer vidsträckta betydelse.

Sedan den 1 juni 1988 är det således förbjudet att inneha s.k. gatustridsvapen på allmän plats, i den mening begreppet har enligt brottsbalken. Den 1 juli 1990 utvidgades innehavsförbudet på allmän plats till att även avse knivar och andra farliga föremål.

Tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen

Införandet av straffstadgandet för otillåtet förfarande med pornografisk bild (16 kap. 11 § brottsbalken) innebar en begränsning av den fria spridningsrätten enligt tryckfrihetsförordningen. Vid dess tillkomst år 1970 togs det därför in en motsvarande bestämmelse i tryckfrihetsförordningen om begränsningar i spridningsrätten (prop. 1970:125, KU 39, rskr. 312, 1 LU 47, rskr. 267). Enligt 6 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen skall sålunda utan hinder av förordningens bestämmelser gälla vad som föreskrivs i lag för det fall att någon, under de förutsättningar som anges i paragrafen, förevisar pornografisk bild på eller invid allmän plats. Detsamma gäller enligt 3 kap. 12 § första stycket yttrandefrihetsgrundlagen, som trädde i kraft den 1 januari 1992. Bestämningen av begreppet allmän plats i dessa lagrum bör, med hänsyn till deras tillkomst, korrespondera med motsvarande begrepp i brottsbalken.

Regeringsformen

Enligt 8 kap. 7 § regeringsformen kan regeringen efter bemyndigande i lag meddela föreskrifter om bl.a. ordningen på allmän plats. Vad som avses med begreppet allmän plats framgår inte närmare av motiven till regeringsformen. I propositionen hänvisas det emellertid till uttalanden i utredningsförslaget som närmast tyder på att begrep-

pets innebörd är detsamma som i brottsbalken (SOU 1972:15 s. 104 f., 154 och 161, prop. 1973:90 s. 311).

Ordningslagen

Ordningslagen (1993:1617) trädde i kraft den 1 april 1994 och ersatte då allmänna ordningsstadgan (1956:617) och lagen (1956:618) om allmänna sammankomster.

Utvecklingen av begreppet allmän plats enligt ordningslagstiftningen härrör, liksom beträffande begreppet i brottsbalken, från äldre lagstiftning. I den ordningsstadga som gällde före allmänna ordningsstadgans införande år 1956 talas det om ''gator och andra allmänna platser''. Vad som sålunda utgjorde en allmän plats var inte klart definierat. I betänkandet med förslag till allmän ordningsstadga, SOU 1944:48, föreslog utredningen en vidsträckt definition av begreppet allmän plats som dock var något snävare än det som angavs i 11 kap. 15 § strafflagen. Utredningen anförde därvid att den bristande överensstämmelsen torde sakna betydelse eftersom straffrättskommittén, som samtidigt omarbetade strafflagen, ämnade föreslå en förändring av platsen för straffbart handlande enligt de berörda paragraferna. (Straffrättskommitténs förslag antogs dock inte). Förslaget i betänkandet ansågs emellertid alltför långtgående och bestämningen av vad som skulle utgöra allmän plats kom att bli en av de mest svårlösta frågorna vid allmänna ordningsstadgans tillkomst.

Innebörden av begreppet allmän plats, som det slutligen kom att bestämmas, var i allmänna ordningsstadgan snävare än begreppet i brottsbalken. Sålunda inbegreps t.ex. i princip inte inomhuslokaler eller allmänna kommunikationsmedel. Även i lagen om allmänna sammankomster återfanns begreppet allmän plats med samma innebörd som i allmänna ordningsstadgan.

I ordningslagen har begreppet allmän plats ersatts med begreppet *offentlig plats*. En av anledningarna till att man valde ett annat uttryck än allmän plats var att begreppet inte skulle förväxlas med samma begrepp i brottsbalken. Med offentlig plats enligt ordningslagen avses i huvudsak detsamma som med allmän plats enligt allmänna ordningsstadgan. En utvidgning har dock gjorts såtillvida att även t.ex. parkeringsplatser, s.k. innetorg och väntsalar som kan sägas användas för allmän trafik skall anses utgöra offentlig plats vare sig området eller utrymmet är beläget inom- eller utomhus.

En utförlig beskrivning av begreppen allmän plats enligt allmänna ordningsstadgan och offentlig plats enligt ordningslagen återfinns i propositionen till ordningslagen (prop. 1992/93:210 s. 49 ff.), i betänkandet Ordningslag; SOU 1985:24 s. 81 ff., och i Carl Persson m.fl.: Ordningslagen 1995, s. 35 ff.

Statens offentliga utredningar 1996

Kronologisk förteckning

1. Den nya gymnasieskolan - hur går det? U.
2. Samverkansmönster i svensk forskningsfinansiering. U.
3. Fritid i förändring.
   Om kön och fördelning av fritidsresurser. C.
4. Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. UD.
5. Politikområden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. UD.
6. Ett år med EU. Svenska statstjänstemäns erfarenheter av arbetet i EU. UD.
7. Av vitalt intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. UD.
8. Batterierna - en laddad fråga. M.
9. Om järnvägens trafikledning m.m. K.
10. Forskning för vår vardag. C.
11. EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. K.
12. Kommuner och landsting med betalningssvårigheter. Fi.
13. Offentlig djurskyddstillsyn. Jo.
14. Budgetlag - regeringens befogenheter på finansmaktens område. Fi.
15. Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. UD.
16. Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. UD.
17. Bättre trafik med väginformatik. K.
18. Totalförsvarspliktiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. Fö.
19. Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. UD.
20. Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. U.
21. Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. U.
22. Inflytande på riktigt - Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. U.
23. Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan. N.
24. Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. UD.
25. Från massmedia till multimedia - att digitalisera svensk television. Ku.
26. Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. K.
27. En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. U.
28. Det forskningspolitiska landskapet i Norden på 1990-talet. U.
29. Forskning och Pengar. U.
30. Borgenärsbrotten - en översyn av 11 kap. brottsbalken. Fi.
31. Attityder och lagstiftning i samverkan + bilagedel. C.
32. Möss och människor. Exempel på bra IT-användning bland barn och ungdomar. SB.
33. Banverkets myndighetsroll m.m. K.
34. Aktiv arbetsmarknadspolitik + expertbilaga. A.
35. Kriminalunderrättelseregister DNA-register. Ju.
36. Högskola i Malmö. U.
37. Sveriges medverkan i FN:s familjeår. S.
38. Nationalstadsparker. M.
39. Rapport från klimatdelegationen 1995. Klimatrelaterad forskning. M.
40. Elektronisk dokumenthantering. Ju.
41. Statens maritima verksamhet. Fö.
42. Demokrati och öppenhet. Om folkvalda parlament och offentlighet i EU. UD.
43. Jämställdheten i EU. Spelregler och verklighetsbilder. UD.
44. Översyn av skatteflyktslagen. Reformerat förhandsbesked. Fi.
45. Presumtionsregeln i expropriationslagen. Ju.
46. Enskilda vägar. K.
47. Cirkelsamhället. Studiecirklars betydelser för individ och lokalsamhälle. U.
48. Shaping Sustainable Homes in an Urbanizing World. Swedish National Report for Habitat II. N.
49. Regler för handel med el. N.
50. Förbud mot vapen på allmän plats m.m. Ju.

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Möss och människor. Exempel på bra IT-användning bland barn och ungdomar. [32]

Justitiedepartementet

Kriminalunderrättelseregister
DNA-register. [35]
Elektronisk dokumenthantering. [40]
Presumtionsregeln i expropriationslagen.[45]
Förbud mot vapen på allmän plats m.m. [50]

Utrikesdepartementet

Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. [4]
Politikområden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. [5]
Ett år med EU. Svenska statstjänstemäns erfarenheter av arbetet i EU. [6]
Av vitalt intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. [7]
Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. [15]
Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. [16]
Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. [19]
Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. [24]
Demokrati och öppenhet. Om folkvalda parlament och offentlighet i EU. [42]
Jämställdheten i EU. Spelregler och verklighetsbilder. [43]

Försvarsdepartementet

Totalförsvarspliktiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. [18]
Statens maritima verksamhet. [41]

Socialdepartementet

Sveriges medverkan i FN:s familjeår. [37]

Kommunikationsdepartementet

Om järnvägens trafikledning m.m. [9]
EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. [11]
Bättre trafik med väginformatik. [17]
Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. [26]
Banverkets myndighetsroll m.m. [33]
Enskilda vägar. [46]

Finansdepartementet

Kommuner och landsting med betalningssvårigheter. [12]
Budgetlag - regeringens befogenheter på finansmaktens område. [14]
Borgenärsbrotten - en översyn av 11 kap. brottsbalken. [30]
Översyn av skatteflyktslagen.
Reformerat förhandsbesked. [44]

Utbildningsdepartementet

Den nya gymnasieskolan - hur går det? [1]
Samverkansmönster i svensk forskningsfinansiering. [2]
Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. [20]
Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. [21]
Inflytande på riktigt - Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. [22]
En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. [27]
Det forskningspolitiska landskapet i Norden på 1990-talet. [28]
Forskning och Pengar. [29]
Högskola i Malmö. [36]
Cirkelsamhället. Studiecirklars betydelser för individ och lokalsamhälle. [47]

Jordbruksdepartementet

Offentlig djurskyddstillsyn. [13]

Arbetsmarknadsdepartementet

Aktiv arbetsmarknadspolitik + expertbilaga. [34]

Kulturdepartementet

Från massmedia till multimedia - att digitalisera svensk television. [25]

Näringsdepartementet

Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan. [23]
Shaping Sustainable Homes in an Urbanizing World. Swedish National Report for Habitat II. [48]
Regler för handel med el. [49]

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Civildepartementet

Fritid i förändring.
Om kön och fördelning av fritidsresurser. [3]
Forskning för vår vardag. [10]
Attityder och lagstiftning i samverkan
+ bilagedel. [31]

Miljödepartementet

Batterierna - en laddad fråga. [8]
Nationalstadsparker. [38]
Rapport från klimatdelegationen 1995.
Klimatrelaterad forskning. [39]

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

FRITZES
Postadress: 106 47 Stockholm
Fax 08-20 50 21, Telefon 08-690 91 90